

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ KALIP SÖZLER VE
ÖĞRENCİLERİN KALIP SÖZLERİ KULLANMA DÜZEYLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Atilla DİLEKÇİ

Danışman:
Doç. Dr. Mehmet CANBULAT

Bolu-2013

ÖZET

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ KALIP SÖZLER VE ÖĞRENCİLERİN KALIP SÖZLERİ KULLANMA DÜZEYLERİ

Atilla DİLEKÇİ

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet CANBULAT

Haziran 2013; Sayfa 125 + xviii

Kalıp sözler, belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş klişe sözlerdir. Bu sözler toplumun yaşamına ve kültürüne ışık tutmaktadır. Kalıp sözler yemek yerken veya yemekten sonra, biriyle karşılaşıldığında selamlaşmak için, doğum, ölüm, okula başlama, evlenme gibi olaylar karşısında da kullanılırlar. Bunun yanında bir iyilik karşısında duyulan minneti veya bir iyi dileği belirtmek için edilen dualar, kızgınlıkla söylenen beddualar, yemin etmeler, söz vermeler de kalıp sözlerin içindedir.

Araştırmada ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8) yer alan kalıp sözler ve geçiş sıklığı tespit edilmiştir. 171 kalıp söz belirlenmiş ve ilk kez karşılaşıldıkları bağlam içinde örneklendirilmiştir.

Kalıp sözler bağlamına, işlevine ve anlamlarına göre değerlendirilmiş, sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma; hayır dualar, beddualar ve toplumsal kültürel ilişkilerde kullanılan kalıp sözler başlıkları altında yapılmıştır.

İncelenen Türkçe dersi öğrenci çalışma kitaplarında kalıp sözlerin öğretimi ile ilgili 6. sınıf öğrenci çalışma kitabında 2 etkinlik, 8. sınıf öğrenci çalışma kitabında 1 tane etkinlik vardır.

Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin kalıp sözleri kullanma düzeylerini tespit etmek amacıyla söylem tamamlama testi uygulanmış ve öğrencilerin Türkçe ders kitabındaki kalıp

sözlerden farklı olarak birçok kalıp söz bildikleri saptanmıştır. Türkçenin kalıp sözler konusunda çok zengin ve renkli bir birikime sahip olduğu görülmektedir.

Çalışmanın son bölümünde önce kalıp sözler ile ilgili ulaşılan genel sonuçlara yer verilmiş; ardından araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Çalışmanın Türkiye Türkçesindeki kalıp sözler üzerine bundan sonra yapılacak çalışmalara yön vereceği ve referans bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçenin söz varlığı, kalıplaşmış dil birimleri, kalıp sözler

ABSTRACT**FORMULAIC WORDS IN TURKISH TEXTBOOKS AND STUDENT'S
FORMULAIC WORDS LEVEL****Atilla DİLEKÇİ****Master Thesis****Department of Turkish Education****Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mehmet CANBULAT****June 2013; Page 125 + xviii**

In this thesis, formulaic words were investigated. Formulaic words are the cliché words that have become a tradition to use in certain circumstances. These words reflect the culture and the life of the society. Formulaic words are used at meals or after meals, in greetings, birth, death, while starting to a school or at marriage. Besides, It includes appreciating against to a favor or expressing a good wish, curses told in anger, oaths and promises.

In order to gather accumulation on this topic, the frequency of formulaic words and transition words were identified in Turkish course book of 5TH to 8TH grade students. The identified formulaic words are illustrated in the context for the first time. Beside the use of the sample, repetition of name value and page number have taken place. Formulaic words have been evaluated and classified according to their functions and meanings. Classification has been done under the headings of prayers, curses and in the formulaic words used in social, cultural relations.

In order to determine the formulaic words usage knowledge of students in 8TH grade students, formulaic words pattern was applied and the results were analyzed.

In addition, activities related to teaching formulaic words were applied by examining Student Workbook of Turkish lesson.

It appears that Turkish has a very rich and a wide variety of accumulation about formulaic words. However, in Turkish used in Turkey there may be some other formulaic words which don't exist in this thesis.

In the final part of the study, first, general conclusion was given about formulaic words. Then, suggestions have been given to the researchers.

Unfortunately, in our country studies about formulaic words are really insufficient. So it is thought that this study will be guide for the later works on formulaic words and it will be a reference resource in Turkish used in Turkey.

Key Words: Turkish vocabulary, Formulaic language units, and formulaic words

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu araştırma konusunda görüş ve önerileriyle beni yönlendiren, araştırmamın her aşamasında bana güç veren, yardımını ve desteğini hiç esirgemeyen, çalışmalarımı titizlikle denetleyen değerli danışmanım sayın Doç. Dr. Mehmet CANBULAT'a teşekkür ederim.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca tavsiyeleri, yardımları ve katkılarından dolayı sayın Doç. Dr. Halit KARATAY, Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYYILDIZ ve Yrd. Doç. Dr. Meriç TUNCEL'e katkılarından dolayı teşekkür ediyor ve saygılarımı sunuyorum.

Araştırmam boyunca sabır ve sevgileriyle, aynı heyecanı benimle paylaştıkları ve her zaman verdikleri manevi destek için değerli aileme teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİNİ	x
TEZ İÇİNDE KULLANILAN KISALTMALAR.....	xii
ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN METİN	xvii

BÖLÜM I

1.GİRİŞ	1
1.1.Araştırmanın Önemi.....	5
1.2.Araştırmanın Amacı	6
1.3.Problem Cümlesi.....	6
1.4. Alt Problemler.....	6
1.5. Sayıtlar.....	7
1.6.Sınırlılıklar.....	7
1.7. Tanımlar	7

BÖLÜM II

2.Kuramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Literatür.....	8
2.1.Sözvarlığı Nedir?.....	8
2.2. Sözvarlığının İçerdiği Öğeler.....	11
2.2.1. Temel Sözvarlığı.....	11
2.2.2. Atasözü.....	11
2.2.3. Deyimler.....	14

2.2.4.İkilemeler	16
2.2.5.Kalıp Sözler	18
2.2.6.Terimler	20
2.2.7.Yabancı Sözcükler.....	21
2.3.Kalıp Sözlerin Diğer Kalıplaşmış Birimlerle Benzerlikleri, Farklılıkları ve Kalıp Sözlerin Sınıflandırması.....	22
2.3.1.Kalıplaşmış Dil Birimlerinin Belirgin Özellikleri.....	24
2.3.2.Kalıp Sözlerin Daha Önceki Araştırmalarda Yapılan Sınıflandırma Çalışmaları.....	32
2.4. Konuyla ilgili Literatür.....	38

BÖLÜM III

3.Yöntem	41
3.1. Araştırmanın Modeli.....	41
3.2.Evren ve Örneklem.....	41
3.3.Veri Toplama Aracı.....	42
3.4.Veri Toplama Aracının Uygulanması.	43
3.5.Verilerin Analizi.....	43

BÖLÜM IV

4.Bulgular ve Yorum	45
4.1. Araştırmanın Birinci Sorusuna Yönelik Olarak Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar	45
4.1.1.Kalıp Sözlerin Türkçe Ders Programındaki Yeri Nedir?.....	45
4.1.2. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında (5-8) Yer Alan Kalıp Sözler ve Geçiş Sıklığı Nedir?.....	50
4.1.3.Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Kalıp Sözlerin Tasnifi Nasıl Yapılabilir?.....	83

4.1.4. Ortaokul Türkçe Öğrenci Çalışma Kitaplarında Kalıp Sözlerin Öğretilmesine Yönelik Etkinlikler Nelerdir?.....	87
---	----

4.2.Araştırmanın İkinci Sorusuna Yönelik Olarak Elde Edilen Bulgular ve

Yorumlar	90
----------------	----

BÖLÜM V

5.Sonuç ve Öneriler	111
---------------------------	-----

5.1.Sonuçlar	111
--------------------	-----

5.2. Öneriler	113
---------------------	-----

KAYNAKÇA	114
-----------------------	-----

EKLER

Ek-1. Araştırma İzin Belgeleri	119
--------------------------------------	-----

Ek-2. Söylem Tamamlama Testi.....	121
-----------------------------------	-----

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Kalıp sözlerin Türkçe ders kitaplarındaki geçiş sıklığı	58
Tablo 2. “Yolda bir arkadaşınızla karşılaşıyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	59
Tablo 3. "Otobüs terminalinde arkadaşınızı uğurluyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	59
Tablo 4. "Hasta olan bir arkadaşınızın ziyaret ediyordunuz. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	60
Tablo 5. "Arkadaşınız bir yarışmada başarılı oluyor. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	60
Tablo 6. "Hızla sınıfa koşarken köşede duran arkadaşınıza çarpıyorsunuz ve onu yere düşürüyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler	61
Tablo 7. "Arkadaşınız hafta sonu pikniğe gitmeyi teklif ediyor. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	62
Tablo 8. "Kapınızın zili çalıyor ve siz kapıyı açıyorsunuz. Kapıda arkadaşınızın sizi ziyarete gelmiş olduğunu görüyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler	63
Tablo 9. "Bir arkadaşınızın akrabası ölmüştür. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	64
Tablo 10. "Bir arkadaşınız söyledikleriyle sizi sinirlendiriyor. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler	65
Tablo 11. "Arkadaşınız nehrin kenarında balık yakalamaya çalışıyor. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	67
Tablo 12. " Ansızın bir patlama sesi duyuyorsunuz. Bu durumda nasıl bir tepki verirsiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler	69
Tablo 13. “Arkadaşınız size bir hediye veriyor. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler	70
Tablo 14. “Kantinde oturan arkadaşlarınızı görüyorsunuz. Onların yanına gidiyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	71
Tablo 15. “Şaşırtıcı bir durumla karşı karşıyasınız. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	72
Tablo 16. “Söylediklerinize inanmayan bir arkadaşınızı inandırmak istiyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	73

Tablo 17. “Yaptığınız iyilikler için arkadaşınız size teşekkür eder. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikle.....	74
Tablo 18. “Tarlada bir arkadaşınız çalışmaktadır. Bu durumda neler söylersiniz?sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	74
Tablo 19. “Arkadaşınız hastalanmıştır ve size hiç iyileşemeyeceğini söylemektedir. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler	75
Tablo 20. “Arkadaşınız ders notlarınızı sizden istemektedir. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler.....	76

TEZ İÇİNDE KULLANILAN KISALTMALAR

İncelenen Metin Adlarının Kısaltmaları

8. Sınıf

İG: İmza Günü

MKİHK: Muğla Kocamustafendi İl Halk Kütüphanesi

ÖSCST: Öykülerin Sıcağında Cahit Sıtkı Tarancı,

KK: Kimileri Kitapseverdir

AKÖE: Atatürk'ün Kişilik Özellikleri ve Eserler

BH: Bir Hatıra

İSE: İnsan Sevgisi ve Evrensellik

ATO: Ankara Türk Odası

N:Nutuk

DSDB: Dil Sevgisi, Dil Bilinci

SK: Son Kuşlar

BD: Beyaz Diş

TKY: Türkçe Katında Yaşamak

O: Oğlumuz

TD: Türküler Dolusu

ED: Ergenekon Destanı

B: Bilmece

MUAAK: Matematikte Uçuran Astronot Ali Kuşçu

YS: Yedigöller’de Sonbahar

DHGK: Dünya Hep Güzel Kalsın

S: Sel

G: Göynük

K: Komşusuzluk

PKM: Posta Kutusundaki Mızıka

BT: Birey-Toplumsallık

BD: Birlik Duygusu

D: Dostluk

7. Sınıf

SK: Sonsuzluk Kitabevi

SFA: Sait Faik Adasında

Bİ: Bir İleti

AEİKÇBOK: 23 Nisan'ın Atatürk'ün Emri ile İlk Kez Çocuk Bayramı Olarak Kutlanması

BSA: Bördübet'ten Sedir Adasına

TEA: 7 Tane Erik Ağacı

DSD: Doğanın Sesini Duymak

R: Rüzgar

DYTU: Doğal Yaşamdan Teneke Uygarlığına

AV: Âşık Veysel

HP: Hayal Perdesi

SŞ: Saz Şairi

NHK: Nasrettin Hoca'nın Köyünde

BNO: Büyünce Ne Olacaksınız

İK: İyimserlik Kötümserlik

CS: Cici Semer

BP: Bulunan Para

6. Sınıf

GH: Gizli Hayırsever

YK: Yalnız Kalmak

MKK: Mutfak Kültüründen Küreselleşmeye

BH: Bir Haber

AH: Atatürk'ün Hayatı

VG: Vatandaşlık Görevimiz

HYBA: Hayat Yaratmasını Bilen Adam

MKN: Mustafa Kemal'in Neşesi,

BAG: Bir Arının Günlüğü

SG: Su Gibi

TK: Telli Kavak

AOBK: Artık O da Bir Kargaydı

ZS: Ziyaret Sofrası

K: Kaşığı

AK: Akkız Karakız

İ: İlaç

DDGD: Dilim Dilim Güzel Dilim

5. Sınıf

AF: Aile Fotoğrafi

KUD: Kurallara Uygun Davranmak

AÖM: Atatürk'ün Öğrencilere Mektubu

AH: Atatürk'ün Hayatı

GİY: Gaziantep'ten İstanbul'a Yolculuk

LH: Lokman Hekim

DT: Düşler ve Teknoloji

GBT: Gökyüzünde Beliren Tuhaflik

M: Masalcı

BKAY: Bankamatik Kursu Açan Yok mu?

TNK: Teller Nasıl Konuşturuldu

RÖ: Rüzgar'ın Öyküsü

KYD: Kuyruklu Yıldız ile Dünya

AAÇ: Ateşe Açan Çiçekler

İMD: İstiklal Marşı'nı Dinlerken

BÖ: Babamdan Öğrendiklerim

HD: Hayvan Dostları

ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN METİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, “Türkçe Ders Kitaplarındaki Kalıp Sözler ve Öğrencilerin Kalıp Sözleri Kullanma Düzeyleri” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim. 21/06/2013

Atilla DİLEKÇİ

BÖLÜM I

1.Giriş

İnsanlar arasındaki iletişimin ve bireyin toplumsallaşma sürecindeki en önemli araç konumunda olan dilin bu özelliklerini yansıtan birçok tanımı yapılmıştır. Aksan (2000: 55) dili, “düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizge” olarak tanımlarken Özbay (2006: 2) “kültür ve medeniyetin gelişiminden insanların günlük hayatındaki problemlerinin çözümüne kadar her alanda önemli fonksiyonlara sahip bir iletişim aracı” olarak tanımlamıştır.

Dil, kendini bir toplumda şekillendirir; değişik toplumlarda değişik oluşumlar sergiler. İçerdiği ifadeler, insanların kurduğu ilişkilerin tecrübeler sayesinde kuşaklar boyunca oluşması gibi, yüzyıllardır tasarlanmış bütün ayrımların somut örnekleridir. Austin, “Royaumont Kolokyumu”nda konuyla ilgili şunu söylemektedir: “Dilimizin zenginliğini bize gösteren ifadelerin çok sayıda oluşu, tecrübelerimizin ne denli zengin olduğunu ortaya koymaktadır. Dil, deneyimlerimizi oluşturan ve onsuz görmeme eğiliminde olduğumuz yaşayan olguları gözlemlemek için bize tercüman olarak hizmet eder” (Aktaran: Altınörs, 2003: 135).

Tanımlardan da anlaşılabilceği gibi dil, kişiler arasındaki en etkin, sürekli ve en doğal iletişim aracıdır. Duygu, düşünce ve istekler dil aracılığı ile karşdakine iletilir ve çevredeki kişilerin duygularını ve istekleri yine dil sayesinde öğrenilir. Kısacası dil, bir şeyi ifade etmenin ve iletişimin en kusursuz yoludur (Sapir, 1985: 1) ve en önemli özelliği iletişimsel boyutudur (Lyons, 1981: 4). İnsanlar arasındaki iletişimi sağlaması dilin ayrıca toplumsal bir işlevinin olduğunu da gösterir. Toplumla birey arasında kültür iletişimini sağlayan bir köprü görevini üstlenen dil (Özbay ve Tayşi, 2011: 21-31), bir ulusun belleğidir. Meriç (1980: 453)’e göre dilsiz toplum olmaz. Eğer bir toplum dilini kaybederse belleğini kaybeder, bugünü düne bağlayan köprüleri kaybeder. Dil olmadan insanların birlikte yaşamaları, anlaşabilmeleri, dolayısıyla bir toplumu oluşturmaları söz konusu olamaz. Sosyal hayatı

sürdürebilmek için en temel araç konumunda olan dil, aynı zamanda bir toplumu ulus yapan bağların en güçlüsüdür. Özbay (2002: 113), bir ulusun oluşumunda dil, din, gelenek ve görenekler, dünya görüşü, vatan, sanat ve tarihin önemli rol oynadığını belirtir ve bütün bunların kültürü de oluşturduğunu söyler. Kuşaktan kuşağa aktararak gelen, bireyleri ulusuna, yurduna, geçmişine sıkı sıkıya bağlayan dil, bireyi geçmişle gelecek arasındaki zincirin bir halkası durumuna getirir. Bir toplumun pek çok özellikleri, yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşü, yaşam felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun diline yansır; o toplumun dilinden izlenebilir (Aksan, 2000: 13). Yani dil, toplumun bütün kültür birikimini, kültür dokusunu aktaran en etkili araçtır (Sever, 2004).

Her toplumda belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş bazı sözler vardır. Bunlar bir kişiyle karşılaşıldığında, onu selamlarken, bir iyilik görüldüğünde teşekkür etmek için, evlenen, çocuk sahibi olan, yeni bir işe giren kişileri tebrik etmek için, yemeğe başlanırken ve yemekten sonra kullanılan iyi dilek sözleri olabildiği gibi, bir kişi hakkında olumsuz düşünceleri beddua şeklinde dile getiren sözler de olabilir (Erol, 2007: 14).

Son yıllarda önem kazanan, İngilizcedeki “speech act” sözcüğünün karşılığı olarak Türkçede *ilişki sözleri*, *kalıp sözler* (Aksan, 2000: 190), *söz eylem*, *söz edimi* olarak ifade edilen bu sözler (Palmer, 2001: 165-171; Kılıç, 2002: 94; Gökçora, 1998: 27-30); kullanıldığı toplumun kültürünü yansıtmakta, o toplumun görgü kurallarıyla da örtüşmektedir. İlişki sözleri, toplum kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu sözler, kullanıldığı toplumun ortak duygu, düşünce, inanç ve yaklaşımını yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir.

Kalıp sözler veya ilişki sözleri adı verilen dil öğeleri tıpkı deyimler ve atasözleri gibi, toplumun kültürünü, inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve görenekleri yansıtan sözlerdir. Kalıp sözlerin kullanımında dikkati çeken bir konu, bu sözlerin kullanımı ile toplumun dünya görüşü arasındaki paralelliktir (Erol, 2007: 14).

Kişiler arası iletişimde alışkanlık hâlinde kullanılan, dilin toplumsal kullanımına göre farklılık gösterebilen ve ait olduğu toplumun, kültürel yapısını, dünya görüşünü ve fertlerinin birbirlerine karşı olan tavırlarını sergileyen bazı kalıp sözler vardır.

Söz varlığı terimi Almanca ‘Wortbestand’ teriminden esinlenerek, kelime hazinesi, sözcük dağarcığı, sözcük dağarı, sözcük gömüsü, vokabüler gibi karşılıklar yerine kullanılmaktadır (Yazıcı Okuyan, 2006: 2). Aksan (2004: 13)’a göre söz varlığı sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da göstergeler olarak değil aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir. Bir dilin kendi öğelerinden oluşan, kimi zaman yabancı öğelerin de girdiği temel söz varlığı içinde bilim, teknik, sanat ve zanaat alanlarının kavramları olan terimler; belli bir durumu, olayı, insanların tutum ve davranışlarını belirlemek üzere birden çok sözcükle anlatım bulan deyimler; bir ulusun bilgelliğini, yaşam deneyimlerini yansıtan ve kuşaktan kuşağa aktarılan atasözleri; dünya dillerinde benzerleri bulunmakla birlikte, dile büyük bir anlatım gücü kazandıran ikilemeler ve insanların toplum yaşamlarında, belli bir kültürün ürünü olarak kullandıkları kalıp sözler (ilişki sözleri) de yer alır.

Söz varlığını oluşturan öğeler içerisinde yer alan kalıp sözler tıpkı deyimler ve atasözleri gibi, bir dili konuşan toplumun kültürüne ışık tutmakta, onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Atasözleri, deyimler ve ikilemelerle birlikte kalıplaşmış dil birimlerini oluşturan kalıp sözler, araştırmacılar tarafından çeşitli adlarla ve farklı ölçütlere dayanılarak tanımlanmış, ilişki sözleri ve kültür birim olarak da adlandırılmıştır. İlişki sözleri terimini tercih eden Aksan (1996: 35)’a göre bu sözler, “Bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması adet olan birtakım sözlerdir.” Belli durumlarda söylenmesi gelenek hâlini almış olan bu sözler, Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak algılanmaktadır. Kalıp söz yerine yeğlenen başka bir terim olan kültür birim ise dilin kültürelliğinin belirginleştiği adlandırmalardan biri olarak açıklanmıştır. Bir başka deyişle, kültür birimler, Türkçenin Türk kültürünü ne derece yansıttığının da bir göstergesidir. Örneğin; başsağlığı dileme, doğum, ayrılık vb. durumlarda söylenen kültür birimler (kalıp sözler), Türkçe konuşanların birbirleriyle kurdukları ilişkiler konusunda, dolayısıyla da onların kültürü hakkında bize bir fikir verir. Özdemir (2000: 173) ise söz konusu birimleri kalıp söz olarak adlandırmakta ve bu sözlerin “ölüm, doğum, evlenme gibi özel durumlarda duygularımızı açıklamak, belirtmek için” kullanıldığını söylemektedir. Bu tanımlamalarda temel ölçüt olarak bağlam ve kültürün alındığı dikkati çekmektedir (Gökdayı, 2008: 89-110).

Yapılan bu belirleme, Türk duyuş ve düşünüş biçiminin ortaya konması ve Türk kültürüne ait öğelerin aktarılmasında kalıp sözlerin öğretiminin ne denli önemli olduğunu yansıtmaları açısından önemlidir.

Bugün dil öğretiminde bu öğelere özel bir önem verilmesi bir yandan bu türlü öğelerin her dilde, her an insan ilişkilerinde gerekli olmalarından, bir yandan da dili öğrenilen toplumun kültürü içine girebilmek için öğrenilmesi gerekli sözler sayılmalarından kaynaklanmaktadır (Aksan, 2004: 190).

Bununla beraber kalıp sözler, sözlü ve yazılı iletişim sırasında çok fazla çaba gerektirmeden, kısa zamanda söylenip anlaşılabilirdiğinden sözlü ve yazılı iletişimde konuşanlar/yazanlar ve dinleyenler/okuyanlar için, söz varlığının kullanımı kolay ve cazip birimleri olmaktadır (Gökdayı, 2008: 89-110).

Türk kültürüne ait öğelerin aktarılmasında Türkçe derslerinin ayrı bir önemi vardır. İlköğretimde dilimizin bütün inceliklerinin ve güzelliklerinin öğretilmesinin ve bilinçli kullanma becerisinin kazandırılmasının amaçlandığı Türkçe derslerinin, somut olmayan kültürel mirasımızın tanınmasında, öneminin kavranmasında, bilinç ve duyarlılık oluşturulmasında, korunmasında ve geleceğe aktarılmasında da rolü büyüktür. Türkçe dersinin bu işlevini yerine getirebilmesi, amaca uygun olarak hazırlanmış Türkçe öğretim programları ve ders kitapları ile mümkündür (Kolaç, 2009: 19-31).

Kalıp sözlerin nasıl sınıflandırılacağı, hangi ifadelerin hangi söz eylemleri karşıladığı da bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. (Searle, 1969: 24) benzer olanların dâhil edilebileceği söz eylem aileleri oluşturabileceğini söyleyerek teşekkür etmeler, selamlar, kutlamalar, ricalar gibi temel gruplar oluşturur.

Araştırmada ortaokul Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözler hayır dualar, beddualar ve toplumsal kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler diye üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Toplumsal kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler; selamlaşma, karşılama, hatır sorma, vedalaşma, konuşanı veya dinleyeni yüceltme, teşekkür etme, söz verme, duygusal tepki bildirenler, dini inanç bildirenler, bir isteği kabul veya reddetme, dinleyeni uyarma, eleştirme, tehdit etme bildirenler ve diğer toplumsal kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler alt başlıklar şeklinde tasnif edilmiştir. Çalışmamızda herkesin kullanmayı alışkanlık hâline getirdiği, ama üzerinde pek düşünmediği, bu ilişki sözlerinin ne amaçla kullanıldığı, hangi durumları karşıladığı, ne gibi anlamlara geldiği üzerine durulmuştur. Bu kitaplarda

tespit edilen kalıp sözlerin kullanıldığı bağlama dikkat edilmiş ve bu kalıp sözler semantik-pragmatik açıdan ele alınmıştır.

Kalıp sözlerin öğrenciler tarafından bilinirliğini tespit için incelenen kitaplarda bulunan kalıp sözlerden hareketle söylem tamamlama testi geliştirilmiş ve bu test öğrencilere uygulanmıştır.

1.1. Araştırmanın Önemi

Ortaokul çağındaki hedef kitleyi içine alan dönemde eğitim öğretim faaliyetleri devam eden bireylerin sahip oldukları söz varlığı üzerine çalışmalar Türkiye’de eskiden beri yapılmasına rağmen, kalıp sözler üzerine ciddi ve derinlemesine araştırmalar yeni yeni ortaya konulmaktadır. Çocuk eğitiminde önemli bir materyal olarak kullanılan Türkçe ders kitaplarında söz varlığının nasıl olduğu ve nasıl olması gerektiği üzerine ise bir çalışma yapılmamıştır. Bunun yanında ders kitaplarında bulunması gereken söz varlığı ile ilgili bir ölçütün geliştirildiği de söylenemez.

Türkiye’de, çocukların yaş seviyelerine göre sahip oldukları ve olacakları kelime hazinesi, kavramları, somut ve soyut kelimeleri anlamlandırma süreçleri ve söz varlığını tespit edebilecek nitelikte diğer nicel ölçütlerin tam manasıyla belirlenebilmesi, çocuğun söz varlığının gelişiminde rol oynayacak her türlü materyalin detaylı bir şekilde incelenmesiyle mümkün olabilecektir (Baş, 2006: 14).

Türkçe ders kitapları, öğrencinin söz varlığının geliştirilmesinde, onların sosyal, kültürel, zihinsel, dilsel ve psikolojik gelişimlerinde önemli bir yere sahiptir. Ders kitapları, öğrencinin alıcı kelime hazinesini zenginleştirmesinde fayda sağlayabilecek niteliktedir. Ayrıca alıcı kelime hazinesine girmiş söz varlığı unsurlarından kalıp sözlerin, üretici kelime hazinesine transfer edilmesinde ve sonrasında işler hâle dönüştürülmesinde de ders kitaplarının rolü dikkate değerdir.

Öğrenciler için hazırlanan ders kitaplarının sahip oldukları kalıp sözlerin belirlenmesi ve bu sözlerin öğrenciler tarafından bilinirliğinin tespit edilmesi zarurî görünmektedir. Zira ders kitaplarının söz varlığının bir unsuru olan kalıp sözlerin tespiti ve değerlendirilmesi,

Türkçe öğretiminde kullanılacak eğitim materyallerindeki ölçütlerin belirlenmesine de imkân sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışma ders kitabı ve çocuklara yönelik kitap hazırlayacak olanlara söz varlığı açısından da bir kılavuz olabilecektir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı Türkçe ders kitaplarındaki kalıp sözlerin tespiti, kullanım sıklığı, sınıflandırması ve kalıp sözlerin öğrenciler tarafından kullanma düzeyinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda cevaplanması için yanıt aranacak problem ve alt problemlere aşağıda yer verilmiştir.

1.3. Problem Cümlesi

“Türkçe ders kitaplarındaki kalıp sözler nelerdir ve öğrencilerin kalıp sözleri kullanma düzeyleri nedir?”

1.4. Alt Problemler

1. Ortaokul 5-8. sınıf Türkçe ders ve çalışma kitaplarında yer alan kalıp sözlerin özellikleri nelerdir?

- a. Kalıp sözlerin Türkçe ders programındaki yeri nedir?
- b. Ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8) yer alan kalıp sözler ve geçiş sıklığı nedir?
- c. Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki kalıp sözlerin tasnifi nasıl yapılabilir?
- d. Ortaokul Türkçe öğrenci çalışma kitaplarında kalıp sözlerin öğretilmesine yönelik etkinlikler nelerdir?

2. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin kalıp sözleri kullanma düzeyleri nedir?

1.5. Sayılılar

1. Türkçe ders kitapları kalıp sözleri ortaya koyma açısından yeterlidir.
2. Uygulama sürecine katılan öğrencilerin sorulan soruları dikkatli bir şekilde ve içtenlikle cevaplandığı varsayılmıştır.

1.6. Sınırlılık

1. Bu araştırma; MEB tarafından 2012-2013 eğitim öğretim yılında tavsiye edilen 2012-2013 öğretim yılında Batman ili ortaokullarında kullanılan A yayıncılığı tarafından yayımlanan 5. sınıf Türkçe ders kitabı, B yayıncılığı tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabı, C yayıncılığı tarafından yayımlanan 7. sınıf Türkçe ders kitabı, D yayıncılığı tarafından yayımlanan 8. sınıf Türkçe ders kitabı ve yine bu yayınevlerince hazırlana 5., 6., 7., 8. sınıf öğrenci çalışma kitaplarıyla sınırlıdır.
2. Araştırma, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Batman ili ortaokullarında 8. sınıf düzeyinde eğitim gören 120 öğrenciyle sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

İletişim: İletişim, gönderici ve alıcı olarak adlandırılan iki insan ya da insan grubu/kitlesi arasında gerçekleşen bir duygu, düşünce, davranış ve bilgi alışverişi olarak tanımlanabilir (Becer, 1997: 11).

Kalıp Sözler: Sözlü ve yazılı iletişim sırasında çok fazla çaba gerektirmeden, kısa zamanda söylenip anlaşılabilirdiğinden sözlü ve yazılı iletişimde konuşanlar/yazanlar ve dinleyenler/okuyanlar için, söz varlığının kullanımı kolay ve cazip birimleri olmaktadır (Gökdayı, 2008: 89-110).

BÖLÜM II

2. Kuramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Literatür

Bu bölümde, araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan öğeler sunulmaktadır. Sözvarlığının temel öğelerinden hareketle tanımlar yapılmış, sözvarlığı belirleme çalışmalarının önemi, çalışmada incelenecek kalıp sözlerin tanımları belirtilmiş, kalıp söz-kültür ilişkisi, anadili eğitimi ve öğretimi sürecinde Türkçe ders kitaplarından yararlanmanın önemi ve gereği sunulmuştur.

2.1. Sözvarlığı Nedir?

“Filoloji ve dilbilim çalışmalarında, bir dilin sözcükleri, terimleri, yabancı dillerden gelme öğeleri, atasözleri, deyimleri, insanlar arasındaki ilişkilerde kullanılması gelenek olmuş kalıp sözleri ve kalıplaşmış birtakım özdeyişler, bir bütün olarak söz varlığı adı altında ele alınır.” Bu terimle anılan varlık, aynı zamanda, o dili konuşan ulusun maddi ve manevi kültürünü, dünya görüşünü, yaşam koşullarını ve deneyimlerini de yansıtır (Aksan, 2002: 13).

Bir dilin kendi öğelerinden oluşan, kimi zaman yabancı öğelerin de girdiği temel sözvarlığı, insanın organlarından ve vücut bölümlerinden başlayarak yiyecek içeceklerine, en sık kullandıkları araç-gereçlere, doğayla, tarımla ilgili konu ve olaylara, en sık gereksinme duydukları eylem ve sayı sistemine kadar uzanan bir kavramlar bütünüdür. Dildeki öteki sözcüklerin yanı sıra, bilim, teknik, sanat ve zanaat alanlarının kavramları olan terimler de sözvarlığı içindedir. Yine, belli bir durumu, olayı, insanların tutum ve davranışlarını belirlemek üzere birden çok sözcükle anlatım bulan deyimlerden başka, bir ulusun bilgelikliğini, yaşam deneyimlerini yansıtan ve kuşaktan kuşağa aktarılan atasözleri de aynı çerçeve içindedir. Sözvarlığında, insanların toplum yaşamlarında, belli bir kültürün ürünü olarak kullandıkları kalıp sözleri (ilişki sözleri) ve dünya dillerinde benzerleri bulunmakla birlikte, ana diline büyük bir anlatım gücü kazandıran ikilemeler de yine sözvarlığı içinde yer alır (Aksan, 2002: 14).

Aksan (1996: 7)’a göre sözvarlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da dilbilimindeki terimiyle göstergeler olarak değil,

aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir. Örneğin toplum yaşamında aile ilişkilerinin sıkı olduğu Türk dünyasında bu ilişkiler kavramlaştırılmakta, elti, görümce baldız, yenge gibi ayrı ayrı kavramlar belirlenmiş bulunmaktadır. Buna karşılık Hint-Avrupa dil ailesinin Roman ve Germen kollarının her birinde bu kavramların tümü tek bir sözcükle anlatım bulmaktadır (Fr. bellesœur, İng. sister-in-law, Alm. Schwagerin). Aynı biçimde, yeryüzündeki renkler aynı olduğu halde adlandırılışları ve kapsamları dilden dile değişir; sayılar dünyanın her yerinde aynı değeri taşıdığı halde adlandırılma yolları başka başkadır.

Bir dilin sözvarlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, sözdizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir. Bunun için, sözvarlığı üzerine yapılacak olan Kökenbilgisi incelemeleri ve Anlambilim çalışmaları önemlidir. Kökenbilgisi, dilin sözvarlığı içindeki öğeleri, kökenlerine inerek aydınlatmaya yönelik dil incelemeleri alanıdır (Aksan, 1996: 15).

Kökenbilgisi incelemelerini de içeren ‘Sözcük Tarihi Araştırmaları’ kadar bir dilin sözvarlığı özelliklerinin ne olduğunun betimlenmesi için ‘Anlambilim’ çalışmaları da çok önemlidir. Aksan (1996: 13), bir dilin sözvarlığını aynı zamanda, anlatımı güçlü kılan birçok anlam olaylarının, söz sanatlarının yansıtıcısı olarak değerlendirir. Örneğin, ateşi içine kolay geçirmeyen, kolayca pişirmeyen bir kap için kullandığımız *sağır tencere* tamlaması bir yandan *sağır*’ın yeni bir anlam kazanmasına yol açan, öte yandan insan ve hayvanları niteleyen bir sıfatın nesnelere aktarılabilirdiğini gösteren bir *deyim aktarması*’nın varlığı ortaya koymaktadır. Sözcüklere yeni anlamlar kazandırarak onları *çokanlamlı* duruma getiren bu aktarma ve türleri sözvarlığı içinde önemli bir yer tutar.

Türkçenin bilinen en eski dil ürünleri olan Köktürk yazıtlarından başlayarak Türkçenin sözvarlığının incelenmesiyle şu temel nitelikler saptanmıştır:

- Türkçenin yapısından gelen güçlü türetme ve birleştirme yeteneği, ona somut ve soyut, çeşitli kavramları kolaylıkla oluşturma, ayrıntılara inen bir kavramlaştırma gücü vermiştir.

- Türkler, değişik toplumlarla kurdukları ilişkiler sırasında yabancı etkiye büyük ölçüde kapılarını açmış, çoğu zaman yabancı öğeleri kendi öz sözcüklerine yeğlemişlerdir. Bunun sonucunda birçok yerli öge kaybolup unutulurak yabancıların yerleştiği görülmüştür.
- Kavramlaştırma sırasında Türkçe en çok somut nesnelere, doğaya dayanmakta, böylece kavramları daha canlı olarak dile getirmektedir.
- Türkçede ikilemelerin kullanılışı, anlatıma güç veren bir yol olarak çok yaygındır. Bu nitelik ona, tek tek sözcüklerin yanı sıra ayrı bir “kalıplaşmış öğelerden oluşmuş sözvarlığı” kazandırmıştır.
- Daha Köktürkçe döneminde Türkçe sözcüklerin geniş bir çokanlamlılık gösterdikleri göze çarpmakta, bu durum dilin bir yazı dili olarak çok daha eskilere dayandığına tanıklık etmektedir.
- En eski belgelerde bile eş anlamlı sözcük sayısı çoktur. Bunların bir bölümünü birbirine anlamca çok yakın eş anlamlılar oluşturmaktadır (Aksan, 1996: 43-44).

Sözcük tarihi araştırmalarına rağmen, bir dilin sözvarlığının tam bir dökümünü yapmak pek olası değildir. Çünkü bir dilin sözvarlığı özü bakımından değişkendir, devingendir. Dil insanla birlikte var olduğuna göre, dili kullanan insan zaman içinde çok değişik yapıp etmelere başvurabilmektedir. Çeşitli gereksinimler karşısında yeni sözcükler, deyimler, atasözleri, kalıp kullanımlar vb’ni türetmektedir. İlişkili olduğu ulusların dillerinden çeşitli dilsel birimler (kimi durumda ek bile) alabilmektedir. Kısacası insan-doğa, insan-insan, insan-toplum ilişkilerinin alabildiğine değişmesi, bilimin ve teknolojinin göz kamaştırıcı yükselişi gibi olgular dilde de doğal olarak yansımaları bulur. Böylelikle bir dilin sözvarlığı bir yandan çeşitlenir, öte yandan zenginleşir (Varlık, 1989). Bununla beraber bir dilin tarihsel sözvarlığının, o dilin yazma ve basma kaynaklarının tam olarak saptanması ve taranması yoluyla yaklaşık bir dökümü yapılabilir.

2.2. Sözvarlığının İçerdiği Öğeler

2.2.1. Temel Sözvarlığı

Bir dilin temel sözvarlığının hangi öğelerden oluştuğu üzerinde durulurken ilk anılması gerekenler, *temel sözvarlığı* ya da *çekirdek sözcükler* adı verilen öğelerdir. Bunun sınırı çizilirken insanın odak olarak alınması doğru olur: İnsanın organları başta olmak üzere onun en doğal gereksinimlerini karşılayan yemek, içmek, uyumak, gitmek, gelmek, almak, vermek... gibi kavramlar ona en yakın kişileri gösteren akrabalık adları, sayılar ve insanın maddi ve manevi kültürü içine giren çeşitli kavramlar sayılabilir. Maddi kültür denince bilim dilinde flora ve fauna adı altında toplanan değişik kavramlar da aynı çerçeve içine girmektedir. Flora insanın çevresinde yer alan, onun yaşamıyla yakından ilgili bulunan bitkileri (buğday, mısır, pirinç gibi toplumun beslenmesini sağlayanları) içermekte, fauna ise aynı çevrede bulunan ve insanların bir bölümünden yararlandıkları özellikle tarım ve hayvancılıkta insanlara yarar sağlayan hayvanları göstermektedir. Kimi toplumlarda bu kavramların önemi ve değeri başkalarına göre çok büyük ayrım gösterir. Örneğin tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar için öküz, sığır ne derece önem taşıyorsa deniz kıyısında balıkçılıkla geçinenler için balık o ölçüde önemlidir (Aksan, 1996: 26).

Dil insanla birlikte sürekli değişim içindedir. Bununla beraber Aksan (1996: 28)'a göre temel sözvarlığı çok az değişime uğrar. Temel sözvarlığı dışında kalan, soyut ve somut kavramları yansıtan dilin başka sözcükleri de vardır ki, bunlar da çağlar boyunca değişebilir, yeni anlamlar kazanabilir, yitip unutulabilir. Bunun yanı sıra zaman içinde dilde, toplumun gereksinimleri doğrultusunda yeni sözcüksel birimler de ortaya çıkar.

2.2.2. Atasözleri

Dilbilimde *paremioloji* denen bir alanda incelenen atasözleri, bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, kuşaktan kuşağa aktarılan, yüzyıllarca yaşayabilen sözvarlığı öğelerinden biridir (Okuyan, 2006: 17).

Türkçedeki atasözü kavramının etimolojisi incelendiğinde, bu kavramın karşılığı olarak Divânü Lûgatit-Türk'de Arapça mesel ve Türkçe sav sözcükleri ile karşılaşılmaktadır.

Divan Edebiyatında bunlardan başka darbimesel sözcüğü de görülür. Türk yazınının ilk örnekleri arasında sayılan Orhon Yazıtları (VIII. Yy.), Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig (1069) ve Kâşgarlı Mahmud'un Divânü Lûgatit-Türk (1072-1074) adlı yapıtında ilk kez yazılı olarak Türk atasözlerine rastlanmaktadır. Türk atasözlerini XII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar, ancak edebî yapıtlar aracılığıyla izlemek mümkündür. Şinasi tarafından 1863 yılında yayımlanan Durub-ı Emsâl-i Osmaniyye adlı yapıt ilk Türkçe derleme olarak nitelendirilebilir. Bu yapıtın 1870 yılında yayımlanan ikinci baskısında atasözlerinden başka, deyimler, beyitler ve bilgece mısralara da rastlanmaktadır (Sağlam, 2004: 14).

Aksoy (1988: 37) atasözlerini, atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler olarak tanımlamaktadır.

Erol (2007: 6) atasözleri bir ulusun ortak düşünce, inanış ve tutumuyla belirmiş kalıp ifadelerin önemli bir bölümünü oluşturan sözlerdir. Belli bir kalıp içinde belli sözcüklerle söylenen atasözleri ataların uzun yıllara dayanan deneyimleriyle oluşmuş bilgiyi kalıp bir ifade ile öğüt olarak kurallaştıran sözlerdir.

Sağlam (2004: 27) da atasözlerinin en önemli özelliklerine değinerek bir tanımlama geliştirmiştir: “Nesilden nesile aktarılarak günümüze ulaşan bu sözler anonim olup, bütün bir tümce şeklindedir. Kısa ve kalıplaşmış özsözler biçiminde rastladığımız bu sözler, daha önceki kuşakların yargılarını ve gözlemlerini genellikle dilsel bir imge seklinde, bizlere yaşamımızda yol gösterici birer kural olarak sunarlar.”

Aksan (2003: 38)'a göre insanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri, dünyanın her dilinde vardır; çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan sözlerdir. Her ulusun kendi deneyimleriyle, bilgeliğiyle oluşturduğu atasözleri bir dil birliğinin dünya görüşünü, yaşayış biçimini yansıttığı gibi o toplumun kültür tarihiyle ilgili önemli ipuçları da verir.

Yeşil (2000: 251)'e göre atasözleri ve deyimler ulusların damgasını taşırlar. Yani bir ulusun benliğinin yansımaları atasözleri ve deyimlerinde bulmak mümkündür. Ulusun zekâsı, espri anlayışı, hayat felsefesi, eleştirileri hep bu dil yapılarında anlamını bulmuştur.

Atasözleri, bir dili konuşan ulusun maddi ve manevi kültürünü, yaşadığı ortamı ve yaşam koşullarını yansıtır. Örneğin, tarihi boyunca atla haşır neşir olan Türk ulusunun sözvarlığında atla ilgili sözcüklerin, deyimlerin yanında, içinde atın geçtiği pek çok atasözü de bulunmaktadır. Aynı biçimde eşek, koyun, öküz, deve gibi hayvanlar tarımla, hayvancılıkla uğraşan Türk ulusunun dilinde değişik öğeleriyle önemli bir yer tutar. Çöllerin kapladığı topraklardaki yaşamın gereği, deve de Arapçada sözcük, deyim ve atasözü varlıkları içinde yüksek bir toplam tutar. Buna karşılık, fil, timsah, balina gibi hayvanlarla ilgili sözvarlığı ancak çevresinde bu canlılar bulunan ülkelerin dilinde yer almakta, bunlarla ilgili sözler bulunmaktadır. Bu da, yaşamda deneyimlerle edinilen, deneyimleri yansıtan bir gerçeği birçok ulusun kendi kültürü içinde dile getirdiğini göstermektedir (Aksan, 2002: 141).

Aksoy (1988: 27)'a göre de her ulusun atasözleri, kendi varlığının ve benliğinin aynasıdır. Atasözlerinde bir ulusun düşünceleri, yaşayışları, inanışları, gelenekleri görülür. Atasözleri, ulusların zekâlarındaki keskinliği, hayallerindeki genişliği, duygularındaki inceliği belirten en değerli örneklerdir. Bu sözler, derin felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, ince alaylarla, sert taşlamalarla doludur. Böylece her atasözü kendi ulusunun damgasını taşır.

Atasözleri biçim özellikleri bakımından klişe durumuna gelmiş sözler oldukları için sözcükleri değiştirilip yerlerine başka sözcükler konulamaz. Örneğin:

“Denize düşen yılana sarılır.” atasözündeki “deniz” sözcüğü yerine “okyanus” denemez.

Atasözlerinde değişmeyen biçim özelliklerinden diğeri de söz diziminin değişmeysidir.

Örneğin:

“Bir elin nesi var, iki elin sesi var.” atasözü “nesi var bir elin, sesi var iki elin.” biçiminde söylenmez.

Atasözleri üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde atasözlerinin temel özellikleri şu şekilde betimlenebilir:

- Toplumun ortak malıdır,
- Atalarımızın tecrübelerini aktarırlar,

- Uzun bir gözlem sonucu, sosyal ve toplumsal olayların yanı sıra doğa olaylarının nasıl olageldiklerini belirtirler.
- Genel bir hüküm ya da mutlaka uyulması gereken bir kural bildirirler.
- Kısa ve özlüdürler.
- Bütün bir tümceden oluşurlar.
- Kalıplaşmış sözler olup, sözcükler ve söz dizimi değiştirilemez.
- Söz sanatlarına sıkça rastlanır (Sağlam, 2004: 27) .

Görüldüğü üzere toplumbilim, kültür, ekonomi, felsefe, tarih, ahlâk, folklor, sanat... gibi değişik alanlarla ilgili bilgi de içeren atasözleri, bir toplumun dünyaya bakışını, olayları algılayışını ve olaylara karşı tutumunu açıkça gösterir. Bu nedenle her atasözü, kendi ulusunun izlerini taşır.

2.2.3. Deyimler

Bir dilin sözvarlığının en önemli öğeleri arasında yer alan deyimler tıpkı atasözleri gibi toplumun diline yansıyan kültürün izlerini, ipuçlarını ortaya koyar. Dillerin sözvarlığını inceleyen dilbilim alanının doğrudan doğruya deyimleri ele alan, *phraséologie* ya da *idiomatique* adı verilen özel bir dalı vardır. Bu dalda, deyimlerin oluşumları, biçim ve anlam yönünden nitelikleri, çeşitli özellikleri incelenir; değişik dillerin deyimlerini bir araya getiren sözlükler hazırlanır.

Deyim ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Hengirmen (2007: 7)'e göre Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkileyici yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış sözlerdir.

Aksan (2003: 35- 36)'a göre deyim, belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan

anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür. Deyimler bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve özelliklerini belirten ipuçları sağlarlar.

Erol (2007)'a göre deyimler dilin kendine özgü anlatım biçimini ifade eden önemli göstergelerdir. Toplumun yaşayışından, inançlarından, gelenek göreneklerinden çıkan her türlü bilgiyi, düşünceyi yansıtan deyimler genellikle gerçek anlamlarının dışında kullanılan, birden çok kelimedenden kurulmuş kalıp sözlerdir.

Akar (1994: 32)'a göre deyimler bir toplumun yaşam tarzının, kültürünün, dünyayı algılayış tarzının vb. gibi niteliklerinin mecaz anlamlarla örtüşerek dile kalıplaşmış bir biçimde yansımasıdır. Bu dile yansıyan kültür ögesi, duygu ve düşüncelerin etkili ve kısa yoldan ifade edilmesini sağlar. Zaten deyimlerin anlatımda tercih edilmesinin nedeni de kısa ve yoğun anlatım tarzını sağlayabilmesidir.

Deyimler genellikle bir durumu karşılayan olayların özelliklerini, insan karakter ve davranışlarını, insanların çeşitli fiziksel ve ruhsal niteliklerini betimlemek üzere oluşturulmuş, kendi anlamları dışında kullanılan söz ögeleridir (Aksan, 2002:9 5). Aksoy (1988: 52) da deyimleri, bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce olarak tanımlamaktadır. Atasözleri gibi yargı içermez, çeşitli *benzetme* ve *aktarma* adı verilen anlam olaylarından yararlanarak betimlemeye giderler. Örneğin, Türkçede bir kadının bir ev, bir aile ya da insan için büyük bir özveriyle, uzun süre, her türlü yokluğa göğüs gererek çalıştığını anlatan *saçını süpürge etmek* deyimini böyle güçlü bir anlatıma ulaştırmıştır. Bir insana çok büyük eziyet etmek, çile çektirmek anlamında kullanılan (birinin) ensesinde boza pişirmek deyimini boza gibi zor pişen bir içeceğin bir insanın ensesinde pişirilmesi biçiminde, gerçekleşmesi olanaksız bir imgeyle kurulmakta, güçlü anlatımını bir anlam olayıyla (deyim aktarması, somutlaştırma) sağlamaktadır (Aksan, 1996: 172).

Phraséologie alanında *deyimleştirme* adı verilen olay, sözcüklerin kendi anlamları dışında kullanılarak birkaç sözcükle ortaklaşa yeni bir anlamı yansıtmalarıdır. Deyimleştirme sonucunda, bir somutlaştırmayla oluşturulmuş deyimlere her dilde rastlanmaktadır. Aksan (2005: 97)'a göre de dünyanın her dilinde bir durumu, bir davranışı, doğadaki nesnelerden, canlılardan yararlanarak somutlaştırma yoluyla anlatan deyimler bulunmaktadır. Örneğin bir işi ondan kolaylıkla çıkar sağlayacak olan güvenilmez bir kimseye emanet etme durumu

Türkçede *kekiye peynir tulumu* deyiimiyle anlatılır. Almancada aynı durum yine aynı eğilimle, ancak keçi ve bahçıvan kavramlarına dayanılarak dile getirilir. Den Bock zum Gärtner machen (keçiyi bahçıvan yapmak) biçiminde deyimleştirilmiştir.

Bir başka ulusla olan kültür ilişkileri sonunda, ondan çevrilme, alınma değilse deyimler, bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, çevre koşullarını, gelenek, görenek ve inançlarını, önem verdiği varlık ve kavramları, kısacası maddi ve manevi kültürünü yansıtan, o toplumun düşünme biçimini, hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan, dilbilim açısından olduğu kadar yazın ve halkbilim açısından da önemli olan sözlerdir. Ayrıca bu öğeler her dilin iç yapısını, anlam özelliklerini de yansıtır. Bu nitelikleriyle deyimler, her dilin kendine özgü, başkalarından ayrılan bir yönünü oluşturur; bir dilin gerçekleri dile getirmedeki anlayış ve anlatış biçimini gösterir. Dilci ve halkbilimciler, yalnızca deyimlerine dayanarak bir toplumun bütün kültürünü inceleyebilir, önemli sonuçlar çıkarabilirler (Aksan, 1997: 84).

2.2.4. İkilemeler

Türkçenin her döneminde, her lehçesinde belirgin bir biçimde karşımıza çıkan ve dilin gerek yapı, gerek sözdizimi, gerekse anlambilim açısından en önemli niteliklerinden birini oluşturan özellik ikilemelerin sık kullanılmasıdır. Dilcilikte *hendiadyoin* adını alan bu kuruluşlara Latin yazınında yalnız birkaç örnek gösterilebilmektedir. Türkçedekine yaklaşan oranda görülen ikilemeler bugün ancak Korecede ve bir ölçüde Japoncada kullanılmaktadır (Aksan, 1996: 60).

Hatiboğlu (1981: 9) ikilemeyi, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılması olarak tanımlar.

Türkçenin tarihsel dönemlerine doğru gidilecek olursa ikilemelerin çeşitli biçimleriyle baştan beri yaygın olarak kullanıldığı görülür. Köktürk yazılarının kendine özgü, sanatlı anlatımı olan dilinde ikilemeler sık yer alır. Bunlar içinde eş anlamlı adlardan kurulmuş is küç (iş güç), ogus bodun (kabileler,halk), eçü apa (ecdat)...; sıfatlardan oluşmuş kürlüg teblig (hilekâr), yok çıgan (fakir, sefil); eylemlerden bir araya gelen yanılmak yazınmak (yanılmak,

hata etmek), ögirmek sebinmek (sevinmek) ...gibilerine rastlandığı gibi enili eçili (küçüklü büyüklü), beg bodun (bey ve halk, ulus)...gibi zıt anlamlardan kurulmuş ikilemelere de rastlanmaktadır. Uygur döneminde ve Karahanlı Türkçesinde de ikilemelerin dikkat çekecek ölçüde sık kullanıldığı görülür. Kutadgu Bilig’ de eş anlamlı adlardan oluşmuş kü çav (ün, şöhrət), ukus bilig (akıl, bilgi), İs tus (eş dost); sıfatlarla kurulmuş ukuslug biliglig (akıllı bilgili),; ters anlamlılardan bir araya gelen ulug kiçig (büyük küçük)...gibi örnekler çoktur. Eski Anadolu Türkçesi döneminin yapıtlarında da ikilemelerin pek çok örneğinin olduğu görülür. Ancak Eski Anadolu Türkçesinde ve Divan şiirinde görülen ilginç bir tutum, ve bağlacının Fars geleneğine uygun olarak kullanıldığı güft ü gû, cüst ü cû gibi bağlaçlı ikilemelerin örneksenmesiyle oluşturulmuş Türkçe ikilemelerin de bol kullanılmasıdır. Örneğin Şeyhî’de sağ u sol, güz ü kış, dün ü gün gibi ters anlamlı öğelerle kurulmuş ikilemeler geçerken Yunus Emre’de bal u şeker, yaz u kış, il ü sar, can ü gönül gibi benzerlerine rastlanmaktadır (Aksan, 1996: 63).

Aksan (2005: 101), Türkçede kavramlaştırma (anamlama) açısından ikilemelerin önemi üzerinde durur. Anlambilim açısından ikilemeler dikkati çeken bir nitelik taşır: İki ayrı gösterge, tek bir gösterge olarak, belli bir gösterene sahip olur; zihinde kimi kez tek tek çözümlenme yerine yeni bir kavramın oluşmasını sağlar. İyi kötü ikilemesinde nitelenen eylem ne iyi ne de kötüdür; ikisi ortası, orta karar bir niteleme söz konusudur. Az çok, derme çatma, kör topal, ölüm kalım, belli belirsiz, yağlı ballı, öte beri gibi örneklerde de aynı durum görülmektedir. Bunlar içinde Kör topal ikilemesiyle aktarılmak istenen kavram ne ‘kör’ ne de ‘topal’dır; yarım yamalak, zoraki yürüyen bir işin gidişini anlatılır. Bu yeni göstergenin dolayısıyla yeni kavramın oluşmasında kör’ün daha çok da topal’ın gösterileni, zihindeki tasarımları etkili olmakta, duygu değerleri de devreye girmektedir. Her biri ayrı birer gösteren ve gösterilene sahip olan iki ayrı gösterge böylece ortaklaşa yani bir kavram oluşturmaktadır.

Türkçenin bu anlatım yolu gerek kavramlaştırma gerekse söz dizimi açısından ilginç olduğu kadar önemlidir de. Üstelik İkilemeler belli bir sözcük türüyle sınırlandırılmamakta, değişik kuruluş biçimleri bulunmaktadır. İkilemeler hemen her sözcük türünden sözcüklerle kurulabilmekte, hem aynı sözcüğün yinelenmesi (derin derin, sabah sabah, kadın kadına... gibi), hem eş anlamlıların bir araya getirilmesi (ad san, ev bark, yatak döşek... gibi), hem de karşıt ve ayrı anlamdaki öğelerle (iyi kötü, yerli yabancı, dost düşman, belli belirsiz... gibi) oluşturulabilmektedir. Bunlara ek olarak çekimli eylemlerin bir araya getirildiği, önsesi /m/ ile değiştirilerek (odun modun, para mara, hatta Ayşe Mayşe... gibi) yinelenmiş sözcüklerin art

arda getirildiği örnekler sayılabilir. Yansımalar da unutulamaz. Doğadaki sesleri yansıtan ögeler Türkçede gerçekten ilginç ikilemeler oluşturmaktadır. Bu tür ikilemelerin seslerin derece ve niteliklerini ortaya koyan ve yerine göre belli bağlamlarda kullanılan değişik biçimleri bulunmaktadır. Örneğin, tıkr tıkr ikilemesi, özellikle, bir makineden çıkan sesleri betimlemek üzere, işlemek eylemiyle kullanılırken, tıkr tukur, rahatsız eden, hoş gitmeyen sesleri, takır takır ise aynı zamanda aşırı derecede kurumuş nesneleri dile getirmektedir (Aksan, 2005: 119).

İkilemelerin bir kavramı pekiştirme, güçlendirmedeki etkilerinin yanında cümleye önemli bir anlatım gücü ve etkinlik kazandırır.

2.2.5. Kalıp Sözler

Kalıp sözler bazı kaynaklarda (Toklu 1995: 118-119; Aksan 1999:169-176) kalıp söz olarak, bazı kaynaklarda (Kaya 2001: 4) kalıplaşmış söz ve bazı kaynaklarda ise (Mert: 2009) ilişki sözleri olarak adlandırılmıştır. Ancak araştırmada kalıp sözler başlığı kullanılacaktır.

Her toplumda belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş sözler, duyguları açığa vuran kalıplar, çeşitli klişeler vardır. Örneğin bir kimseyle karşılaşıldığında, onu selamlarken, bir kimseden yardım ya da iyilik görüldüğünde, bir şey rica edildiğinde, hasta olduğunu öğrendiğimiz bir kimseye söylenen sözler gibi. Dilbilimde, *kalıp sözler* ya da *ilişki sözleri* adı verilen ögeler, tıpkı deyimler ve atasözleri gibi, bir dili konuşan toplumun kültürüne ışık tutmakta, onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Bugün dil öğretiminde bu ögelere özel bir önem verilmesi bir yandan bu türlü ögelerin her dilde, her an insan ilişkilerinde gerekli olmalarından, bir yandan da dili öğrenilen toplumun kültürü içine girebilmek için öğrenilmesi gerekli sözler sayılmalarından kaynaklanmaktadır (Aksan, 1996: 190).

Sever (2003: 155)'e göre dilin sözvarlığını oluşturan ögelerden biri de ilişki sözleridir. Kişilerin, toplumsal ilişkilerde duygu ve düşüncelerini kısa, ancak etkili bir biçimde aktarabilmek için kullandıkları ilişki sözleri, dilimizin duyguları incelikli ve etkili biçimde anlatma bakımından ne denli güçlü olduğunu kanıtlayan örneklerdir.

Kalıplaşmış sözlere, sinema filmlerindeki çeşitli replikleri; klasik olmuş ya da popüler olan şarkıların sözlerinden bazı kısımları; reklam, tanıtım gibi amaçlarla ortaya çıkmış sloganları; bir gruba, takıma yönelik tezahüratları; masal, fıkra gibi türlerin can alıcı bölümlerinden alıntılanmış sözleri de ilave edebilir.

Aksan (2002: 192)'a göre, her toplumda, her dilde görülen bu gibi kalıp sözler genellikle birbirinden ayrılmakla birlikte, bunların içerik bakımından birbirine yakın olanları, çoğunlukla dinsel inanışlardan, görgü kurallarından kaynaklanan ve çeşitli etkenlere dayanan benzer biçimleri vardır. Örneğin, Batı dillerindeki kimi ilişki sözleri nasıl, Hristiyanlığın izlerini taşıyorsa, Türkçedeki örnekleri de İslam kültürü çerçevesi içine girildikten sonra büyük ölçüde Tanrı kavramından yararlanır duruma gelmiştir. Allah kavuşturusun, Allah mesut etsin, Allah razı olsun, Allaha emanet olun... gibi sözler bunlardan birkaçıdır.

Kalıp sözler neredeyse bir toplumun tüm toplumsal ilişkilerine ve kültürüne ışık tutacak tarzdadır. Evlenme (Allah mesut etsin, bir yastıkta kocayın, Allah tamamına erdiresin...), doğum (Allah kurtarsın, gözünüz aydın, analı babalı büyüsün, Allah dört gözden ayırmasın...), ölüm (başın(ız) sağ olsun, Allah sabır versin, Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun, nur içinde yatsın, Allah sıralı ölüm versin...), karşılama-karşılanma (hoş geldiniz - hoş bulduk, hoş geldiniz sefa geldiniz..), vedalaşma (Allahaismarladık, hoşça kalın, eyvallah, güle güle, Allah selamet versin, yolunuz açık olsun...), minnettarlık (çok zahmet oldu, Allah senden razı olsun, eksik olmayın, ömrün (üze)e bereket...), istek (lütfen, rica ederim, Allah aşkına, kurban olayım...) gibi değişik durumlarda kullanılan pek çok kalıp söz vardır. Bu örnekler insanlar arasındaki çeşitli ilişkilerde kullanılan öğelerle kolaylıkla artırılabilir.

Türkçedeki birçok kalıp söz aynı zamanda 'Hayır dua' (Alkış) ve 'Beddua' (İlenç, Kargış) örneği oluşturmaktadır. İnsan ilişkilerinde karşılaşılan iyilik ya da kötülüklere kimi zaman sözle cevap verme gereği duyulur ki bu da dua yahut beddua olarak ortaya çıkar. Akalın (1990: 73) gerek dualarda gerekse beddualarda yüzlerce hatta binlerce yıl eskilere dayanan sözlerin varlığına dikkat çeker. Örneğin, “ Arkanda güneş parlarsın.”, ”Önünde ay parlarsın”. ya da “ Oğul seni yer'in Göğ'ün beğene.” şeklindeki duaların animizme bağlanabileceğini belirtmektedir.

Dualar iyi dilekleri içeren kalıplaşmış sözlerdir. En önemli özellikleri teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi içermeleridir. Birinin iyiliği için Allah’a yakarma, niyazda bulunma anlamına gelen bu söz, Eski Türkçede *alkış* sözcüğüyle karşılanmıştır. Alkış, aklamak “hayır dualarda bulunmak, beğenmek, övmek” eyleminden elde edilmiş bir sözcüktür. Türkçede bu sözcüğe bağlı olarak alkış almak “alkışlamak”, alkış almak “alkışlanmak, övülmek”, alkışçılık “şakşakçılık”...gibi sözler de türetilmiştir (Kaya, 1997: 99). Ortak dilimizdeki, Allah emeklerin(iz)i zayi etmesin, Allah utandırmasın, Allah namerde muhtaç etmesin, Allah tuttuğunu altın etsin, İki cihanda aziz ol gibi sözler günlük yaşamda sık karşılaştığımız dua örnekleridir.

Kaya (1997: 111), bedduaları, çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak amacıyla söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, anlatımı güçlendiren kalıplaşmış sözler olarak tanımlamaktadır. Kısaca “kötü dilek” olarak tanımlanabilecek beddua, Farsça *bed* “kötü” ile Arapça “dua” sözlerinden kurulmuştur. Anadolu’nun bazı yörelerinde, *kargış*, *karıs*, *ilenç*, *ah*, *lanet*, *bedat* gibi adlarla da anılmaktadır. Ayıbını yer örtsün, Allah belanı (cezanı) versin, Allah canını alsın gibi ortak dilde çok kullanılan bedduaların yanında Anadolu ağızlarında Türk insanının yaratıcı yönünü yansıtan birçok beddua örneği vardır. Karnında görüp de kucağında görmeyesice, Ölücüğü yerde sürünesice, Basında çomak çıkasica, Dar sokaklarda bol bıçaklara rastlayasica bunlardan bazılarıdır.

Toplumların sosyal ilişkilerinin yansıtılması, insanların belli durumlar karşısındaki ruh durumlarının yansıtılması açısından ve dil öğretiminde sözvarlığı öğeleri içerisinde kalıp sözler ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

2.2.6. Terimler

Terim, bilim, teknik, sanat, zanaat alanlarının kavramlarını yansıtan dil öğelerine verilen addır. Eğer terimler, toplumun bütün kesimlerince tanınıp bilinir, kullanılır duruma gelirse terimliğini yitirmiş sayılabilir. Ancak ilgili oldukları alanların sözlüklerinde yine yer alır. Örneğin, radyo, telefon, telgraf, televizyon, enflasyon, demokrasi sözcükleri değişik alanların terimleri oldukları halde hemen her dilde kullanımları genelleştiği için terim

olmaktan çıkmış, ancak ilgili oldukları alanların sözcüklerinde yine de yer alan öğelerdendir (Aksan, 1996: 160).

Aksan (2002: 176), Türkçenin terimlerinin tarih boyunca ki gelişimlerini de incelediği yapıtında, en eski dil ürünleri olan Orhun ve Yenisey yazıtlarında, konuların kısalığı nedeniyle ancak birtakım askeri ve yönetsel unvanlarla ilgili terimlerle rastlandığını belirtir. Bunlara örnek olarak, İlteber “genel vali”, İnel “prens”, Sübasi “kumandan” gösterilebilir. Yerleşik yaşama geçen ve Budizm, Maniheizm gibi dinleri benimseyen Uygur Türklerinden kalan eserlerde de geniş bir terim varlığıyla karşılaşılır. Bunlardan bir bölümü Sanskritten, Toharcadan, Çince den alınan ve bazıları Türkçeden karşılanan dinsel terimlerdir. Örneğin, Çince den alınma bursang “rahipler topluluğu”, Sanskritten gelme açala “Mahâyâma udizminde 8. derece” bu tür sözcüklerdendir. Sanskritte “zihnin bir noktada yoğunlaşması” olayını anlatan samati ise Uygur Türkçesinde yığınmak biçimindedir. Bununla beraber o döneme ait bir bölüm terim de o çağda bilinen nesneler, aygıtlar, tedavide kullanılan bitki ve ilaçlarla ilgilidir.

Bir dil gelişip bilim, sanat, edebiyat dili oldukça dildeki terimler de artar. Örn. tıp olmayan bir toplumda tıp terimleri gelişmez. Çeşitli alanlarda yeni kavramlar ortaya çıktıkça, bunlar ya dilin sözcüklerine yeni anlamlar verilerek, ya yeni öğeler yaratılarak ya da yabancı dillerden alınarak karşılanır. Terimler bir ülkeden çıkarak dünyaya yayıldıkça, özgün biçimiyle benimsenebildiği gibi, yeni bir ad alarak ya da çevrilerek girdiği dilde yerleşebilir. Bilimde, teknikte, felsefede, yazın alanında yeni buluşlar, gelişmeler gerçekleştiren ülkelerin sözvarlıkları, bunlara ilişkin kavramlarla zenginleşir (Aksan, 2002: 175).

2.2.7. Yabancı Sözcükler

Toplumlar arasındaki iletişim, ticaret, siyaset, kültür ve sanat ilişkileri kullandıkları dile yansımaktadır. Bu nedenle yeryüzündeki bütün dillerde, başka dillerden alınma öğeler bulunmakta, kimi zaman bunlar bir dili bütünüyle yabancılaştıracak kadar çok olmaktadır.

Dünyadaki tüm diller başka dillerle münasebetinden dolayı yabancı sözcükler vardır. Türkçede toplumun tarih boyunca diğer toplumlarla ilişkileri sonucunda yabancı dillerden birçok sözcüğü içerisinde barındırır.

Aksan (1996: 29)'a göre bir yabancı dilden alınan ögeleri iki bölümde incelemek doğru olur:

1) Sözcükbilimde alışılmış terimleriyle yerleşmiş yabancı sözcükler (Alm. Lehnwort karşılığı), bir dilin ses eğilim ve kurallarına uymuş, yabancılığı artık belli olmayan ögeler. Bunlar Far. kaynaklı kösele, çerçeve sözcüklerinin yanı sıra duvar (Far. dîvar), kalıp (Ar. kâlip), surat (Ar. sûret), sandık (Ar. sandūk), ortanca (Holl. hortensia)... gibi ögelerdir.

2) Yerleşmemiş yabancı sözcükler (Alm. Fremdwort) olarak nitelendirilen örnekler ise dilin ses eğilim ve kurallarına uymayan, yabancılığını hemen belli eden, Türkçedeki oksijen, lokomotif, devalüasyon gibilerdir.

2.3.Kalıp Sözlerin Diğer Kalıplaşmış Birimlerle Benzerlikleri, Farklılıkları ve Kalıp Sözlerin Sınıflandırması

Kalıplaşmış dil birimlerinin yaygın bir şekilde kullanımının bir nedeni olmalıdır. Bu yaygınlık, kalıplaşmış ögelerin sözlü ve yazılı iletişim sırasında çok fazla çaba gerektirmeden, kısa zamanda söylenip anlaşılabilmesinden kaynaklanmaktadır (Wray, 2002: 18). Özellikle konuşma eylemi yapılırken, daha önceden bir bütün haline getirilip hafızada öylece saklanan kalıplaşmış birimler, konuşanlarca kolaylıkla hatırlanıp hemen kullanılabildiği gibi, dinleyici (ler) tarafından da çabucak algılanabilmektedir. Kalıplaşmış bir ögenin söylenip anlaşılması için gereken zaman ve enerji, her durumda yeni bir söz öbeğinin veya tümcenin meydana getirilip ağızdan çıkması ve algılanmasından daha azdır (Wray, 2002: 15-18). Aynı şekilde, yazılı iletişimde de metnin üretimi ve algılanması sürecinde benzer bir çabukluk ve tasarruftan söz edilebilir. Bu nedenle kalıplaşmış ögeler, sözlü ve yazılı iletişimde konuşanlar/ yazarlar ve dinleyenler/okuyanlar için, söz varlığının kullanımı kolay ve cazip birimleri olmaktadır.

Atasözleri, deyimler ve ikilemelerle birlikte kalıplaşmış dil birimlerini oluşturan kalıp sözler, araştırmacılar tarafından çeşitli adlarla ve farklı ölçütlere dayanılarak tanımlanmış, *ilişki sözleri* ve *kültür birim* olarak da adlandırılmıştır. İlişki sözleri terimini tercih eden Aksan (1996: 35)'a göre bu sözler, “bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında

kullanılması adet olan birtakım sözlerdir.” Belli durumlarda söylenmesi gelenek halini almış olan bu sözler, Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak algılanmaktadır. Kalıp söz yerine yeğlenen başka bir terim olan *kültür birim* ise dilin kültürelliğinin belirginleştiği adlandırmalardan biri olarak açıklanmıştır (Kula 1996: 46). Bir başka deyişle, kültür birimler, Türkçenin Türk kültürünü ne derece yansıttığının bir göstergesidir. Örneğin, başsağlığı dileme, doğum, ayrılık vb. durumlarda söylenen kültür birimler (kalıp sözler), Türkçe konuşanların birbirleriyle kurdukları ilişkiler konusunda, dolayısıyla da onların kültürü hakkında bize bir fikir verir. Söz konusu birimleri *kalıp söz* olarak adlandıran Özdemir (2000: 173) ise, bu sözlerin “ölüm, doğum, evlenme gibi özel durumlarda duygularımızı açıklamak, belirtmek için” kullanıldığını söylemektedir. Bu tanımlamalarda temel ölçüt olarak bağlam ve kültürün alındığı dikkati çekmektedir. Kalıp sözler, dilbilgisel yapı ve kullanım sıklığına göre de tanımlanmıştır. Bu ölçütlere dayanılarak, kalıp sözlerin sayı ve kişi öğeleri dışında değişmeyen ve kullanımları çok sınırlı olan birimler olduğu belirtilmiştir (Tannen vd., 1981: 38). Kalıp sözlerin bu tanımda belirtilen ilk özelliği, şöyle bir örnekle açıklanabilir: Yola çıkan birisine söylenen *Güle güle [git, gidin]* kalıp sözünü *Gülerek gülerek [git, gidin]* şeklinde söylersek, bunu kalıp söz olmaktan çıkarmış, emir kipinde çekimlenmiş “git-” eyleminin nasıl yapılması gerektiğini belirten ve ikilemeden oluşan bir zarf öbeği haline getirmiş oluruz. Kalıp sözlerin ikinci özelliğini göstermek için de şöyle bir örnek verilebilir: *Güle güle büyüttün* kalıp sözü sadece bebeği olan kişilere söylenebilir. Aynı sözün küçük bir evcil hayvanı büyüten ya da bir çiçek yetiştiren kişilere söylenmesi uygun düşmez. Bu sözler ayrıca, işlevlerine ve sözcüklerin anlamlarına dayanılarak da açıklanmıştır. Çotuksöken (1994: 8), kalıp sözleri “en az iki sözcükten oluşan, içindeki sözcükleri temel (düz) anlamlarını yitirmeden yeni bir kavramı, durumu, eylemi karşılayan söz öbekleri” olarak tanımlamıştır. Bu tanımdan kalıp sözlerin yan anlam kazanmış sözcük öbekleri olduğu anlaşılmaktadır. Benzer bir başka açıklamada, kalıp sözlerin “mecazsız ve herkesçe büyük bir sıklıkla kullanıla kullanıla artık tek kavramın karşılığı olan birliktelikler” olduğu belirtilmiştir (Yüceol-Özezen 2001: 877). Bu tanımlar da, anlam ve işlev özelliklerine dayanılarak yapılmıştır. Bu açıklamalar incelendiğinde, kalıp sözlerin toplumsal, kültürel, işlevsel, yapısal, anlamsal ve bağlamsal özelliklerine göre tanımlandıkları görülmektedir. Bunların yanında, zihinsel üretim ve yapıyı temel alan bir başka tanıma göre ise kalıp sözler, *önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeden veya dilbilgisel olarak ayrıştırılmadan olduğu gibi hatırlanarak kullanılan, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşan dizidir* (Wray, 2002: 9). Diğer tanımlara göre daha kapsamlı görünen bu açıklama, sadece kalıp sözler değil bütün kalıplaşmış dil birimleri için geçerli olabilir. Fakat

kalıp sözleri, diğer kalıplaşmış öğelerden yani atasözü, deyim ve ikilemelerden ayırmanın bazı yolları olmalıdır. Bu sözlerden bahseden kaynaklarda verilen kalıp söz örnekleri incelendiğinde, gerçekten de kalıp sözleri öteki kalıplaşmış dil birimlerinden ayıran yapı, işlev, anlam ve bağlam özellikleri olduğu görülmüştür. Adı geçen özellikler betimlenebilirse, kalıp sözler ile atasözleri, deyimler ve ikilemelerin ortak ve farklı yönleri ortaya çıkacak, böylece de bu sözlerin diğer kalıplaşmış dil birimlerinden ayırt edilmesi kolaylaşacaktır. Bu amaçla, atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözlerin yapı, işlev, anlam ve bağlam özellikleri betimlenecek, ardından da kalıp sözler diğer birimlerle karşılaştırılacaktır.

2.3.1. Kalıplaşmış Dil Birimlerinin Belirgin Özellikleri

Yapı: Kalıp sözleri diğer kalıplaşmış dil birimlerinden ayırt etmek için öncelikle yapısını ortaya koymak gerekir. Bu bütünü oluşturan öğeler, çeşitli dizimsel ilişkiler ve anlamsal bağlarla bir araya gelir, bütün halinde bir biçime girerler. Ayrıca, bu birimlerin işlevleri de bütünün oluşumuna katkıda bulunur. Kalıplaşmış dil birimlerinin belli başlı yapısal özellikleri, kalıplaşmış olarak bulunma, çoğunlukla tümce veya sözcük öbeği dizilişiyle görünme, belirli tümce ve sözcük öbeği türlerinde yer alma ve az sayıda sözcükten oluşma şeklinde sıralanabilir (Gökdayı, 2008: 90).

Tüm bu özellikler, kalıp sözleri atasözü, deyim ve ikilemelerden ayırt etmek için kullanılabilir. Bu amaçla, kalıplaşmış öğelerin yapısal nitelikleri belirtilmeli ve (varsa) kalıp sözleri diğerlerinden ayıran hususlar belirginleştirilmelidir.

Kalıplaşmış olma: Dilbilgisi kurallarına göre daha önceden bir araya gelen dil birimleri belirli bir bütün oluşturmuş, bu bütün değişmeyen bir biçime bürünmüş ve dilin söz varlığında öylece yer almıştır. Yalnız, bazı kalıplaşmış birimlerin yapıları tamamen donmuş ve hiçbir şekilde değiştirilemeyecekken, bazılarında konuşana, zamana ve dinleyene bağlı olarak ekleme ve değiştirmelere izin verildiği görülmektedir. Bütünüyle donmuş bir yapıya sahip olan ve tümce halinde kalıplaşan atasözlerinin söz diziminde değişiklik yapmak mümkün değildir (Gökdayı, 2008: 92).

Dolayısıyla, atasözlerinde bir cümle olarak sıralanan sözcükler ve onların yeri hiçbir zaman değiştirilemez. Örneğin, *damlaya damlaya göl olur* atasözünün *damlaya damlaya*

okyanus olur veya *göl olur damlaya damlaya* biçimlerine dönüştürülmesi kabul edilemez değişikliklerdir.

Atasözlerine benzer bir şekilde, deyimlerin bir kısmı da (*Geçti Bor'un pazarı sür eşiği Niğde'ye, Dam üstünde saksagan vur beline kazmayı, vb.*) hiç değişmeyen bir yapıya sahipken, büyük bir kısmı ad çekim, kip ve kişi ekleri gibi çeşitli çekim eklerini alabilmekte, konuşan ve dinleyene göre yeni biçimlere girebilmektedir (Aksoy 1988: 38; Çotuksöken 1994: 9-10; Yüceol-Özezen 2001: 874).

İkilemeler de kalıplaşmış bir yapıya sahiptir. Yalnız, bu kalıplaşma biçimi bütün ikilemelerde aynı değildir. Yinelemelerden oluşmayan ikilemelerin büyük bir kısmında (*evli barklı ufak tefek, aşağı yukarı, mal mülk, vb.*) sözcüklerin sırası kesinlikle değiştirilemez. Bazı ikilemelerde de (*abuk sabuk, paldır küldür, eski püskü, tek tük, saçma sapan, vb.*) sözcüklerin birisi veya her ikisi de tek başına kullanılamaz. İkilemelerin hep aynı kalan veya çekirdek olarak değişmeyen, iki ögeli bir yapıya sahip olması, bu birimlerin kolaylıkla tanınmasına kolaylaştırır.

Kalıp sözler de, atasözleri, deyimler ve ikilemeler gibi kalıplaşmış dil birimleridir. Bunlardan bir kısmı, atasözleri ve bazı deyimler gibi tamamen donmuş, değiştirilemeyecek, ekleme veya çıkarma yapılamayacak bir yapıya sahiptir. Örneğin, *Allah rahmet eylesin* kalıp sözü **Rahmet Allah eylesin* veya **Allah rahmet kılsın* biçimlerine dönüştürülemez. Bir kısım kalıp sözler de, çoğu deyim ve bazı ikilemeler gibi ad çekim, kip ve kişi ekleri alabilmekte, konuşan ve dinleyen kişilere göre yeni dilbilgisel yapılara bürünebilmektedir. Bu tür sözlerle, *Hoşça kal* gibi bir örnek verilebilir. İkinci tekil kişi için söylenen bu söz, ikinci çoğul kişi için veya nezaketen *Hoşça kalın* biçimine girebilmektedir (Gökdayı, 2008: 93).

Atasözleri, deyimler ve ikilemelerle ortak yönlerden birisi de ögelerin diziliş biçimleridir. Bunun yanı sıra, *Selam, Bravo, Yazık, Aferin, Merhaba* gibi bazı kalıp sözler tek bir sözcükten oluştuğundan, onların herhangi bir diziliş özelliği göstermesi söz konusu değildir. Tek sözcükten oluşan bir atasözü, deyim veya ikilemenin bulunmadığından tek sözcükten oluşan kalıplaşmış birimi kalıp sözler sınıfına dahil edebilir.

Kalıplaşmış dil birimlerini oluşturan sözcük sayısı, onların yapılarını belirleyen bir diğer husustur. Bu birimlerde bulunan sözcüklerin sayısı, oldukça azdır. Bunun nedeni de, az

sayıda sözcükten oluşan birimleri hafızada saklayıp kullanmanın, çok sözcüklü yapılardan daha kolay olmasıdır (Wray, 2002: 18).

Sözcük sayısı yönünden kalıplaşmış birimlerin çoğunluğunun az sözcüklü olduğu anlaşılmaktadır. Bu özellikler dikkate alındığında, kalıp sözleri diğer kalıplaşmış birimlerden ayıran bir özellik olarak, bazı kalıp sözlerin tek sözcükten oluşması görülmektedir. Tabii ki, bu özellik tüm kalıp sözleri kapsamamaktadır. Bu sözleri öteki kalıplaşmış birimlerden ayırmak için yeterli değildir. Bundan dolayı, kalıp sözleri atasözü, deyim ve ikilemelerden ayırmak için yapısal niteliklerinin yanında, başka ölçütler de aranmalıdır.

İşlev: Genel olarak, kalıplaşmış dil birimlerinin ortak bir işlevinden söz edilebilir. Bu işlev, iletişim durumu ve bağlamdan hareketle, dili kullanan kişilere hazır birimler sunularak dilsel üretim ve anlamlandırma süreçlerinin kolaylaştırılması ve hızlandırılmasıdır (Wray, 2002: 16-17). Kalıplaşmış dil birimlerinin bu ortak işlevinin yanı sıra, atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözlerin kendilerine özgü işlevleri de vardır.

Atasözleri genellikle bir olaydan, bir durumdan ders çıkarma, ahlaki bir öğüt verme, yol gösterme ya da ibret alma için kullanılır (Aksoy, 1988: 41).

Ayrıca, atasözlerinin “bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan” kalıplaşmış birimler oldukları da belirtilmiştir (Aksan, 1996: 33). Bu işlevleri dolayısıyla, atasözlerinden sıklıkla yararlanılmakta, hemen her yerde karşılaşılmaktadır.

Deyimlere gelince, yazarlar, bu birimleri üslup kaygısıyla ve bir dilin inceliklerini, zevk alınacak yönlerini okurlara tattırmak amacıyla kullanırken, konuşurlar da "deyimin büyüğü, süslü, albenili havasından yararlanarak kişinin kendisini daha iyi dinletmesi, duygu ve düşüncelerini daha iyi aktarması" amacıyla kullanmaktadır (Çotuksöken, 1994: 15). Deyimler, bireylerin duygu ve düşüncelerini ifade etmekteki gücünü ve başarısını, benzetmeli, aktarmalı, nükteli anlatıma olan eğilimlerini gösterir (Aksan, 1996: 31, 172). Bu işlevleriyle deyimler, her zaman tercih edilen birimler olmuşlardır.

İkilemelerin de belirli işlevlerinin olduğu görülmektedir. Bu birimler, “anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek” amacıyla kullanılmaktadır

(Hatiboğlu, 1981: 9). İkilemeler, bu işlevlerini, uygun ve benzer seslere sahip sözcüklerin yan yana kullanılması ve sözcüklerin tekrarıyla yerine getirmektedir. Söz gelimi, varlıkların, kavramların ve davranışların niteliklerini belirtmek için kullanılabilecek *eciş bücüş, buruş buruş, yalan yanlış, gizli kapaklı* gibi ikilemeler, söylenmek istenileni pekiştirmekte, anlamı daha da belirginleştirmektedir. Anlatımı güçlendiren ve renklendiren ikilemelerin ayrıca, anlamı abarttığı da belirtilmektedir (Özdemir, 2000: 142-146). Bu işlevleriyle ikilemeler, anlatımları daha da güçlendirmek için başvurulan kalıplaşmış dil birimlerindendir.

Atasözleri, deyimler ve ikilemeler gibi kalıp sözler de günlük konuşmada birçok işlevi yerine getirmektedir). Bu sözler, özellikle doğum, ölüm, evlenme gibi özel durumlarda duyguları açıklamak için kullanılırken, günlük konuşmalarda da konuşmayı süsleyici, duygularımızı yansıtıcı, anlatımımızı güçlendirici bir işlevi yerine getirir (Özdemir, 2000: 177).

Bazı durumlarda, kalıp sözler dışında bir söz söylemek kültürel olarak uygun olmayabilir. Söz gelimi, hapsiran birisi kendisine *Çok yaşa* veya *İyi yaşa* denilmesini bekler. Yine, bir yakını ölen kişiye taziyede bulunurken söylenebilecek en uygun söz *Başın(ız) sağ olsun*dur. Bu sözler, bir şey söylemenin zaruret haline geldiği böyle durumlarda, doğru ve yerinde olan sözü söyleme imkanını vererek, konuşanların birbirlerini rahatlıkla anlamalarına ve aralarında uyumlu bir iletişim kurmalarına yardımcı olur (Tannen vd., 1981: 38).

Kalıplaşmış dil birimlerinin işlevlerine ayrı ayrı değinilmesinin ardından, kalıp sözlerin tanınması, atasözü, deyim ve ikilemelerden ayırt edilmesinde işlev ölçütünün bir katkısının olabileceği görülmektedir. Özellikle, doğum, ölüm, evlenme gibi durumlarda insanlar arasında en kolay şekilde iletişim kurmayı sağlayan dil birimleri geleneksel olarak kalıp sözlerdir. Buna karşın, toplumsal beklentileri tam anlamıyla karşılayamayacakları için atasözleri, deyimler ve ikilemeler kalıp sözlerin bu işlevini yerine getiremezler. Ayrıca, karşılıklı/ ikili olarak kullanılan ve bazı durumlarda söylenmesi kültürel yönden zorunlu olan kalıp sözlerden birisini atasözü, deyim veya ikileme ile değiştirmek, dil kullanımını düzenleyen toplumsal kurallar yönünden kabul edilemez bir davranıştır. Söz gelimi, misafirine *Hoş geldiniz* diyen birisi karşılık olarak *Hoş bulduk/gördük* sözünü bekler. Bunun yerine *Misafir kismetini ile gelir* gibi bir atasözü, *evlere şenlik* gibi bir deyim veya *evli barklı* gibi bir ikileme duymak, kişiyi hayal kırıklığına uğratar ve iletişim kurma girişimi başarısızlıkla sonuçlanabilir. Böyle bir durumda, uygun olan kalıp söz dışındaki kalıplaşmış

dil birimlerini kullanmak, ancak dil kullanımını düzenleyen kuralları bilmemekle veya onları ciddiye almamakla açıklanabilir (Gökdayı, 2008: 95).

Bütün bunlara rağmen, yapısal özelliklerinden sonra kalıp sözlerin işlevleri de, onları diğer kalıplaşmış dil birimlerinden ayırabilmek için yeterli bir ölçüt değil fakat önemli bir ölçüttür.

Bağlam: Kalıp sözleri, atasözü, deyim ve ikilemelerden ayırt edebilmek için yararlanılabilecek bir başka ölçüt da bağlamdır. Dil içi ve dil dışı olarak ikiye ayrılan bağlam, iletişim durumunda mevcut olan dilbilgisel, fiziksel, sosyal ve psikolojik her şey olarak algılanabilir (Briggs, 1994: 25; Kılıç, 2002: 13).

Dil içi bağlam, “bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim ya da birimler bütünü”dür (Vardar, 1998: 34). Bağlamın bu türü, dilbilgisel ve sözdizimsel ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkar. Buna karşılık, dil dışı bağlam ise, bir dil biriminin kullanıldığı “duruma, konuşucu ve dinleyicinin dil dışı toplumsal, ekinel ve ruhsal nitelikli deneyim ve bilgisine ilişki verilerin tümü” şeklinde anlaşılmaktadır (Vardar, 1998: 34). Bu bağlam, dilin kendisiyle değil dil dışı etkenlerle ilgilidir. Her iki bağlam da birlikte ve/veya ayrı ayrı dilin kullanılmasını sınırlandırır ve yönlendirir. Kalıplaşmış dil birimlerinin kullanımı da bir bağlam içinde gerçekleşir. Bu birimlerden, hemen her yerde ve durumda, gerektiği anda veya isteğe bağlı olarak yararlanılabilir. Atasözleri, işlevlerini yerine getirecekleri düşünüldüğünde kullanılabilir. Bir olaydan, bir durumdan ders çıkarmak, ahlaki bir öğüt vermek, yol göstermek, ibret almak, bir olayı veya durumu özetlemek isteyen kişinin, atasözü söylemesinde hiçbir sakınca yoktur. Atasözlerinin belirli durumlarda mutlaka kullanılması zorunluluğundan söz edilemez. Daha çok, iletişim durumuna, konuşma veya yazının akışına bağlı olarak anlamsal bir pekiştirme ve tamamlama amacıyla atasözlerinden yararlanılabilir.

Deyimlerin kullanımı da dil içi bağlamdan çok dil dışı bağlama bağlıdır. Yazılı veya sözlü iletişim sırasında yazan veya konuşan kişinin üslup, kendisini okutma veya dinletme, ilgi çekme kaygısıyla başvurduğu söz varlığı öğeleridir. Bazen duygu ve düşünceleri iletmek için, sözcüklerin gerçek anlamlarının yetmediği düşünüldüğünde, değişmece yoluyla kullanıldıkları ve daha fazla anlamsal çağrışımlar uyandırdıkları için deyimler tercih edilebilir. Dile getirilmesi güç durumlar, tanımlanması, açıklanması zor duygular deyimler

aracılığıyla kolayca anlatılabilir. Söz gelimi, birisinin öldüğünü doğrudan söylemek yerine, *eceli gelmiş, vadesi yetmiş, ebediyete intikal etmiş, gözlerini bu dünyaya kapamış, son nefesini vermiş* gibi deyimler kullanılarak ölümü haber vermekten kaynaklanacak üzüntü hafifletilmeye çalışılabilir (Gökdayı, 2008: 102).

İkilemelerin kullanımı ise hem dil içi hem de dil dışı bağlamla ilişkilendirilebilir. Dizimsel yapılarından dolayı, çoğu ikilemeyi oluşturan sözcükleri ayırarak kullanmak mümkün değildir. Söz gelimi, *vızır vızır işleyen yol* sözcük öbeğindeki *vızır vızır* ikilemesi, *vızır vızır işlemek* deyiminin bir parçasıdır. Bu yapıdaki *vızır* sözcüklerinden birisi kaldırılırsa, deyim *vızır işlemek* şeklinde kabul edilemez bir biçime girer. Bunun yanında, *Yavaş yürü* tümcesinde “yürü-” eyleminin yapılma biçimini belirten *yavaş* sözcüğü, konuşanın/yazanın isteği doğrultusunda yinelenerek *yavaş yavaş* şekline dönüştürülüp ikileme halinde aynı tümcede kullanılabilir (*Yavaş yavaş yürü*). Bu nedenle, sözlü ve yazılı iletişimde ikilemelere yer verilmesi, iç ve dış bağlamla ilişkilendirilebilir (Gökdayı, 2008: 103).

Atasözü, deyim ve ikilemelere göre, kalıp sözlerin kullanımı bağlamla, özellikle de dış bağlamla yakın bir ilişki içindedir. Bu ilişkiyi açığa çıkaran husus, kalıp sözlerin kullanım yerlerinin çok sınırlı olmasıdır. Söz gelimi, *Günaydın*, insanların sadece sabahleyin karşılaştıklarında söyledikleri bir kalıp sözdür. Değişmece anlamı kastedilmediği sürece, bu söz, öğleyin veya akşam kesinlikle kullanılmaz. Yine, yeni evlenenlere söylenen *Allah bir yastıkta kocatsın* kalıp sözünün, yeni arkadaş olanlara söylenmesi hiçbir şekilde kabul edilemez. Kalıp sözler, kullanıldıkları yer ve duruma göre iki gruba ayrılabilir (Tanen vd., 1981: 39).

İlk gruptaki sözlerin kullanılabilmesi için kesinlikle belirli bir durumun oluşması, bir olayın meydana gelmesi gerekir. Kullanımını dış bağlamın yönlendirdiği bu gruptaki sözleri de üç alt başlık altında sınıflandırmak mümkündür.

Üzüntü veya strese neden olan olaylarda söylenenler: Bu sözler, tehdit içeren veya baş edilemez görünen durumlar üzerinde teselli edici bir kontrol oluşturma amacını güderler. Bu gruba giren sözler de kendi içinde iki alt grupta düşünülebilir: Sağlık ve kayıp. Sağlıkla ilgili olarak *Helal, Geçmiş olsun* örnekleri verilebilir. Herhangi bir kayıp durumunda söylenen sözler, ayrılık ve ölüm üzerinde yoğunlaşır. Ayrılık sırasında, *Allah kavuştursun, İyi yolculuklar, Sağ salım git, Hoşça kal(in), Allah'a ısmarladık*, vb. sözler söylenebilir. Buna

karşın, *Başın(ız) sağ olsun, Ölenle ölünmez, Allah kalanlara sabır versin*, vb., bir yakını ölen kişiye söylenebilecek kalıp sözlerdir (Gökdayı, 2008: 104).

Mutluluk veren olaylarda söylenenler: Bu gruba giren sözler, kişinin sevincini, talihini, mutluluğunu ortaya koyma ve bu durumun devamını dileme işlevi görür. Bu tür sözler de, yine önemli günlerde ve kazanımlarda söylenenler olmak üzere ikiye ayrılabilir. Önemli günlerde söylenilen kalıp sözler, *Doğum günün kutlu olsun, Mutlu yıllar, Bayramınız kutlu olsun, Allah mesut etsin*, vb.dir. Kazanımlar, kavuşma ve yeni mal edinme durumlarında ortaya çıkar. Kavuşma sırasında, *Gözün(üz) aydın, Hoş geldiniz sefalar getirdiniz, Hoş bulduk*, vb. sözler duyulurken, yeni mal edinildiğinde söylenen sözler, *Güle güle giy, Sırtında eskisin, Hayırlı olsun, Güle güle oturun*, vb.dir (Gökdayı, 2008: 104).

Yakın ilişki kurmak istenilen durumlarda söylenenler: Bu sözlerle, yakınlık kurma ve samimiyeti artırmanın istenildiği durumlarda karşılaşılır. İki alt grupta incelemek mümkündür. İnsanın ya kendi konumunu daha aşağıya çektiği ya da karşısındakini yücelttiği durumlarda söylediği sözlerdir. Her iki durumda da samimi bir ilişki kurmak veya kurulmuş bir ilişkiyi ilerletmek amaçlanmaktadır. Bu amaçla, karşısındakine içten bir ilişki kurmak isteyen kişi, kendisini daha aşağı bir konumda göstermek isteyip, *Buyurun, Efendim, Estağfurullah, Teveccüh gösteriyorsunuz*, vb. sözler söyleyebilir. Aynı amaçla, karşıdaki kişi yüceltilmek istendiğinde *Sizden iyi olmasın, Sözüm meclisten dışarı*, vb. bir söz söylenebilir. İlk gruptaki kalıp sözlerin söylenmesi için mutlaka bir durumun oluşması, bir olayın meydana gelmesi gerekirken, ikinci grupta toplanabilecek olan sözlerin kullanımı için böyle bir zorunluluk yoktur. Konuşmanın akışı içinde daha önce söylenen bir söze, bir düşünceye karşılık olarak, onun devamı niteliğinde veya daha sonra iletilecek olan sözlerden, düşüncelerden önce kullanılabilirler. Bu tür sözler, çoğunlukla insanlar hakkında olumlu düşünceler içeren, onların iyiliğini isteyen (*Maşallah, Allah muhtaç etmesin, Allah daim etsin, Allah mesut etsin*, vb.), kötülükleri defetmeye çalışan (*Hayrolsun, Allah korusun, Hafazanallah, Allah esirgesin, Allah dert göstermesin*, vb.), ve insanların birçok durum karşısındaki güçsüzlüğünün ve çaresizliğinin doğurabileceği olumsuz sonuçları, Tanrı'ya ve sözcüklerin gücüne dayanarak değiştirmeyi amaçlayan (*İnşallah, Ağzını hayra aç, Allah sonunu hayretsin, Allah şifalar versin, Allah elden ayaktan düşürmesin*, vb.) sözlerdir. Söz gelimi, *Allah muhtaç etmesin*, bir kişinin her zaman kendi kendine yeterli olabilmesini, dolayısıyla o kişinin maddi ve manevi iyiliğini dileyen bir sözdür. Burada, konuşan kişi, söylediği kalıp sözlerle muhtemel bir olumsuzluğun önüne geçmeye çalışmaktadır. Bunların

yanında bir de karşılıklı olarak kullanılan kalıp sözler vardır. Bu ikili sözlerden birisi söylendiğinde, diğerinin söylenmesi de zorunlu hale gelir. Söz gelimi, bir yere yeni gelen kişiye söylenen *Hoş geldin(iz)* sözünden sonra karşılık olarak *Hoş bulduk/gördük* veya cenaze namazında imamın *Merhumu nasıl bilirdiniz?* sözünden sonra *İyi bilirdik* kalıp sözünü kullanmak bir zorunluluktur. Bu zorunluluk, bağlamdan ve dil kullanımını düzenleyen toplumsal kurallardan kaynaklanmaktadır. Bağlamla ilişkisi değerlendirildiğinde, kalıp sözlerin kullanımının çoğunlukla bağlam tarafından sınırlandırıldığı ve yönlendirildiği görülmektedir. Özellikle dış bağlamın etkisi daha belirgindir. Belirli kalıp sözler, sadece belirli durumlarda kullanılabilir. Söz gelimi, *Saatler (sıhhatler) olsun* yalnızca banyo yapmış veya saç tıraşı olmuş bir kişiye söylenebilir. Kalıp sözlerin bir kısmı da, iletişimde bulunan kişilerin isteğine bağlı olarak kullanılabilir (Gökdayı, 2008: 104).

Tüm bu özelliklerine rağmen, yapı ve işlevden sonra bağlam da kalıp sözlerin diğer kalıplaşmış dil birimlerinden ayrılmasında tek başına yeterli olamayacak bir ölçüttür. Bu nedenle, kalıp sözlerin kullanımında genel anlamda belirleyici olan bağlam, bu sözleri atasözü, deyim ve ikilemelerden tek başına ayıramaz. Bağlam, ancak yapı ve işlev birlikte düşünülürse, kalıp sözlerin ayırt edilmesinde yararlı olabilir.

Sonuç: Kalıp sözler, yapı açısından incelendiğinde, atasözü, deyim ve ikilemelerden pek farklı değildir. Bu sözlerin çoğunluğu, diğer kalıplaşmış öğeler gibi tümce veya sözcük öbeği yapısındadır. Yalnız, bazı kalıp sözlerin tek sözcükten oluşması, onları diğerlerinden ayırır. Atasözü, deyim ve ikilemelerde görülmeyen bu özellik, bütün kalıp sözleri kapsamadığından, hepsi için ayırıcı bir nitelik taşımamaktadır.

İşlevleri açısından değerlendirildiğinde, kalıp sözlerin, özellikle bir şey söylemenin zaruri hale geldiği belirli durumlarda doğru ve yerinde olan, yani dil kullanımını düzenleyen toplumsal kurallara uygun sözü söyleme imkanı verdiği, bu yolla konuşanların birbirlerini rahatlıkla anlamalarına ve aralarında uyumlu bir iletişim kurmalarına yardımcı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, kalıp sözlerin en önemli işlevinin, dil kullanıcılarına iletişim durumu ve bağlama göre kullanıma hazır ifadeler sunarak dilsel üretim ve anlamlandırma işini kolaylaştırmak olduğu söylenebilir.

Bağlamın kalıp sözler için önemli bir özellik olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sözlerin büyük bir kısmı ancak belirli bir durumda kullanılabilir. Bunların dışında kalanlara da,

(sözlü/yazılı) metnin tutarlılığına uygun düşecek şekilde yer verildiği görülmektedir. Ancak, atasözleri, deyimler ve ikilemelerin de metnin içinde, konuşan/yazan açısından uygun yerde kullanılma özelliği mevcuttur.

Kalıp sözlerin tanımlanabilmesi ve tanınabilmesi için, yapı, işlev, bağlam özellikleri teker teker yeterli değildir ve kalıplaşmış bir dil birimiyle karşılaşıncı, onun kalıp söz olup olmadığını belirlemek, ancak bu özelliklerin bir arada düşünülmesiyle mümkündür.

2.3.2. Kalıp Sözlerin Daha Önceki Araştırmalarda Yapılan Sınıflandırma Çalışmaları

İlk olarak Coulmas'ın (1994) yaptığı sınıflandırmadan söz edilebilir. Bu araştırmacı, kalıp sözleri günlük dilde kullanılan kalıp birimler, ritüel kalıpları, rutin kalıpla ve şiir kalıpları olmak üzere dörde ayırmıştır. Günlük dilde kullanılan kalıp birimler grubuna deyimleri; *dilli düdük, gönül bağı, abayı yakmak vb.*, birleşik eylemleri; *yalan söylemek banyo yapmak, özen göstermek vb.*, ikilemeleri; *doğru dürüst, aşağı yukarı, ileri geri, ıvır zıvır, vb.*, klişeleri; *nerde o eski bayramlar, bu millet adam olmaz vb.*, küfürleri ve bedduaları; *lanet olsun, Allah belanı versin vb.* dahil etmiştir. Ritüel kalıpları, önceden açıkça belirlenmiş dil kullanımının yer aldığı durumlarda görülür. Dini törenler, sihirbazlık gösterileri, sözleşmeler, yemin törenleri, halk duyuruları ve diplomatik davetlerde kullanılan dilin çoğunlukla kalıp birimlerden olduğu belirtilmiş. Edimsel kalıplar denen rutin kalıplar grubu, günlük hayatta sık tekrarlanan iletişim durumlarındaki kalıpları içerir. Selamlaşma, tanışma teşekkür, özür, iltifat, açılış ve kapanış için söylenen kalıplar ile konuşma sürecindeki söz eylemleri; konuşmaya başlama, söz kesme, konuşmayı bitirme, söylenen bir şeyin tekrarını isteme, vb. bu grupta yer alır. Şiir kalıpları ise, şiirde bir fikir veya kişiden söz edince aynı biçimde tekrarlanan veya vezni oluşturmak amacıyla yararlanılan kalıplardan oluşur. Söz gelimi Yunus Emre'den söz edilince söylenebilen *Sevelim sevilelim bu dünya kimseye kalmaz* Mevlana'yı anınca da genellikle tekrarlanan *Gel, ne olursa olsun yine gel* kalıpları bu grupta düşünülebilir. Kalıp sözlerle ilgili bu araştırmada, bağlama dayanan bir sınıflandırma sergilenmiştir.

Coulmas'ın ardından Glaser (1998:126-127) de genel olarak kalıplaşmış birimleri *sözcük benzeri, cümle benzeri ve hem sözcük benzeri hem de cümleyi andıranlar* olarak üç gruba ayırır. *Sözcük benzeri olan birimlere çok sözcüklü teknik terimler*; atmosfer basıncı,

atom bombası, dikdörtgen prizma, ışık tayfı, vb., *çok sözcüklü özel adlar*; kara deniz, Orta Asya, büyük sahra, vb., *klişeler*; yazdan kalma bir gün, Türkiye'nin jeopolitik önemi, Edirne'den Hakkari'ye, Asya ile Avrupa arasında bir köprü, kahraman milletimiz, birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz bu günlerde, aldığım bir duyuma göre vb., *birleşik eylemler* ; yardım etmek, karar vermek, rüya görmek, mutlu olmak, esir düşmek, vb. ile *bunlara benzer sonuç olarak*, bunları özetlemek gerekirse, ibretlik kaza, kısacası, demek istediğim, burada bir parantez açarsak, buna ilaveten vb., kalıp birimler dahil edilmiştir. *Cümle benzeri birimler grubunda atasözleri*; yaş kesen baş keser, bakarsan bağ olur bakmazsan dağ, demir tavanda dövülür, vb., *klişe cümleler*; bunların arkasında hep Amerika var, el alemin çocuğu cin gibi , ağzı olan konuşuyor, biz bir enkaz devraldık, sallandıracaksın üç beş kişiyi bak bir daha oluyor mu, adalet bir gün herkese lazım olur, dünya küçük, sen o yollardan giderken ben dönüyordum, kaderde ne varsa o olur, ne olacak bu ülkenin hali? vb., *rutin kalıplar*; yine bekleriz, güle güle, yolun açık olsun, iyi günler, buyurun vb., sloganlar; Türkiye seninle gurur duyuyor, kahrolsun faşizm, susma sustukça sıra sana gelecek, şehitler ölmez vatan bölünmez vb, *emirler*: kendini tanı, dikkatli ol, kendine dikkat et, ya sev ya terk et, acele et, girin vb ile *alıntılara*; aheste çek kürekleri mehtap uyanmasın, herkes 15 dakikalığına şöhret olacak, sen de mi Brütüs?, neye baktığın değil neyi gördüğün önemli vb. yer verilmiş. Bunların yanında bir *de hem sözcük hem de cümleye benzer birimler grubu* düşünülmüş. Bu grup içine *ikili yapılar*; bekle ve gör, tak çalıştır, ileri geri, doğru dürüst, ıvır zıvır vb., *klişe kıyaslamalar*; karı gibi gülmek, pişmiş kelle gibi sırtıtmak, çocuk gibi davranmak vb, ile bunlara benzeyip de *farklı olan diğer kalıplaşmış birimler*; olmak ya da olmamak , boğulacaksan büyük denizde, eline beline diline, dilimin ucunda vb, alınmış. Bu sınıflandırma ise, kalıplaşmış birimlerin yapısal özelliklerine dayanılarak yapılmış (Aktaran: Gökdayı, 98).

Altenberg (1998:103) ise kalıplaşmış birimleri cümle, öbek ve eksilteli yapılar olarak üçe ayırmış. Cümle grubunu bağımsız ve bağımlı gruplar olarak düşünmüş. Bağımsız kalıp birimlere teşekkür ediyorum, evet anlıyorum, evet öyle, tamam olur, hayır yok, hayır değil, vb örnekler sıralanmış. Bağımlı birimler arasında bildiğiniz gibi, dediğim gibi, söylediğim üzere, söylemek gerekirse vb. kalıpları göstermiş. Örneklerden de anlaşılabilceği gibi Altenberg'in sınıflandırmasında cümle, hem tam bir cümle hem de tek başına cümle olmayıp da cümle oluşturmakta kullanılan kalıplar olarak düşünülmüş. Öbek halindeki kalıpları tek biçimli ve çok biçimli diye ikiye ayırmış. Tek biçimlilere az çok, her şeyden önce, başka bir deyişle, aynı zamanda, o anda ilk defa, bir an için, bu ülkede vb. örnekler verirken düşünüyorum da,

sanırım...sanmıyorum, ...-I düşünüyor musun?, ...biliyor musun? ...cak mısın?, istiyorum/istemiyorum, benim adım... vb. kalıpları çok biçimliler arasında saymış. Bunların yanında birçok, birkaç, bir çeşit, bir tür, ne tür, hangi, vb. sıfat tamlamasından ad öbeği oluşturmakta kullanılan birimleri de eksilteli yapılar arasında göstermiş. Altenberg (1998) de kalıplaşmış birimleri yapılarına göre gruplandırmıştır.

Tanen ve Öztekin (1981: 39-45) Türkçe ve Yunancadaki kalıp sözleri karşılaştırdıkları yazılarında, kullandıkları bağlama ve işlevlerine bakılarak kalıp sözler öncelikle bağlam duyarlı ve bağlam duyarsız olmak üzere ikiye ayrılmış. Kullanılmaları için mutlaka belirli bir durumun veya olayın gerçekleşmesi gereken bağlam duyarlı kalıp sözleri, üzüntü veya stres yaratan olaylarda, mutluluk veren olaylarda ve yakın ilişki kurmak istenilen durumlarda söylenenler olarak üç ana grupta düşünülmüşler. Üzüntü veya stres yaratan olaylarda söylenen kalıp sözlere geçmiş olsun, iyi yolculuklar, hoşça kal, başınız sağ olsun vb. sözler örnek gösterilebilir. Mutluluk veren olaylarda doğum günün kutlu olsun, mutlu yıllar, hoş geldiniz, hoş bulduk, güle güle otur, hayırlı olsun vb. kalıp sözler söylenir. Yakın ilişki kurmak istenilen durumlarda söylenen kalıp sözlere buyurun, bendeniz, efendim, senden iyi olmasın gibi örnekler verilebilir. Buna karşın ikinci gruptaki kalıp sözlerin söylenmesi için bir durumun oluşması bir olayın meydana gelmesi gerekmez. Konuşmanın akışı içinde kullanılabilecek olan inşallah, maşallah, Allah ne muradın varsa versin, ağzını hayra aç, Allah korusun vb. kalıp sözler bu gruptaki sözlere örnek olabilir. Yapılan açıklamalardan anlaşılabileceği Tanen ve Öztekin (1981) bağlama dayalı bir sınıflandırma yapmışlar.

Bir yazısında Türkçe ve Almancadaki kalıp sözleri karşılaştıran Toklu (1995), konuyla ilgili Almanca kaynakları temel alarak bu sözleri sınıflandırıp açıklayarak örneklendirmiş. Bu çalışmada kalıp sözler 11 gruba ayrılmış. Bu gruplar, nezaket belirten kalıp sözler; günaydın, iyi akşamlar, sizi tanıştırayım, memnun oldum, allahaısmarladık, güle güle, bir dakika bakar mısınız? Size zahmet olmazsa vb.; iyi dilekleri ileten kalıp sözler; bayramınız kutlu olsun, Allah bağışlasın, Allah mesut etsin, geçmiş olsun, çok yaşa, sıhhatler olsun, ellerinizden öper vb.; başsağlığı dileklerini ileten kalıp sözler; başınız sağ olsun!, Allah sıralı ölüm versin, nur içinde yatsın, dinince dinlensin vb.; şükran duygularını ileten kalıp sözler; teşekkür ederim, Allah senden razı olsun, çok merisi, sağ ol vb.; özür dilemede kullanılan kalıp sözler; affedersiniz, özür dilerim, pardon vb; yemek yerken ve içki içerken kullanılan kalıp sözler; afiyet olsun, bismillahirrahmanirrahim, sağlığınıza, en kötü günümüz böyle olsun vb.; konuşma sırasında kullanılan kalıp sözler; daha doğrusu, demem o ki, laf aramızda, uzun

sözün kıyası, anlayamadım, tekrar eder misiniz? vb.; yönlendirme amaçlı kalıp sözler; sana kaç defa söyledim, bir daha görmeyeyim, düşmez kalkmaz bir Allah, gün doğmadan neler doğar, evelallah, canın sağ olsun vb.; yorumlamaya yönelik kalıp; hay Allah, aman Allah'ım, olur şey değil, yok daha neler, külahıma anlat, al benden de o kadar, bana ne?, biri beni anıyor, kız doğdu, benden çok yaşayacaksın, ağzından yel alsın, şeytan kulağına kurşun vb.; olumsuz duyguları yansıtan kalıp sözler; defol, beni rahat bırak, Allah belanı versin, lanet olsun, Allah'ından bulsun vb.; farklı diğer durumlarda kullanılan kalıp sözler; vallahi, Allah canımı alsın ki, verilmiş sadakamız varmış vb. Toklunun sınıflandırmasında gruplar da kendi içinde alt başlıklara ayrılmış ve olabildiğince örnek ile mümkün olanların Almanca karşılıkları verilmiş. Toklu (1995)'nin bu sınıflandırmayı kalıp sözlerin bağlam, işlev ve anlam özelliklerini bir arada düşünerek yaptığı söylenebilir.

Cümlelerin sınıflandırılması üzerinde dururken bazı cümlelerin kalıp halinde kaldığına ve bunların hali hazırdaki sınıflandırmalarda yerlerini almadığına dikkat çeken Zülfikar (2007), bunlara kalıp cümleler adını vererek onları açıklamaya ve gruplandırmaya çalışmış. Kalıplaşmış olmayı bu tür cümlelerin en belirgin özelliği olarak gösteren Zülfikar (2007: 349-350), onları açıklamaya ve gruplandırmaya çalışmış. Bu grupları da doğrudan kalıp cümleler; adam sen de, dünya ahret bacım olsun, gene bekleriz, iyi günler, ne var ne yok? Sen bilirsin, yolun açık olsun vb.; kalıp cümle yapısında ünlem cümleleri; adama bak, bilmem ki, lanet olsun, ne günlere kaldık, vay anasına, yüzün şeytan görsün vb.; kalıp cümle yapısında hayır dualar; ağzına sağlık, aklınla bin yaşa, Allah bağışlasın, ellerin dert görmesin, geçmiş olsun, yolun açık olsun vb. ile kalıp cümle yapısında beddualar; canın cehenneme, Allah kahretsin vb, olarak belirleyip her grup için örnekler vermiş. Burada sözü edilen kalıp cümlelerin cümle halindeki kalıp sözler olduğu kolayca söylenebilir. Bu yaklaşım, kalıp sözlerle ilgili başka bir sınıflandırma denemesini ortaya koyar. Zülfikar (2007), kalıp sözleri yapı ve anlama dayanarak gruplandırma yoluna gitmiş.

Türkiye Türkçesindeki kalıp sözlerle ilgili bir yüksek lisans tezi hazırlayan Erol (2007), kalıp sözleri anlamlarına ve yapılarına göre düşünerek iki ana gruba ayırmış. Anlamlarına göre kalıp sözleri sınıflandırırken kullanıldıkları bağlamı da dikkate alarak bunları hayır dualar; Allah razı olsun, Allah esirgesin, yolun açık olsun, Allaha ısmarladık, Allah kavuştursun, mekanın cennet olsun, Allah zihin açıklığı versin vb.; beddualar; canın cehenneme, lanet olsun, Allah belanı versin, Allah seni kahretsin vb.; yeminler; Kuran'a el basayım, yemin ederim, şart olsun, Allah canımı alsın, vb.; ile günlük hayatta kullanılan

çeşitli kalıp sözler; merhaba, günaydın, iyi geceler, nasılsınız?, bayramınız kutlu olsun, sıhhatler (saatler) olsun vb. olarak gruplandırmıştır. Yapılarına göre sınıflandırırken de kalıp sözleri eylem çekimlerine (yüklemi bildirme ve tasarlama kiplerinde çekimlenenler), cümle yapısına (basit, bileşik, sıralı, bağlı, eksilteli cümle yapısında olanlar), sözcük öbeği biçiminde olmalarına (öbek yapısıyla oluşturulan kalıp sözler) ve ölçülü ve kafiyeli söyleyiş bulundurmalarına göre (ölçülü ve kafiyeli söyleyişe sahip olan kalıp sözler) gruplandırmıştır.

Baş (2006), “1985-2005 Yılları Arasında Çocuk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Tahkiyeli Metinlerin Sözvarlığı Üzerine Bir Araştırma” adlı doktora tez çalışmasında kalıp sözlere değinmiş ve onları Argo Sözvarlığı Öğeleri, Geleneksel Yapıyı Belirten Sözvarlığı Öğeleri, Hayır Dualar İnaniş Kargışlar (Beddualar) Övgü Bildiren Sözvarlığı Öğeleri Pekiştirme Sözvarlığı Öğeleri Sesleniş Sözvarlığı Öğeleri Vedalaşma-Karşılama Sözvarlığı Öğeleri Yeme-İçme ile İlgili Sözvarlığı Öğeleri Yemin Bildiren Sözvarlığı Öğeleri başlıkları altında sınıflandırmıştır. İşlev ve anlam kriterleri dikkate alarak tasnif etmiştir.

Okuyan (2006), “Türkçenin Sözvarlığı Açısından Fakir Baykurt’un Romanları” adlı doktora tez çalışmasında, romanlardaki sözvarlığı öğeleri arasında kalıp sözlere de yer vermiş ve hayır dualar, beddualar, toplumsal kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler olarak üç ana sınıfa ayırmıştır. Hayır Dualar (Alkışlar) ; Allah anana babana kavuştursun, Allah korusun, Allah ömür versin, Allah yardımcın olsun, Allah nazardan saklasın, tuttuğun altın olsun, hayırlı kismetler nasip etsin yaradanım vb.; Beddualar (İlençler, Kargışlar); adın batsın, Allah’tan bulsun, dilini eşek arısı soksun, elleri kırılсын, gittiği yerlerden gelmeyesı, imansız kuransız gitsin, kökü kurusun, ocağı sönsün, zehirle zıkkım olsun vb.; Toplumsal-Kültürel İlişkileri Yansıtan Kalıp Sözler başlığı altında Doğum – Ölüm; Allah analı babalı büyütsün, Allah bahtını güzel eylesin, başınız sağ olsun, nur içinde yatsın, mekânı cennet olsun vb. ;Karşılama – Karşılanma, Vedalaşma; selâm, aleykümselam, hoş geldiniz, safa geldiniz, nasılsın, iyi misin? güle güle, uğurlar olsun vb.; Yeme- İçme ; afiyet olsun, Allah bereket versin, eline sağlık, ziyade olsun vb.; Diğer Toplumsal İlişkilerde Kullanılanlar; Allah aşkına, Allah izin verir hem de nasip ederse, Allah seni inandırсын, aşk olsun, başım gözüm üstüne, ben ona ne yapacağımı bilirim, canı can da bizimkisi patlıcan mı?, evelallah, gönüller bir olsun, seni gördüm daha iyi oldum vb. olarak belirleyip her grup için örnekler vermiş. Okuyan’ın (2006) bu sınıflandırmayı kalıp sözlerin bağlam, işlev ve anlam özelliklerini bir arada düşünerek yaptığı söylenebilir.

Cihangir (2010), “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Eserlerindeki İlişki Sözleri” adlı yüksek lisans tez çalışmasında kalıp sözler ilişki sözleri olarak ifade edilmiş ve sınıflandırma 17 başlık altında yapılmıştır. Selamlaşma; merhaba, selamünaleyküm, aleyküm selam, kolay gelsin, günaydın vb.; Tanışma; ismini bağışlar mısın?, nerelisin? Adınız nedir?, memnun oldum vb. ; Hatır sorma; ne yapıyorsun?, nasılsın?, içgüveysiden hallice, hacı anne iyidir inşallah vb.; Vedalaşma; Allaha ısmarladık, elveda, uğurlar olsun, sağlıcakla kalınız vb.; Rica etme; kurban olayım, lütfen, rica ederim, size zahmet vb.; Teşekkür etme; teşekkür ederim, eyvallah, Allah senden razı olsun, sağ ol vb.; Özür dileme; affedersiniz, merhametinize iltica ederim, kusura bakma vb.; Davet etme; buyurunuz, hadi gel! Gel otur şöyle vb.; Karşılama; safa geldiniz, hoş geldin, hoş bulduk, şeref verdiniz vb.; Onaylama; hakkın var, emin olunuz öyledir, evet, aynı fikirdeyim vb.; Reddetme; asla, katiyen ve nefretle reddederim, hiç olur mu canım vb.; Başsağlığı; Allah rahmet eylesin, nur içinde yatsın, toprağında rahat yatsın vb.; Söz verme; vallahi, yemin ederim, söz veriyorum, iki gözüm önüme aksın vb.; Alkış; afiyet olsun, Allah ömürler versin, Allah bağışlasın, Allah sağlık versin vb.; Kargış; Allah belanı versin, yediğin yemek gözüne dizine dursun, Allah’tan bul vb.; Kabul etme; peki, doğru, öyle, hay hay, eyvallah, amenna vb.; Tebrik etme; tebrik ederim, bravo, aferin, helal sana vb. olarak belirleyip her grup için örnekler vermiş. Cihangir’in (2010) bu sınıflandırmayı kalıp sözlerin bağlam özelliği düşünerek yaptığı söylenebilir.

Gökdayı (2011) Türkçede kalıp sözler kitabında kalıp sözleri yapısına, anlamlarına, işlevlerine ve bağlamına göre ayrı ayrı sınıflandırmıştır. İşlevine göre 14 başlık altında gruplandırmıştır. İyi ve kötü dilek bildirenler; güle güle oturun, mutlu yıllar, Allah cezanı versin, lanet olsun vb.; Her duruma uygun sözler sağlayanlar; günaydın, iyi akşamlar, görüşmek üzere, elveda vb.; Stresli durumlarda iletişim kurmaya yardım edenler; başınız sağ olsun, kısmet değilmiş vb.; Mesajı açık ve kısa sürede iletmeye yardım edenler; sizi tenzih ederim, sözüm meclisten dışarı vb.; Nezaket kurallarını uymayı sağlayanlar; teşekkür ederim, bir şey sorabilir miyim? vb.; Dinsel kimliği açığa çıkaranlar; elhamdülillah Müslüman’ız, Allah rahmet eylesin, dinince dinlensin vb.; İletişim sürecini düzenleyenler; merhaba, nasılsınız?, sözünüzü kestim, uzun lafın kisası vb.; Konuşmada anlatımı düzenleyenler; sürç-i lisan ettiysek affola, tabirimi mazur görün vb.; Duygusal tepkileri dile getirenler; ne günlere kaldık, Allah aşkına, Allah çarpsın vb.; Bazı durumlarda doğru şeyi söylemeyi sağlayanlar; çok yaşa, merhumu nasıl bilirdiniz? vb.; Toplumun inançlarını yansıtanlar; iyi saatte olsunlar, nazar değmesin, tahtaya vur vb.; Kültürel ayrıntıları gösterenler; ellerinizden öperim, ayıptır

söylemesi, estağfurullah vb.; Söz eylemleri gerçekleştirenler; teşekkür ederim, elinize sağlık, özür dilerim, kusura bakma vb.; Cevap öğüt ve ödüllendirme bildirenler; baş üstüne, emredersiniz, dikkatli ol, aferin, su gibi aziz ol vb. olarak sınıflandırıp örnekler vermiştir.

Görüldüğü gibi kalıp sözlerle ilgili çeşitli sınıflandırmalar yapılmış, çalışmanın niteliğine göre yapı, anlam, işlev, bağlam gibi, ölçütlerden birisi esas alınmış. Bazen de bunların birkaçı birlikte kullanılmış. Bu durum, araştırmacıların kalıp sözleri sınıflandırma konusunda tam görüş birliği içinde olmadıklarını gösteriyor.

2.4. Konuyla İlgili Literatür

Konuyla ilgili ulaşılabilen literatür taramasında kalıp sözler üzerine yapılan araştırmalar, ne yazık ki çok fazla değildir. Bu alanda yapılmış olan belirleyebildiğimiz çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Erol (2007), “Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler Üzerine Bir İnceleme” adlı yüksek lisans tez çalışmasında kalıp sözler anlamlarına ve yapılarına göre düşünülerek iki ana gruba ayrılmıştır. Anlamlarına göre kalıp sözleri sınıflandırırken kullanıldıkları bağlamı da dikkate alarak bunları hayır dualar, beddualar, yeminler ile günlük hayatta kullanılan çeşitli kalıp sözler olarak gruplandırılmıştır. Yapılarına göre sınıflandırırken de kalıp sözleri eylem çekimlerine (yüklemi bildirme ve tasarlama kiplerinde çekimlenenler), cümle yapısına (basit, bileşik, sıralı, bağlı, eksilteli cümle yapısında olanlar), sözcük öbeği biçiminde olmalarına(öbek yapısıyla oluşturulan kalıp sözler) ve ölçülü ve kafiyeli söyleyiş bulundurmalarına göre (ölçülü ve kafiyeli söyleyişe sahip olan kalıp sözler) gruplandırılmıştır.

Baş (2006), “1985-2005 Yılları Arasında Çocuk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Tahkiyeli Metinlerin Sözvarlığı Üzerine Bir Araştırma” adlı doktora tez çalışmasında, Talim ve Terbiye Kurulu’nun tavsiye ettiği çocuk kitaplarından 100 roman, 100 hikâye, 100 masal, 54 destan ve 14 efsane kitabından (içinden 200 efsane seçilmiş) 500. 000 sözcüklük bir tahkiyeli metin havuzu oluşturularak söz varlığı açısından incelenmiştir. Bu incelemede kalıp sözlere değinmiş ve onları argo sözvarlığı öğeleri, geleneksel yapıyı belirten sözvarlığı öğeleri, hayır dualar, inanış kargışlar (beddualar), övgü bildiren sözvarlığı öğeleri, pekiştirme sözvarlığı öğeleri, sesleniş sözvarlığı öğeleri, vedalaşma- karşılama sözvarlığı öğeleri, yeme-

içme ile ilgili sözvarlığı öğeleri, yemin bildiren sözvarlığı öğeleri başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

Okuyan (2006), “Türkçenin Sözvarlığı Açısından Fakir Baykurt’un Romanları” adlı doktora tez çalışmasında, Fakir Baykurt’un kendine özgü sözvarlığı içerisinde yazarın dünya görüşünü yansıtan temel kavram, izlek ve imgelere ulaşmak, bunun sonucunda da biçiminin belirli bir yönünü yansıtmak amaç edinilmiştir. Bu çerçevede Fakir Baykurt’un romanlarına yansıyan Türkçenin sözvarlığı öğelerine yer verilmiştir. Araştırmada romanlardaki sözvarlığı öğeleri arasında kalıp sözlere de yer verilmiş ve hayır dualar, beddualar, toplumsal kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler olarak üç ana sınıfa ayrılmıştır. Hayır Dualar, Beddualar (İlençler, Kargışlar), Toplumsal-Kültürel İlişkileri Yansıtan Kalıp Sözler başlığı altında Doğum-Ölüm; Karşılama-Karşılanma, Vedalaşma; Yeme- İçme; Diğer Toplumsal İlişkilerde Kullanılanlar olarak belirleyip her grup için örnekler verilmiştir.

Cihangir (2010), “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Eserlerindeki İlişki Sözleri” adlı yüksek lisans tez çalışmasında kalıp sözler ilişki sözleri olarak ifade edilmiş ve bu çalışmada, Hüseyin Rahmi Gürpınar ile Mustafa Kutlu’nun hikâye ve roman türündeki eserlerinde yer alan kalıp sözler tespit edilmiş ve analiz edilmiştir. Tespit edilen kalıp sözler; selamlaşma, tanışma, hatır sorma, rica etme, teşekkür etme, özür dileme, davet etme, karşılama, vedalaşma-uğurlama, onaylama, reddetme, baş sağlığı dileme, söz verme, alkış, kargış, kabul etme, tebrik etme kategorilerinde toplamda 17 başlıkta ele alınmıştır.

Mert (2009), “Türkçenin Sözvarlığı Açısından Eflatun Cem Güney’in Derleyip Yazdığı Masallar” adlı doktora tez çalışmasında Eflatun Cem Güney’in derleyip yazdığı 70 masalın sözvarlığı öğeleri belirlenerek ve bu ögelerden hareketle sözcük dağarcığını geliştirmeye yönelik etkinlik önerileri sunulmuştur. Araştırmada ilişki sözleri başlığı altında argo sözvarlığı öğeleri, geleneksel yapıyı belirten sözvarlığı öğeleri, hayır dualar, inanış, kargışlar (beddualar), övgü bildiren sözvarlığı öğeleri, pekiştirme sözvarlığı öğeleri, sesleniş sözvarlığı öğeleri, vedalaşma- karşılama sözvarlığı öğeleri, yeme- içme ile ilgili sözvarlığı öğeleri, yemin bildiren sözvarlığı öğeleri verilmiştir. Kalıp sözler başlığı altında ise başlangıç kalıp sözleri, bağlayış (geçiş) kalıp sözleri, bitiş kalıp sözleri diye masal formelleri yer almaktadır. Türkçenin sözvarlığı öğeleri (atasözleri, bilmeceler, deyimler, doldurma

sözcükler, ikilemeler, ilişki sözleri, kalıp sözler, tekerlemeler, yansıma sözcük ve ikilemeler, yerel söz varlığı öğeleri) belirlenip sözlük biçiminde verilmiştir.

Hasırcı (2008), “Türkçenin Sözvarlığı Açısından Gazetelerin İncelenmesi” adlı yüksek lisans tez çalışmasında sözvarlığı kavramı tanıtılarak sözvarlığı öğelerine yer verilmiştir. Sözvarlığı öğeleri abacesel sırayla verilmiş ve sıklıkları belirtilmiştir. Her bir gazetenin metninde geçen sözlüksel birimler, “Türkçe Kökenli Öğeler”, “Yabancı Kökenli Öğeler”, “Türkçeleşmiş Yabancı Kökenli Öğeler” adı altında abecesel sırayla, sıklıkları göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. İncelenen üç gazete olan Cumhuriyet, Hürriyet ve Sabah gazetelerindeki kalıp sözler tespit de edilmiştir.

Turgut (2011), “Türk Halk Anlatılarında Kalıplaşmış Sözler Üzerine Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tez çalışmasında Eflatun Cem Güney’in Evvel Zaman İçinde ve Naki Tezel’in Türk Masalları - I ve II adlı eserleri incelenmiştir. Araştırmada bu masal kitaplarında geçen atasözü, deyim, darbı-mesel, tanımlayıcı kalıp sözler, formeller, alkış, kargış gibi kalıplaşmış ifadeler bulunmuş ve tasnif edilmiştir. Halk anlatılarındaki kalıp sözler alkış ve kargışlar başlığı altında ifade edilmiştir.

BÖLÜM III

3. Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeline, evren ve örnekleme, veri toplama araçlarına, veri toplama aracının uygulanmasına ve verilerin analiziyle ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımda araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içerisinde ve var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2002: 77).

Var olan bir durumu, var olduğu haliyle betimlemeyi amaçlayan bu yaklaşımda, ilişkisel türden bir tarama yapılarak ortaokul Türkçe ders kitapları içinde yer alan kalıp sözler incelenmiştir.

Bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalara tarama (survey) araştırması denir (Büyüköztürk, 2010: 16). Bu doğrultuda yapılan bu çalışma ile Batman ili Hasankeyf ilçesinde bulunan kamu ortaokullarında eğitim gören 8. sınıf öğrencilerinin kalıp sözler kullanım düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Doküman analiziyle ilgili araştırmanın evrenini MEB tarafından 2012-2013 eğitim öğretim yılında tavsiye edilen ortaokul Türkçe ders kitapları ve öğrenci çalışma kitapları oluştururken araştırmanın örneklemini A yayıncılığı tarafından yayımlanan 5. sınıf Türkçe ders kitabı, B yayıncılığı tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabı, C yayıncılığı tarafından yayımlanan 7. sınıf Türkçe ders kitabı, D yayıncılığı tarafından yayımlanan 8. sınıf Türkçe

ders kitabı ve bu yayınevleri tarafından hazırlanan 5., 6., 7., 8. sınıf öğrenci çalışma kitapları oluşturmaktadır.

Araştırmanın evrenini, 2012-2013 eğitim öğretim yılı II. döneminde Batman ili Hasankeyf ilçesindeki 3 kamu ortaokulu (60. Yıl Ortaokulu, Saklı Ortaokulu, Karaköy Ortaokulu), bu okullarda eğitim gören 150 ortaokul 8. sınıf öğrencisinden tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 120 öğrenci oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden ders kitaplarının incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Araştırmada veri toplama aracı olarak ortaokul 5-8. sınıf Türkçe ders kitapları kullanıldığından doküman çeşitlerinden fiziksel materyaller kullanılmıştır.

Ortaokullardaki öğrencilerin kalıp sözleri kullanma düzeylerini belirlemek amacıyla söylem tamamlama testi kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen “söylem tamamlama testi” konu ile ilgili alan yazın taranması yapılarak hazırlanmıştır. Taslak veri toplama aracındaki ölçek maddeleri konuyla ilgili uzmanlara danışılarak uygunlukları saptanmaya çalışılmıştır. Uzman görüşlerine göre yeniden düzenlenen maddeler bir ölçek formuna dönüştürülmüştür.

Araştırmanın veri toplama aracı 19 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular selamlaşma, karşılama, hatırlama, vedalaşma (uğurlama), yüceltme, teşekkür, söz verme, tebrik etme, özür dileme gibi kalıp sözlerini kullanabilecekleri uygun durumlardan oluşmaktadır. Bu durumların oluşturulmasında ölçme değerlendirme uzmanları ve Türkçe eğitimi alan uzmanlarına danışılmıştır.

Veri toplama aracının güvenirlik çalışması yapılmıştır. Veri toplama aracının uygulama çalışması 10 Nisan 2013 tarihinde yapılmıştır.

3.4. Veri Toplama Aracının Uygulanması

Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alındıktan sonra araştırmanın uygulama sürecine başlanmıştır. 60. Yıl Ortaokulu, Saklı Ortaokulu ve Karaköy Ortaokulu'nda eğitim gören 8. sınıf öğrencilerinden tesadüfî yöntemle seçilen 120 öğrenciye 19 adet sorudan oluşan söylem tamamlama testi uygulanmıştır. Araştırmacı gözetiminde uygulama yapılacak sınıflara girilmiş ve ders öğretmeninin yardımıyla test hakkında bilgi verilerek nasıl doldurulacağı anlatılmıştır. Bu uygulamanın bir sınav olmadığı ve değerlendirme amacı gütmeyeceği anlatılarak öğrencilerin rahatlaması sağlanmıştır.

3.5. Toplanan Verilerin Analizi

Doküman incelemesiyle elde edilen veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği biçimde organize ederek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 227). Bu temel amaç çerçevesinde öncelikle analiz birimi olarak ana kategoriler ile alt kategorilerin belirlenip tanımlanması, ardından da analizin yapılacağı bağlam biriminin (sözcük, cümle, paragraf ...) seçilmesi gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 227-241; Balcı, 2009: 46-52).

Ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8) ve öğrenci çalışma kitaplarında bir sözvarlığı ögesi olarak yer alan kalıp sözlerin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada “kalıp sözler” ana kategori olarak kabul edilmiş; alt kategoriler ise “hayır dualar”, “beddualar” ve “toplumsal - kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler” olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada tespit edilen kalıp sözler tasnif edilmeden önce daha önceki çalışmalarda yapılan sınıflandırmalar incelenmiş işlev, bağlam, anlam kriterleri dikkate alınarak kategoriler oluşturulmuştur. Alt kategoriler aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

Hayır dualar: Birinin iyiliği için Allah’a yakarma, niyazda bulunma anlamındadır. En önemli özellikleri teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi içermeleridir (Kaya, 1997: 99).

Beddualar: Çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak amacıyla söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, anlatımı güçlendiren kalıplaşmış sözler (Kaya, 1997: 111).

Toplumsal - kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler: Toplumun kültürüne ışık tutan, onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtan sözlerdir (Aksan, 1996: 190).

Ortaokul Türkçe ders kitaplarının (5-8) analizinde bağlam birimi “sözcük” olarak belirlenmiş ve alt kategorilerin her bir sözcükte hem açık hem de gizli olarak ne sıklıkla geçtiği saptanmıştır. İçerik çözümlemesi tekniğinin güvenilirliği özellikle kodlama işlemine bağlıdır. Belirlenen soruların yorumlarının araştırmacıdan araştırmacıya ya da iki farklı zamanda değişmemesi nesnelliğin bir şartı olan güvenilirliği sağlar. Güvenirliğin sınanabilmesi için bazı teknikler kullanılır (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Araştırmada öncelikle içerik çözümlemesinde kullanılan ana ve alt kategoriler tanımlanmış ve bu kategoriler çerçevesinde toplanan veriler ayrıntılı bir biçimde yazılarak sonuçlara nasıl ulaşıldığı bulgular ve yorumlar kısmında açıklanmıştır.

Araştırmada Türkçe ders kitaplarında (5-8) bir söz varlığı ögesi olarak yer alan kalıp sözlerin farklı türlerine ilişkin örneklerle kitaplardan yapılan doğrudan alıntılara yer verilmiş ve araştırmanın sonuçlarına bunlardan yola çıkılarak ulaşılmıştır. Böylece araştırmanın geçerlik çalışması yapılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde frekans ve yüzde kullanılmış ve elde edilen değerler çizelgede sunulmuştur.

BÖLÜM IV

4. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde sırayla, araştırmanın birinci ve ikinci alt problemlerine yönelik olarak elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Birinci Sorusuna Yönelik Olarak Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

Ortaokul 5-8. sınıf Türkçe ders ve çalışma kitaplarında yer alan kalıp sözlerin özellikleri nelerdir?

- a. Kalıp sözlerin Türkçe ders programındaki yeri nedir?
- b. Ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8) yer alan kalıp sözler ve geçiş sıklığı nedir?
- c. Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki kalıp sözlerin tasnifi nasıl yapılabilir?
- d. Ortaokul Türkçe öğrenci çalışma kitaplarında kalıp sözlerin öğretilmesine yönelik etkinlikler nelerdir?

Araştırmanın birinci alt problemi ve sorularına yönelik elde edilen bulgular ve yorumlar aşağıda ifade edilmiştir.

4.1.1 Kalıp Sözlerin Türkçe Ders Programındaki Yeri Nedir?

Türkiye’de eğitim öğretim faaliyetleri, 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’na uygun olarak yürütülmektedir. Derslerin öğretim programları da Türk Millî Eğitiminin genel amaçları doğrultusunda düzenlenir. Programlar eğitim ve öğretimin içeriğini ve etkinliklerin nasıl düzenleneceğini ortaya koyar.

Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda öğrencilerin kazanımlar ve etkinlikler yoluyla dinleme/izleme, konuşma, okuma, yazma becerilerini geliştirmeleri, dilimizin imkân ve zenginliklerinin farkına vararak Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanmaları hedeflenmektedir. Böylece öğrenciler, dil sevgisi ve bilinci kazanarak öğrenme sürecinde daha verimli olacak, kendilerini hayata ve geleceğe hazırlayacak birikimi edineceklerdir (MEB, 2006). Bu Türkçe ders programının temel yaklaşımını oluşturur.

Temel beceriler kısmında öğrencilerin dil becerilerindeki gelişimleriyle bağlantılı, yatay olarak bir yılın sonunda, dikey olarak da sekizinci sınıfın sonunda kazanacakları ve

hayat boyu kullanacakları temel beceriler belirtilmiştir. Türkçe öğretim programı içerdiği kazanımlarla bu temel becerilerin gelişmesini sağlayacağı ve programla ulaşılması beklenen temel beceriler arasında Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma ve iletişim kurma becerileri de yer almıştır.

1-5. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (2009)'nda geleceğin öğrencilerini yetiştirecek bu programla; Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanan, kendini ifade eden, iletişim kuran, bireylerden oluşan bir toplum hedeflemektedir.

1-5. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (2009) incelendiğinde, “Türkçe öğretiminin amacı, Türk Millî Eğitimin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak öğrencilerin:

- Türkçeyi sevmelerini, doğru, güzel ve etkili kullanmalarını sağlamak,
- Metinler arası okuma becerilerini geliştirerek söz varlığını zenginleştirmek,”

Hedeflenen bu amaçlara yönelik “Konuşma Öğrenme Alanı” içinde “Kendini Sözlü Olarak İfade Etme” başlığı altında “Konuşmasında söz varlığını kullanır.” kazanımının yer aldığı görülür. Yine bu genel amaçlara yönelik “Yazma Öğrenme Alanı” içinde “Kendini Yazılı Olarak İfade Etme” başlığı altında “Yazılarında söz varlığından yararlanır.” kazanımı yer almıştır.

Bir dilin sözcük varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli kalıpların oluşturduğu bütünü anlıyoruz (Aksan, 2004).

Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitimi Programı Genel Amaçları, 5. maddede; *Türlü etkinliklerle öğrencilerin kelime dağarcığını zenginleştirmek*, ibaresine yer verilmiştir. Yine bu maddeyle ilgili olarak *Açıklamalar* kısmında şu şekilde bir açıklama yapılmıştır; “İnsan, kelimelerle düşünür. Biz, en önemsiz bir ihtiyacımızdan en çapraşık duygu ve düşüncelerimize kadar başkalarına açıklamak istediklerimizi ancak kelimelerle anlatabiliriz. Çocuğun, başlangıçta annesinden öğrendiği dil, ailesinin, yakın çevresinin sosyal ve kültürel düzeyine göre değişmekle birlikte, doğal olarak ancak en ilkel yalın ihtiyaçlarını karşılayacak

durumdadır. Yaşı ilerleyip çevresi genişleyerek ihtiyaçları çeşitlendikçe, çoğaldıkça çocuğun kelime dağarcığı da genişler, zenginleşir. Yalnız bu gelişme, sistemsizdir ve çevre imkânları ile sınırlıdır. Çocuğun kelime dağarcığı, asıl okulda zenginleşir. Özellikle, Türkçe dersinin türlü etkinlikleri, okuma, dinleme, anlama, anlatma çalışmaları, bu zenginleşmeyi hem bir sisteme bağlar, hem de hızlandırır. Öğrenci, okulda duygu ve düşüncelerini, istediklerini daha tam, daha açık ve etkili anlatabilmek için kendine mal etmesi gerekli olan kavramları gittikçe çoğalarak kazandığı gibi, kelimeler arasındaki ince anlam farklarını ve türlü ilişkileri de öğrenir.” (Baş, 2006).

Türkçe dersinin en önemli amaçlarından biri şüphesiz ki sözcük öğretimidir. Sözcük öğretiminde, sözcüğü tek birim alarak, sözlük madde başı formunda öğretmeye çalışmak doğru bir yöntem değildir. Bir dilin sözcükleri üst üste yığılarak, o dilin sözcük hazinesi oluşturulmuş olmaz. Bir dilin yaşantısından anlam bulan *sözvarlığı* terimi, Türkçe Eğitiminde, sözcük öğretimi çalışmalarında temel alınmalıdır.

Bir dilin sözvarlığı denince, yalnızca o dilin sözcükleri değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, atasözlerinin, terimlerinin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütün anlaşılır. Sözvarlığı yalnızca bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir (Aksan, 2000: 7).

1-5. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (2009) incelendiğinde, “Millî, manevî, ahlakî, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere önem vermelerini sağlamak; millî, duygu ve düşüncelerini güçlendirmek” genel amacına yönelik “Konuşma Öğrenme Alanı” içinde “Konuşma Kurallarını Uygulama” başlığı altında “Görgü kurallarına ve değerlere (millî, manevî, kültürel, ahlakî, sosyal vb.) uygun konuşur.” kazanımının yer aldığı görülür. Bu kazanım, her sınıf düzeyinde aynı başlık altında bulunmaktadır. Bu kazanım özellikle toplumsal-kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözlerin öğretimiyle doğrudan ilgilidir. Bu sözler bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması adet olan sözlerdir ve hazır birim olarak kullanıldıklarından günlük yaşamdaki iletişimi düzenlemekte ve kolaylaştırmaktadırlar (Gökdayı, 2008: 89-110).

Yine 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı (6-7-8)'nda “Genel Amaçlar” bölümünde “Okuduğu, dinlediği ve izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmeleri” ve “ Duygu, düşünce ve hayallerini sözlü ve yazılı olarak etkili ve anlaşılır biçimde ifade etmeleri” ve “Türkçeyi, konuşma ve yazma kurallarına uygun olarak bilinçli, doğru ve özenli kullanmaları,” amaçlanmaktadır (MEB, 2006).

6-7-8. sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programında yapılan incelemede dinleme becerisi amaçları arasında söz varlığını zenginleştirme amacı vardır. Atasözü ve deyimlerin öğretilmesine yönelik kazanımlar bulunurken kalıp sözlerin öğretimine yönelik herhangi bir kazanım yer almamaktadır.

Konuşma becerisi amaçlarının içinde “Konuşmaya uygun ifadelerle başlar.” kazanımı yer almış ve “Merhaba, günaydın, affedersiniz, hoş geldiniz” vb. iletişimi başlatmak için kullanılan ifadeler üzerinde durulması bu kazanımın açıklamalar kısmında ifade edilmiştir. “Konuşmayı uygun ifadelerle bitirir.” kazanımı açıklaması olarak da “Teşekkür ederim, görüşmek üzere” vb. ifadeler üzerinde durulması ifade edilmiştir.

Hazırlıklı konuşmalar yapma amacı içerisinde “Konuşmasını belirlenen sürede ve teşekkür cümleleriyle sona erdirir” kazanımı vardır.

Kendini sözlü olarak ifade etme alışkanlığı kazanma amacı başlığı altında “Yeni öğrendiği kelime, kavram, atasözü ve deyimleri kullanır.” kazanımı yer almıştır. Bu kazanımın açıklamalar kısmında Öğrencilerin kendilerini zengin bir söz varlığı kullanarak ifade etmeleri üzerinde durulur.

Programın Okuma becerisi amaçlarından sözvarlığını zenginleştirme başlığı altında “Okuduğu metinde geçen kelime, deyim ve atasözlerini cümle içinde kullanır kazanımı vardır.” fakat kalıp sözlerin öğretimiyle ilgili bir ifade yoktur.

Programın yazma becerisini incelediğimizde “Farklı türlerde metinler yazma amacı içerisinde olay yazıları yazar kazanımı vardır.” ve bu kazanımın açıklamaları kısmında günlük dilde ve masallarda kullanılan kalıplaşmış ifadelerden yararlanılır ifadesi vardır.

1-5. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (2009) ve (6-7-8) Türkçe Dersi Öğretim Programı (2005) bir bütün olarak bakıldığında direkt olarak kalıp sözlerin öğretimi ile ilgili bir kazanım yoktur fakat sözvarlığının zenginleştirilmesi ilgili birçok kazanım bulunmaktadır. Kalıp sözler de sözvarlığının içinde yer aldığına göre bu sözlerinde öğrencilere öğretilmesi programın hedefleri arasındadır. Ayrıca kalıp sözler içinde tanımlayabileceğimiz teşekkür ederim, merhaba, günaydın, affedersiniz, hoş geldiniz gibi sözlerin öğretilmesi açıklamalar kısmında vurgulanmıştır.

4.1.2. Orta Okul Türkçe Ders Kitaplarında (5-8) Yer Alan Kalıp Sözler ve Geçiş Sıklığı Nedir?

5., 6., 7., 8. sınıf Türkçe ders kitabında tespit edilen kalıp sözler belirtilmiş ve bu sözlerin metinde kullanıldığı cümle gösterilmiştir. Kalıp sözlerin ders kitaplarında kullanım sıklıkları tabloda ifade edilmiştir.

5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Kalıp Sözler

İncelenen 5. sınıf Türkçe ders kitabında 34 tane kalıp söz tespit edilmiştir.

Merhaba

-Yeni resimlerle buluşmaya

Merhaba diyorum

Merhaba. (AF, 18)

Teşekkür etmek

-Eğer gidemeyeceksem davet ettiği için teşekkür edip mazeretimi söylemeliyim. (KUD, 23)

-Göğsündeki ekranda teşekkür ederim yazısı çıktı. (DT, 61)

Özür dilerim

-Kabalık yapmışsam özür dilemeliyim. (KUD, 23)

Günaydın

-Sabahleyin sınıfa girince

Günaydın çocuklar diyorum

Sağ ol diyorsunuz

İçim sevinç doluyor

Sesinizi duyunca

Bana bakıp bakıp gülümsüyorsunuz. (AÖM, 33)

Sağ ol

- Sabahleyin sınıfa girince

Günaydın çocuklar diyorum
 Sağ ol diyorsunuz
 İçim sevinç doluyor
 Sesinizi duyunca
 Bana bakıp bakıp gülümsüyorsunuz. (AÖM, 33)

Ne yazık ki

-Ne yazık ki bu başarılar Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunu değiştirmemiş, yapılan antlaşmayla yurdumuz işgal edilmiştir. (AH, 36)

Aman aman

-Tespini çıkarır, dua eder; gemi sallandıkça da duasını kesip aman aman diye bağırdı. (GİY, 49)

Tanrı dert verip derman aratmasın

-Tanrı dert verip derman aratmasın derler ya sözün aslı tanrı dert verip lokman aratmasınmış bir zamanlar. (LH, 52)

Aferin

-Aferin Robohız dedim, gördüğüm kadarıyla her şeyi düzenlemişsin. (DT, 61)

Dikkat

-Deliğin etrafına kırmızı balonlar koyarak DİKKAT! GÖKYÜZÜNDE DELİK VAR! diye uyarı levhaları asmayı herkes yeterli buldu. (GBT, 63)

Ah keşke öyle olmasa

-Ah keşke öyle olmasa dediğiniz yerlerde masal kişileri akıllarını kullanıyor, doğru yolu seçiyorlardı. (M, 69)

Aman Tanrım

Aman Tanrım! Her şey bir anda nasıl da kuşa çevrildi! (M, 70)

Hoş geldiniz

-Makinenin monitöründe hoş geldiniz sayın Selahattin Duman diye bir yazı belirdi. (BKAY, 84)

Onlara öylesine içtenlikle hoş geldiniz, anlatın bakalım dedi ki Göksun hemen söze başladı: Bu kardeşim Aysun. (HD, 141)

Hoş bulduk

-Hoş bulduk efendim diye mırıldandım. (BKAY, 84)

Efendim

-Hoş bulduk efendim diye mırıldandım. (BKAY, 84)

Lütfen

-Ben lafımı bitirir bitirmez ekrana İşleminiz devam ediyor, lütfen bekleyiniz yazısı geldi. (BKAY, 84)

-Eve giderken şu mektubu lütfen kutuya atıverin olur mu? (TNK, 89)

-Siz lütfen başkana haber verin. (RÖ, 98)

Buyurun

-Buyurun! (TNK, 89)

Hay hay

-Eve giderken şu mektubu lütfen kutuya atıverin olur mu?

-Hay hay (TNK, 89)

Bir dakika

-Bir dakika bay Bell... Levha yine yapıştı. (TNK, 90)

Size ihtiyacım var

-Lütfen yanıma gelir misiniz? Size ihtiyacım var. (TNK, 89)

Aman şaşırmanın

-Aman şaşırmanın. Haydi koş! Rüzgar gibi git. (RÖ, 99)

Hoşça kal

Hoşça kal çiftçi dayı. (RÖ, 100)

-Hoşça kal diye ayrılmak üzereyken dünya biraz daha kalmasını rica etti. (KYD, 110)

Biraz otur, dinlen

-Görüyorum ki yorulmuşsun. Biraz otur dinlen... (KYD, 108)

Nasıl yani?

-Bu kez kuyruklu yıldız şaşırdı:

-Nasıl yani? (KYD, 108)

Rica etmek

-Hoşça kal diye ayrılmak üzereyken dünya biraz daha kalmasını rica etti. (KYD, 110)

Görüşürüz

-Yetmiş yıl sonra tekrar görüşürüz, dedi. (KYD, 110)

Ne yazık ki

-Ne yazık ki o dönemlerden işin ustalığıyla ilgili yazılı belge, kayıt kalmamış. (AAÇ, 125)

Çok şükür

-Neydi Türk'ün o telaşı?

Karalar giymiş Anadolu,

Kan bir yandan, bir yandan gözyaşı...

Sürmedi çok şükür o kıyamet. (İMD, 126)

Şuna bak

-Dallardaki ölü yaprakları toplarken tekrar tekrar şuna bak diye yeni filizleri gösterdi. (BÖ, 133)

Sizlerle tanıştığıma çok sevindim

-Yetkili kişi: Sizlerle tanıştığıma çok sevindim. dedi. (HD, 141)

Söz vermek

-Size söz veriyorum, Asil'e kuduz aşısı yaptıracadığım dedim. (HD, 141)

Önemi yok

Veteriner hekim Ayşe: Ah önemi yok! dedi. (HD, 142)

Sizleri kutlarım

-Sizleri kutluyorum. Bu çalışmanız her türlü övgünün üstünde. (HD, 142)

Bizce bir sakıncası yok

-Göksun, arkadaşları adına söz aldı: Bizce sakıncası yok dedi. (HD, 143)

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Kalıp Sözler

İncelenen 6. sınıf Türkçe ders kitabında 69 tane kalıp söz tespit edilmiştir.

İyi günler

-Babam iyi günler hanımefendi diye kadını selamlamış. (GH, 18)

-İyi günler, öğretmenim, nasılsınız? (VG, 46)

-Çıkabilirsiniz. İyi günler! (BH, 39)

Dalga mı geçiyorsunuz?

-Siz benimle dalga mı geçiyorsunuz? (GH, 18)

Buraya gel ve bu beyle tanış

-Mutfak olarak kullanılan bölüme doğru bağırmış Henry (Henri) buraya gel ve bu beyle tanış. (GH, 19)

Sakın kımıldamayın

-Jimmy sakın kımıldamayın diye bağırmış. (GH, 21)

Senden son bir şey daha yapmanı istiyorum.

-Senden son bir şey daha yapmanı istiyorum. (GH, 21)

Ne çıkar?

-Bu gibi hallerde almazsa almasın ne çıkar? (YK, 23)

Bu dünyada kimsenin kimseye ihtiyacı yoktur.

-Şunu bilelim ki bu dünyada kimsenin kimseye ihtiyacı yoktur. (YK, 23)

Maazallah

-Bilirsiniz ki başınıza, maazallah, bir kaza bir felaket gelecek olsa onlar üzülecekler, tanımadıklarınızın ise bu derdinizle hiçbir alakası olamayacaktır. (YK, 25)

Vay halinize

-Ama mevkiiniz size gurur vermişse herkesin size muhtaç olduğuna kendi kendinizi inandırmışsanız yahut kendinizi çok kuvvetli hissedip de sizden başka herkesi zayıf ve dolayısıyla lüzumsuz saymaya başlamışsanız vay halinize! (YK, 25)

Yalnızlık Allaha mahsustur.

-Müslümanlıkta çok derin bir söz vardır: Yalnızlık Allah'a mahsus derler. Yalnızlığa ancak cenabı hak dayanabilir. (YK, 26)

Ne yazık ki

-Küreselleşme, başka ulusların yemeklerini tanımamızı sağlarken ne yazık ki kendi mutfaklarımızı unutmamıza neden oluyor. (MKK, 31)

Bana ne

-Artık yağmur ormanlarından bana ne? (MKK, 31)

Konuya bir de başka bir perspektiften bakalım

-Konuya bir de başka perspektiften bakalım: bugün Avrupa'nın her kentinde öğle saatlerinde tıklım tıklım dolu olan fast food dedikleri yerler var. (MKK, 32)

Gözlerinden Öpüyorum

Sevgiyle gözlerinden öpüyorum. (MKK, 32)

Ulusal bir kahraman

Bence Atatürk, ulusal bir kahraman. Büyük bir komutan dedi. (BH, 34)

Dünyaya gelmek

-1881 yılında, mayıs ayının çiçekli yeşil bir günü, Selanik koyuna hakim yamaçtaki mahallenin üç katlı pembe evinde Zübeyde hanım'ın bir oğlu dünyaya gelmiştir. (AH, 40)

Uzun ömürler dilemek

-Bu Türk ailesinin akraba ve mahalle muhiti, küçük Mustafa'nın annesini, günlerce ziyaret ederek yavruya mutlu, uzun ömürler dilemişlerdir. (AH, 40)

Yemin etmek

-Bu arada toplanan Erzurum Kongresi'ne başkanlık etmiş, bu kongrede milletle beraber sonuna kadar çalışacağına yemin etmiştir. (AH, 43)

Daha iyisiniz değil mi?

-Daha iyisiniz değil mi, dedim? (AH, 43)

Nasılsınız?

-İyi günler, öğretmenim, nasılsınız? (VG, 46)

Teşekkür ederim

-Teşekkür ederim, yavrucuğum. (VG, 46)

-Teşekkür ederim, diyecek oldu Altın bülbül. (AOBK, 70)

-Teşekkür ederim güzel kız demiş. (AK, 91)

-Bu düşünceler içinde Star market sahibine teşekkür edip dışarı çıktım. (DDGD, 12)

İyiyim

-Ben de iyiyim öğretmenim. (VG, 46)

Ne kadar şanslıyız.

Ne kadar şanslıyız, birçok şansımız var bu ülkede! (VG, 47)

Ne mutlu

-Ne mutlu ağabeyine! Bu kutsal görevi yerine getirecek. (VG, 49)

Sağolun

-Sağolun öğretmenim. (VG, 50)

Nasıl olur

-Fakat nasıl olur, o bizzat, başlı başına bir menkıbedir. (HYBA, 51)

Şahane

-Üzme yetişir üzme derdin bir zaman
Neydi derdin söyler misin?
Şahane gözler şahane düşmezdi dilinden.
Ey en güzel gözlerin sahibi!
İçin kan ağlasa da yüzün gülerdi.
Hep şen şatır türküler söyledin milletine sen.
Şarkı söyleyişin, zeybek oynayışın
Şiir okuyuşun, nutuk verişin,
Dillere destandı Mustafa kemal. (MKN, 53)

Allah etmesin

-Allah etmesin, ir kovanda dişi arılar azalıp erkek arılar çoğalmaya başladığı takdirde o kovanın işi bitik demektir. (BAG, 61)

Mesela

-Mesela biz işçi arıların geliştiği petekler, düşey bir tabaka teşkil edecek şekilde yapılır ve pupalar bunların içinde yatay durumda yatar. (BAG, 61)

Su gibi değerli ol evladım

-Su gibi değerli ol evladım büyüklerinizden hiç böyle bir dua aldınız mı? (SG, 63)

Lütfen

Onun için lütfen kendimize gelelim. Su israfını terk edelim. (SG, 64)

Kendimize gelelim.

- Onun için lütfen kendimize gelelim. Su israfını terk edelim. (SG, 64)

Su hayattır.

Suyu boşa harcamayalım. Su hayattır, hayatın kendisidir; bunu iyi bilelim. (SG, 64)

Gel zaman git zaman

-Gel zaman git zaman, derken/ Kızını everecekti çiğdeneli Halil. (TK, 66)

Aman

-Daha ilk vuruşta uyandı telli kavak/ Aman dedi kıyma! (TK, 66)

-Aman gürültü yapma kardeş! Biri geliyor. (ZS, 78)

-Aman yel kardeş, ne olur yünümü bırak! diye yalvar yakar olduysa da yel söz dinlememiş. (AK, 89)

Karagöz: Aman üşütmeden hemen evine git, ben de geçmiş olsun gelirim de birkaç bardak çay içerim. (İ, 98)

Dile benden ne diler sen

-Nasıl olmaz,? Sen salt benim için öt. O da benim dediğim zaman, dile benden ne diler sen. Ekmek elden su gölden. Dilediğin her ağaçta; çamda, meşede yuvanı ben hazırlarım. (AOBK, 71)

Ekmek elden su gölden

-Nasıl olmaz,? Sen salt benim için öt. O da benim dediğim zaman, dile benden ne diler sen. Ekmek elden su gölden. Dilediğin her ağaçta; çamda, meşede yuvanı ben hazırlarım. (AOBK, 71)

Lafı sözü yerinde

-Anlamıyorum niçin sevmiyorlar kendisini. Halbuki dürüst, lafı sözü yerinde! (AOBK, 72)

Görürsünüz siz

-Gak... gak... gak! diye öterken görürsünüz siz insanlar diyordu içinden. (AOBK, 73)

Ant içmek

-Sonunda onu benden de beter bir karga yaparım diye ant bile içmişti. (AOBK, 73)

Bravo

-Bravo! Bravo! Eşsizsin sen dostum. Sesine kimse yanaşamaz. Bravo! (AOBK, 73)

Eksik olsun

-İstemem demiş. Eksik olsun. (ZS, 77)

Yazık ki

-Yazık ki zavallı masum kardeşim o gece ölmüştü. (K, 85)

Evvel zaman içinde kalbur saman içinde

-Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, develer top oynarken eski hamam içinde, eveleme geveleme, deve kuşu kovalama. hepten hüpten, bir saray yaptırdım çöpte. (AK, 88)

Benden uzak dursun

-Sözüm topluluktan dışarı, korkudan öleyazmışım. Günlerce ağızsız dilsiz yatmışım. Bir daha karpuz gezintisi mi? Benden uzak dursun. Allah yazdıysa bozsun. (AK, 88)

Allah yazdıysa bozsun

-Sözüm topluluktan dışarı, korkudan öleyazmışım. Günlerce ağızsız dilsiz yatmışım. Bir daha karpuz gezintisi mi? Benden uzak dursun. Allah yazdıysa bozsun. (AK, 88)

Yazgısı güzel olsun

-İnsanın kendisi değil, yazgısı düzel olmalı. (AK, 88)

Sizlere ömür

-Dal boylu, melek huylu anası daha beşikteyken sizlere ömür olmuş. (AK, 88)

Yediği önünde yemediği ardında

-Öbür kız Fatmagül de yediği önünde yemediği ardında evde yan gelip yatarmış. (AK, 88)

Buyur etmek

-Yaşlı kadın ardına kadar açmış kapıyı, buyur etmiş kızı içeriye. (AK, 89)

Senin her halin başka güzel

-Olsun! Güzellik yaşta değil baştadır. Senin her halin başka güzel! (AK, 90)

Güle güle git

-Haydi kızım demiş. Güle güle git. (AK, 91)

Güldükçe yanağından güller açılsın

-Güldükçe yanağından güller açılsın. (AK, 91)

Yürüdükçe bastığın topraklara bereket saçılsın!

-Yürüdükçe bastığın topraklara bereket saçılsın! (AK, 91)

Kırk gün kır gece düğün yapmak.

-Prens onu ülkesine götürür. kırk gün kır gece düğün yapılır (AK, 92)

Onlar ermiş muradına

-Onlar ermiş muradına, gökten üç elma düştü, kalplerinde kötülük barındırmayan güler yüzlü çocukların başına. (AK, 92)

Efendim

-Hacivat: Efendim, beni kandıramazsınız. Doğru söyle, sabah sabah burada ne yapıyorsunuz? (İ, 96)

Aferin

-Hacivat: Aferin, şimdi doğru söyledin. (İ, 96)

Allah müstahakını versin!

-Hacivat: Allah müstahakını versin! Yine sinirimi bozmak için mi peşim sıra gelip beni buldun? Ot bulacağım diyorum! (İ, 97)

Allah Allah!

-Hacivat: Allah Allah! Ebegümece bulacaksın. (İ, 98)

Hay hay

-Karagöz: Hay hay kaç tane olsun? (İ, 98)

Gözüm görmesin seni

-Hacivat-hayır eşeklere takılmıyorlar. Üfff! Gözüm görmesin seni, dolaşıp biraz karabaş bul. (İ, 98)

Yarın boş musun?

-Yarın boş musun? Güzel bir planım var. (DDGD, 122)

Canın sağolsun

-Şimdi anlaşılıyor su parkı, mu parkı muhabbeti. Canın sağolsun! Biz free(fri) takılıyoruz. Sen bilirsın. (DDGD, 123)

Free takılmak

-Şimdi anlaşılıyor su parkı, mu parkı muhabbeti. Canın sağolsun! Biz free (fri) takılıyoruz. Sen bilirsın. (DDGD, 123)

Sakın kaçırmayın

-Saat yirmi üçteki talk show (talk şov) programını sakın kaçırmayın. (DDGD, 123)

Neler var neler

-Sıra dile gelinceye kadar neler var neler. Bence gereksiz bir ödev almışsın onun yerine matematikten bir ödev alsaydın daha iyi olurdu. (DDGD, 123)

Bay bay

-Okey mi Onur? Bence sen bu ödevi geri ver, matematikle ilgili bir ödev al. Hadi bay bay! dedi. (DDGD, 124)

Sana ne

-Sana ne? Biz koyduğumuz addan gayet memnunuz. (DDGD, 124)

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Kalıp Sözler

İncelenen 7. sınıf Türkçe ders kitabında 57 tane kalıp söz tespit edilmiştir.

Rica ederim

-Adam: Rica ederim ama bakın benim de bir düşüncem, özel bir isteğim, çok özel bir tasarım... (SK, 17)

-Nihayet Veysel'den bir türkü söylemesini rica ettim (AV, 72)

Kutlarım

-Adam bir kez daha sizi kutlarım bayan... (SK, 18)

-Bakırköy belediyesi güzel bir yanıt verdi. Yerine beş çam ağacı dikti. Yine bir kuşluk vakti. İşçiler geldiler. Toprağını elden geçirdiler. Elediler, gübrelediler. Beş çam ağacı diktiler. Yeşerdi yerleri. Kutlarım belediyecileri. (DYTU, 65)

Dikkat etmek

-Dikkat etmişimdir, ne zaman Sait Faik'ten bir öykü okusam denizden bana doğru ılık bir yel eser. (SFA, 27)

Hoş geldiniz

- Hoş geldiniz diyor ellerimizi sıkıyor. (SFA, 28)

Buyurun

-Evime buyurun diyor kendi ellerimle tuttuğum lüferlerden pişireyim size. (SFA, 29)

Boş ver

-Boş ver diyorum kendi kendime. (SFA, 27)

-Boş ver kafiyelelere reysis

Boş ver şiir yazmaya evlat! Otur da doğru dürüst

7 tane erik ağacının hikayesini anlat

Evimiz deniz kenarındadır Fındıklı'da

Ekmek paramız Beyoğlu'nda çıkar

Beyoğlu'na bir yokuştan çıkarız yirmi senedir. (TEA, 55)

Söz vermek

-Bu önerime kulak verecek olursanız gerek amatör gerekse profesyonel olarak tiyatro ile ilgilenen arkadaşlarımdan destek sağlama konusunda sana ve arkadaşlarına buradan söz veriyorum. (Bİ, 39)

-Sevgili eşek kardeşlerim söz veriyorum, bundan böyle semerlerinizi şimdikinden daha güzel yapacağım (CS, 100)

Hadi bakalım göreyim sizi.

-Bu önerime kulak verecek olursanız gerek amatör gerekse profesyonel olarak tiyatro ile ilgilenen arkadaşlarımdan destek sağlama konusunda sana ve arkadaşlarına buradan söz veriyorum. Hadi bakalım göreyim sizi. (Bİ, 39)

Herkese selam ve sevgilerimi ilet.

-Herkese selam ve sevgilerimi ilet (Bİ, 39)

Görüşmek dileğiyle

-En kısa zamanda görüşmek dileğiyle gözlerinden öperim. (Bİ, 39)

Lütfen

-Ne zaman ihtiyaç duyarsan yaz lütfen. (Bİ, 39)

Teşekkür etmek

-Her safhası başka bir şan ve muvaffakiyetle tetevvüç eden(taçlanan) milletimizin yarın azami derecede muavenet göstermekle beraber çocuk gününün layıkı veçhile neşeli ve parlak geçirilmesi için aynı derecede alaka ve müzaheret gösterileceğinden emin olan himaye-i etfal cemiyeti şimdiden arz-ı teşekkür eder. (AEİKÇBOK, 44)

-Derim ki gidelim semerci ustasının dükkanının önüne, hep bir ağızdan anıralım, ustaya teşekkür edelim. (CS, 100)

Neden olmasın

Bird to bed olmuş Bördübet, neden olmasın... (BSA, 50)

Rastgele

-Rüzgar sörfü yapanları seyredip kıyıda balık avlayanlara Rastgele! diyoruz... (BSA, 50)

Pardon

-İki büyük tepeyi döne döne aşp tozu dumana katarak sahile indiğimizde bizi meraklı gözlerle izleyenlere Pardon, burası Lingöz mü acaba? diye soruyoruz. (BSA, 52)

Ne ala

-Derler ki Mısır kraliçesi Cleopatra (Kileopatra) buraya sevgilisi Antonius (Antonyus) ile gelmiş. Sahilden hoşnut olmayan Cleopatra için Antonius, Mısırdan gemi dolusu kum getirmiş. Ne ala... (BSA, 54)

Çok şükür

-Her sene kırılır dallar adettir

Bu yaz geleceğine alamettir

Yaz geliyor demektir yokuştan paldır küldür

Yoğurtçusu, dondurmacı, çavuşu, yapıncağı kütür kütür,

Yaz geliyor demektir çok şükür. (TEA, 55)

Elveda

-Elveda benim her mevsim dalları kırılan

Sıska çelimsiz

Ama son yaprağına son eriğine kadar cömert erik ağaçlarım. (TEA, 55)

Ağzımızın tadı bozulmasın

-Yoldan geçen herkes dut yemeye çağrılır. Gelemeyenlere tas tas yollanır. Ağızlarının tatlılığı başlamış olur böylece, ağzımızın tadı bozulmasın dilekleriyle. (DSD, 60)

Tekrarını görmek nasip olsun

-Ekinler biçilince atların, eşeklerin sırtına yüklenmiş heybelerle –sonra traktörlerin römorklarında- buğdaylar getirilir ve herkesin bahçesindeki tandır evlerinde bulunan ambarlarla dolardı. Bereketli olsun tekrar nasip olsun dilekleriyle. (DSD, 61)

Bereketli olsun

-Ekinler biçilince atların, eşeklerin sırtına yüklenmiş heybelerle –sonra traktörlerin römorklarında- buğdaylar getirilir ve herkesin bahçesindeki tandır evlerinde bulunan ambarlarla dolardı. Bereketli olsun tekrar nasip olsun dilekleriyle. (DSD, 61)

Demek ki

-Demek ki bizler kendi çocuklarımıza bunları veremedik. (DSD, 62)

İmdat

-Köylere de uğradıysa eğer

Islak, karanlık odalarda beşik sallamıştır.

Güneş altında imdat eylemiştir. (R, 63)

İyi günler

-İyi günler diliyoruz birbirimize. (DYTU, 66)

Selam

-Selam verdim beş dostuma. (DYTU, 66)

Ne dersiniz?

-Bu gidişle 2020 yılında Türkiye! Dünyayla birlikte! Üstünde yaşayan insanlar! Kalacak mı ? Ne dersiniz? (DYTU, 66)

İlahi Adalet

-6+5 vezninde yazdığı mektup isimli şiirinde hiç görmediği köyünün dağlarını, yüzünü tanımadığı sevgilisini ne güzel anlatıyor. İlahi adaletin lütfu. (AV, 70)

Hoş geldin

-İstanbul'a hoş geldin aşık. (AV, 71)

Ne var ki

-Ne var ki az sonra karagöz ve hokkabaz yerine ince saz başlayınca on iki yaşımı bitirmek üzere olduğumu hiç düşünmeden, feryadımı basmıştım. (HP, 80)

Rahmet

-Aşıp dağları dağları

Bulutlar gibi memleket memleket

Yanık ovalar, susamış tarlalar gördüm.

Büyüdü yüreğimde büyüdü merhamet

Yağmur duasına çıkmış fakir köylünün çatlayan dudaklarında tek kelime: Rahmet! (SŞ, 82)

Ya tutarsa

-Hoca göl hiç yoğurt tutar mı, diyenlere onun ya tutarsa cevabı, bir umut ışığı gibi parlıyor mu? (NHK, 84)

Parayı veren düdüğü çalar!

-Parayı veren düdüğü çalar! Bu söz ekonominin, ticaret hayatının değişmeyen, değişmeyecek olan kuralı değil midir? (NHK, 84)

Sözden öze gelelim

-Sözden öze gelelim ve sohbetimize bir düğüm bulalım (NHK, 85)

Büyünce ne olacaksın?

-Adet olmuştur; sıralı sırasız sorarlar çocuklara: Büyüyünce ne olacaksın? (BNO, 89)

Söyle bakalım?

-Ee, söyle bakalım, okul nasıl? (BNO, 89)

Okul nasıl?

-Ee, söyle bakalım, okul nasıl? (BNO, 89)

Yaramazlık yok değil mi?

- Yaramazlık yok değil mi? (BNO, 89)

Ne yapacaksın?

Ne yapacaksın? Yaramazlık yok değil mi? (BNO, 89)

Aaa, nasıl şey öyle

-Bu sefer hatırlayıp takaza edenler olurdu: Aaa, nasıl şey öyle, şeker bayramında hukukçu demiştin şimdi eczacı diyorsun. (BNO, 89)

Aman Allah!

-Aman Allah!.. Kötümser gözler, güneşte bile kara lekeler bulacaklardır. (İK, 91)

Allahın bahşettiği...

-Adata yaşayamaz ve sonunda Allahın bahşettiği o bulunmaz imkanı kullanmadan bu dünyayı bırakıp gider. (İK, 91)

Anam ağlıyor

-Nerde şimdi öyle tozlu yerler diyormuş. Her yan apartman dolu, kuyruğumu taksilerden kurtaracağım diye anam ağlıyor. (CS, 99)

Aman

-Aman demiş başka yaşlı bir eşek, karayoluna sahibim çıkarmaya görsün, ödüm kopuyor. (CS, 99)

Vallahi

-Vallahi benim seminerimin dünyada bir eşi daha yoktur. (CS, 99)

Ne yazık ki

-Ah ah, ne yazık ki semerci ustası bu mitingden birkaç gün sonra ansızın ölüvermiş. Ah ki ah!.. (CS, 100)

Rahmetli

Eh, eskimiş rahmetli ustanın semerleri. (CS, 100)

Hay hay

-Hay hay demiş yeni usta. (CS, 100)

Vah vah

-Vah vah demişler. (CS, 102)

İstenmeyen adam ilan etmek

-Miting yapalım demiş, yeni semerci ustasını istenmeyen adam ilan edelim. (CS, 102)

Bir dakika

-Arkadaşlar bir dakika diye bağırmışsa da onu duyan olmamış. (CS, 102)

Arkadaşlar bir dakika beni dinleyin

-Arkadaşlar bir dakika beni dinleyin! (CS, 103)

Sana öyle geliyor.

Sana öyle geliyor dedi kadıncağz. (BP, 104)

Büyümüş de küçülmüş

-Büyümüş de küçülmüş olan sensin! (BP, 104)

Çok para

Çok para dedi. (BP, 106)

Ne kadar şanslısın!

Ne kadar şanslısın! (BP, 106)

Aferin

-Babaannesi yerinden kaktı, eğilip Vedat'ı alnından öptü. Aferin dedi. (BP, 107)

Senden böyle bir davranış beklemiyordum.

-Ben de senden böyle bir beklemiyordum. (BP, 107)

Aşk olsun

-Aşk olsun sana babaanne! (BP, 108)

8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Kalıp Sözler

İncelenen 8. sınıf Türkçe ders kitabında 58 tane kalıp söz tespit edilmiştir.

Saçmalıyordu.

-Kafasını kurcalayan bu tür soruların gereksizliğini düşündü. Saçmalıyordu herhalde? Kendi kendine güldü. (İG, 14)

Teşekkür etmek

-Fazla bir şey diyemedi. Teşekkür etmekle yetindi. (İG, 15)

Bütün ömrünü okuma yazma ile geçirmiş.

-Bütün ömrünü okuma yazmayla geçirmiş biri için bir ilkokul öğretmenin ne kadar önemli biri olduğunu kabul edersiniz. (MKİHK, 18)

Ne yazık ki

-Ne yazık ki bir kütüphane için inşa edilmemiş bir binada ve zor koşullarda hizmet veriyor. (MKİHK, 20)

-Ne yazık ki görece de olsa haklıdırlar. (KK, 23)

-Mutluyuz öylesine ne yazık,
Gelmez bir daha böyle bir sonbahar,
İnsan o saltanatı bir defa yaşar. (YS, 110)

-Ne yazık ki bizi eleştirenlere düşman gözüyle bakıyoruz. (D, 141)

Unutulmaz şair

-Yalnızlık ve ölüm temalarının unutulmaz şairi Cahit Sıtkı Tarancı'nın ölümsüz bir şiiriyle başlamak istedim. (ÖSCST21)

Ölümsüz bir şiir

-Yalnızlık ve ölüm temalarının unutulmaz şairi Cahit Sıtkı Tarancı'nın ölümsüz bir şiiriyle başlamak istedim. (ÖSCST, 21)

Hayata veda etmek

-1956 yılında hayata veda eder. (ÖSCST, 22)

Dikkat etmek

-Kitabın Cahit Sıtkı Tarancı'nın ölümünün 50.yılında yayımlanmış olması da ayrıca dikkat edilmesi gereken bir konu. (ÖSCST, 22)

-Size bir şey hatırlatacağım. Elbette dikkat etmişsinizdir. (BH, 34)

Yani

-Yani belki yazılı kültür kliplere yenildi. (KK, 23)

-Bu konularda ancak arkadaşlarımı yani sizleri dinledikten sonradır ki kanaate varmışımdır. Yani tatbikatta olduğu gibi verilen kararlarda da hepimizin hissesi var bunu bilirsiniz. (BH, 34)

Göz nuru

-Bir düşünün 15.yüzyılda, Johannes Gutenberg (Yohans Gutenberg)'den önce insanlar büyük emeklerle göz nuruyla kitapları çoğaltıyordu. (KK, 23)

-Gözüm nuru, iki gözüm, ruhum ve karındaşım, azize ve güzide refikimiz efendimiz...(PKM,131)

Yaşam savaşı vermek

-Er şeye karşın kitap yayımlanıyor; özellikle ciddi gazeteler yaşam savaşı veriyor. (KK, 24)

Ne olursa olsun

-Ama yine de ne olursa olsun, hani derler ya iki eli kanda da olsa kimileri kitaba olan tutkularından vazgeçemezler. (K, 24)

And içmek

-O ideallerine ulaşmak yolunda ne kadar kararlı olduğunu nutukta şöyle açıklıyor: bağımsızlığa kavuşuncaya kadar bütün milletle birlikte özveriyle çalışacağıma kutsal

inançlarım adına and içtim. Benim için Anadolu'dan başka hiçbir yere gitmemek kesindir. (AKÖE, 29)

Varlığımızı sana borçluyuz

-Bu esnada milletvekillerinden Refik Bey (Refik Koraltan) Atatürk'e hitaben, her şeyi yapan sensin, bütün varlığımızı sana borçluyuz. sen olmasaydın, başka hiç kimse, hiçbir şey yapamazdı. Allah seni başımızdan eksik etmesin dedi. (BH, 33)

Sen olmasaydın

-Bu esnada milletvekillerinden Refik Bey (Refik Koraltan) Atatürk'e hitaben, her şeyi yapan sensin, bütün varlığımızı sana borçluyuz. sen olmasaydın, başka hiç kimse, hiçbir şey yapamazdı. Allah seni başımızdan eksik etmesin dedi. (BH, 33)

Allah seni başımızdan eksik etmesin

-Bu esnada milletvekillerinden Refik Bey (Refik Koraltan) Atatürk'e hitaben, her şeyi yapan sensin, bütün varlığımızı sana borçluyuz. sen olmasaydın, başka hiç kimse, hiçbir şey yapamazdı. Allah seni başımızdan eksik etmesin dedi. (BH, 33)

Efendim

-Efendim izin verirsiniz. Ortada tevazu filan yok. Gerçeğin ifadesi vardır. (BH, 34)

-Hacivat: Efendim kapıyı çalarız.

-Karagöz: Neye çalıyoruz kapıyı?

Hacivat: Efendimi yani kapıyı açsınlar diye. (B, 98)

Bunu bilesiniz

-Yani tatbıkatta olduğu gibi verilen kararlarda da hepimizin hissesi var bunu bilesiniz. (BH, 34)

Rica ederim

-Çok rica ederim beyefendi. (BH, 34)

-Şimdi rica ederim, artık bu konuyu kapayalım, bir daha da tekrar etmeyelim. (BH, 34)

Barış ve huzur içinde yaşamak

-Dünya milletleri, bir bütünün parçaları gibidirler. Tüm milletleri yurttan barış dünyada barış ilkesinden hareketle barış ve huzur içinde yaşanmalıdır. (İSE, 41)

Ne yaparsa yapsın

-Dünyada ve dünya milletleri arasında huzur, anlaşma ve iyi geçim olmazsa bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan yoksundur. (İSE, 41)

Yapan eller sağ olsun.

-Türk salonu tam düşündüğüm gibi olmuştur. Buradan ayrılmayı istemiyorum, yapan eller sağ olsun. (ATO, 45)

Neler çektim bilemezsiniz.

-Neler çektim bilemezsiniz
Denizlerim, kırlarım, dağlarım.
Haritada birkaç kulaç memleket,
İnim inim yollardan, suların,
Körpecik başaklarım,
Pul pul düş içinde ağlarım...(N, 46)

Söz vermek

-O paşam rütbesiz nişansız
Paşaların paşası
Uyumadı, yemedi, içmedi,
Ateşini dere tepe dağıttı millete
Erkekçe söz vermişti, canından geçti, sözünden geçmedi. (N, 46)

Yaşa

-Sana hepimiz yürekten inandık
Büyük adam, ölümsüz paşa
O hazin marşlar, o şarkılar,
O toz dumana karışmış yalın ayak günler,
O dağlara taşlara sinmiş eşsiz macera...
Yaşa Mustafa kemal paşa, yaşa...(N, 46)

Yerden göğe kadar haklı

-Yerden göğe kadar haklı Camus, insanın gerçek yurdu dilidir. (DSDB, 53)

Sana ne?

-Sana ne? dediler. (SK, 61)

Vay canına

-Vay canına! İnanmıyorum. (BD, 64)

Ne olursa olsun

-Yeni yaşamı ne olursa olsun, güzel Smith (Simit)'in kafesinde geçirdiği günlerden çok daha iyiydi. (BD, 66)

Ant içmek

-İşte ant içiyorum,
Bütün ölümler adına,
Bütün gençler, bütün doğacak çocuklar adına.
Varacağım deyişine gündüz gündüz,
Varacağım tanrıya dek,
Soluğumda soluğun. (TKY, 72)

Yahu

-Renksiz, sessiz ve serin kuşluk vakti: yatağın ılıkliği, belirsiz duygular, düşüncelerden kaçış... Dalmışım.

-Yahu.

-Ne var?

-Geldi.

-İyi ya işte. (O, 73)

-Ne yapıyorsunuz yahu? Dedim (SK, 61)

-Hacivat bilemedin, yahu saat derler buna saat... Hani sen bilmece biliyordun? (B, 97)

-Karagöz: Kim yedirecek yahu? (B, 99)

Evelallah

-Evelallah hepsinde varım.

Onlar kadar sahici

Onlar kadar gerçek

İnsancasına, erkekçesine

Bana bir bardak su dercesine

Bir türkü söylemeden gidersem yanarım. (TD, 85)

Tanrıya Şükretmek

-Böyle bir yeri görünce tanrıya şükrettiler. (ED, 94)

Tanrı'nın gücü ve inayeti ile

-Tanrının gücü ve inayeti ile ateş kızıştı. (ED, 96)

Maşallah

-Hacivat: Bilmece bilir misin?

-Karagöz: Maşallah!

Hacivat: Efendim?

Karagöz: Maşallah! (B, 97)

Hay körolmayasica

-Hacivat: Hay körolmayasica Karagöz'üm. Tahtakurusu olur mu? (B, 97)

Buyurun

-Hacivat: Buyurun derler değil mi?

-Karagöz: Ya demezlerse? (B, 99)

Hoppala

-Karagöz: Hoppalaa! Sıkarlar sıkırlar

-Hacivat: Ne sıkırlar. (B, 100)

Tarihe geçti

-Astronomi ve matematik bilimleri dışında İslam felsefesi, hadis, tefsir gibi konularda da eserler yazan ünlü bilgin, Osmanlı imparatorluğunda astronomi bilimini kuran büyük Türk bilgini olarak tarihe geçti. (MUA AK, 102)

Uğurlar ola

-O sabah erkenden koyulduk yola.

Bir çınar seslendi: uğurlar ola! (YS, 109)

Bu gidişe dur demek

-Bazı şeyler için geç kalınmış gibi görünse de bugünden itibaren doğru adımlar atmaya çalışırsak bu gidişe dur diyebiliriz. (DHGK, 115)

Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya

-Yalnız insanlık değil, kutup ayıları gibi soğuk bölgelerde yaşayan birçok canlı türü de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya... (DHGK, 116)

Maalesef

-Ömer Madra: Çok doğru maalesef. (DHGK, 116)

Eyvah

-Ömer Madra: Eyvah çok iyimser değilsin. (DHGK, 116)

Yani

-Yani iklimin dengesi bozuluyor. (DHGK, 116)

Mesela

-Mesela araba kullanımını azaltmalıyız. (DHGK, 116)

Örneğin

-Örneğin kış günü çilek getirtmek için uçak, benzin kullanılıyor, bu da küresel ısınmayı arttırıcı bir şey. (DHGK, 116)

Savulun

-Sel geliyor! Sel varıyor! Savulun! Sel geliyor! Sel varıyor ha! (S, 122)

Ah yavrum

-Ah yavrum! Parlak'ım benim! Sarıl ağaca! Ah bir tutunabilse kurtulacak! (S, 122)

Hoş geldiniz

-Sokaklarını dolaşırken bir kıraathanede ya da pazar yerinde karşılaştığınız herhangi bir Göynük'ün size dostane bir selam vermesi hoş geldiniz demesi şaşırtmasın sizi. (G, 124)

İyi akşamlar

-Bütün efendiliğimi ve nezaketimi takınıp sesime nazik bir ton vererek komşuma, iyi akşamlar! Diyorum. (K, 129)

Merhaba

-Adını duyduysam da hatırlamıyorum. Merhaba, günaydın diyorum. (K, 129)

Günaydın

-Samimi bir cevap veriyor hatta gülümsüyor: Günaydın! (K, 129)

Nasılsın?

-Nasılsın? filan desek birbirimize, çoluk çocuk iyi mi? desek. Olmuyor işte. Bütün samimiyetimi, nezaket imi takınıp selam vermeme rağmen, komşularıyla bir kelimenin ötesinde konuşacak şey bulamıyorum. (K, 129)

Çoluk çocuk iyi mi?

-Nasılsın? filan desek birbirimize, çoluk çocuk iyi mi? desek. Olmuyor işte. Bütün samimiyetimi, nezaket imi takınıp selam vermeme rağmen, komşularıyla bir kelimenin ötesinde konuşacak şey bulamıyorum. (K, 129)

Ayıp oluyor kardeşim

-Ara sıra alt kattaki komşumuz müzik setinin sesini anormal şekilde açıyor. Aslında kızıyorum. Ayıp oluyor kardeşim demek geliyor içimden. (K, 129)

Vatan borcu

-Bana öyle geliyor vatan borcu... Namus borcu... İnsanlık borcu sözlerini anlamlı buluyorum. (BT, 136)

Hay size kurban olayım

-Hay size kurban olayım çocuklar! Siz varken dağlar üstüme gelse korkum yok. (BD, 137)

Türkçe ders kitabında tespit edilen 171 kalıp sözün metinlerdeki geçiş sıklığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Kalıp sözlerin Türkçe ders kitaplarındaki geçiş sıklığı

Sınıf düzeyleri	5	6	7	8	Toplam F (sıklık)
Saçmalama	1	-	-	-	1
Teşekkür ederim	1	2	6	2	11
Bütün ömrünü okuma yazma ile geçirmiş	1	-	-	-	1
Ne yazık ki	4	1	2	2	9
Unutulmaz şair	1	-	-	-	1
Ölümsüz bir şiir	1	-	-	-	1
Hayata veda etmek	1	-	-	-	1
Yani	7	-	-	-	7
Göz nuru	2	-	-	-	2
Yaşam savaşı vermek	1	-	-	-	1
Ne olursa olsun	2	-	-	-	2
And içmek	2	-	1	-	3
Varlığımızı sana borçluyuz	1	-	-	-	1
Sen olmasaydın	1	-	-	-	1
Allah seni başımızdan eksik etmesin	1	-	-	-	1
Efendim	14	-	4	-	18
Bunu bilseniz	1	-	-	-	1
Rica ederim	2	2	-	1	5
Barış ve huzur içinde yaşamak	1	-	-	-	1
Ne yaparsa yapsın	1	-	-	-	1
Yapan eller sağolsun	1	-	-	-	1
Neler çektim bilemezsin	1	-	-	-	1
Söz vermek	1	2	-	1	4
Yaşa	1	-	-	-	1
Yerden göğe haklı	1	-	-	-	1
Yahu	4	-	-	-	4

Sana ne?	1	-	1	-	2
Vay canına	1	-	-	-	1
Evelallah	1	-	-	-	1
Tanrıya şükretmek	1	-	-	-	1
Tanrının gücü ve inayetiyle	1	-	-	-	1
Maşallah	1	-	-	-	1
Hay körolmayasica	1	-	-	-	1
Buyurun	1	1	-	1	3
Hoppala	1	-	-	-	1
Tarihe geçti	1	-	-	-	1
Uğurlar ola	1	-	-	-	1
Savulun	2	-	-	-	2
Bu gidişe dur demek	1	-	-	-	1
Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya	1	-	-	-	1
Maalesef	1	-	-	-	1
Eyvah	1	-	-	-	1
Mesela	1	-	-	-	1
Örneğin	1	-	-	-	1
Ah yavrum	1	-	-	-	1
Hoş geldiniz	1	2	-	2	5
İyi akşamlar	5	-	-	-	5
Merhaba	2	-	-	2	4
Günaydın	4	-	-	1	5
Nasılsın	1	-	1	-	2
Çoluk çocuk iyi mi?	1	-	-	-	1
Ayıp oluyor kardeşim	1	-	-	-	1
Vatan borcu	1	-	-	-	1
Hay size kurban olayım	1	-	-	-	1
Kutlarım	-	2	-	1	3
Boş ver	-	3	-	-	3
Hadi bakalım göreyim sizi	-	1	-	-	1
Herkese selam ve sevgilerimi ilet	-	1	-	-	1
Görüşmek dileğiyle	-	1	-	-	1
Lütfen	-	1	1	5	7
Neden olmasın	-	1	-	-	1
Rastgele	-	1	-	-	1
Pardon	-	1	-	-	1
Ne ala	-	1	-	-	1
Çok şükür	-	1	-	1	2
Elveda	-	1	-	-	1

Ağzımızın tadı bozulmasın	-	1	-	-	1
Bereketli olsun, tekrarını görmek nasip olsun	-	1	-	-	1
Demek ki	-	1	-	-	1
İmdat	-	1	-	-	1
İyi günler	-	1	3	-	4
Selam	-	1	-	-	1
Ne dersiniz?	-	1	-	-	1
İlahi adalet	-	1	-	-	1
Rahmet	-	1	-	-	1
Ya tutarsa parayı veren düdüğü çalar	-	1	-	-	1
Sözden öze gelelim	-	1	-	-	1
Büyüyünce ne olacaksın?	-	3	-	-	3
Söyle bakalım	-	1	-	-	1
Okul nasıl?	-	1	-	-	1
Yaramazlık yok değil mi?	-	1	-	-	1
Aaa, nasıl şey öyle	-	1	-	-	1
Aman Allah	-	1	-	-	1
Allah'ın bahsettiği...	-	1	-	-	1
Anam ağlıyor	-	1	-	-	1
Aman	-	1	6	-	7
Vallahi	-	1	-	-	1
Rahmetli	-	1	-	-	1
Hay hay	-	1	1	1	3
Vah vah	-	1	-	-	1
İstenmeyen adam ilan etmek	-	1	-	-	1
Bir dakika	-	1	-	1	2
Arkadaşlar bir dakika beni dinleyin	-	1	-	-	1
Sana öyle geliyor	-	1	-	-	1
Büyümüş de küçülmüş	-	1	-	-	1
Çok para	-	1	-	-	1
Ne kadar şanslısın	-	1	1	-	2
Aferin	-	1	2	1	4
Senden böyle bir davranış beklemiyordum	-	1	-	-	1
Aşk olsun	-	1	-	-	1
Dalga mı geçiyorsunuz?	-	-	1	-	1
Buraya gel ve bu beyle tanış	-	-	1	-	1
Sakın kımıldamayın	-	-	1	-	1
Senden son bir şey daha yapmanı istiyorum	-	-	1	-	1
Ne çıkar?	-	-	1	-	1
Bu dünyada kimsenin kimseye ihtiyacı yok	-	-	2	-	2

Maazallah	-	-	1	-	1
Vay halinize	-	-	1	-	1
Yalnızlık Allaha mahsustur.	-	-	1	-	1
Bana ne	-	-	1	-	1
Konuya bir de başka bir perspektiften bakalım	-	-	1	-	1
Gözlerinden öpüyorum	-	-	1	-	1
Ulusal kahraman	-	-	1	-	1
Dünyaya gelmek	-	-	1	-	1
Uzun ömürler dilemek	-	-	1	-	1
Yemin etmek	-	-	1	-	1
Daha iyisiniz değil mi?	-	-	1	-	1
İyiyim	-	-	1	-	1
Ne mutlu	-	-	1	-	1
Sağolun	-	-	1	1	2
Nasıl olur	-	-	1	-	1
Şahane	-	-	1	-	1
Allah etmesin	-	-	1	-	1
Su gibi değerli ol evladım	-	-	1	-	1
Kendimize gelelim	-	-	1	-	1
Su hayattır	-	-	1	-	1
Gel zaman git zaman	-	-	1	-	1
Dile benden ne diler sen	-	-	2	-	2
Lafı sözü yerinde	-	-	1	-	1
Görürsünüz	-	-	1	-	1
Bravo	-	-	4	-	4
Eksik olsun	-	-	1	-	1
Evvel zaman içinde kalbur saman içinde	-	-	1	-	1
Benden uzak dursun	-	-	1	-	1
Allah yazdıysa bozsun	-	-	1	-	1
Yazgısı güzel olsun	-	-	1	-	1
Sizlere ömür	-	-	1	-	1
Yediği önünde yemediği ardında	-	-	1	-	1
Güle güle git	-	-	1	-	1
Senin her halin başka güzel	-	-	1	-	1
Güle güle git	-	-	1	-	1
Güldükçe yanağında güller açılsın	-	-	1	-	1
Yürüdükçe bastığın topraklara bereket saçılsın	-	-	1	-	1
Kırk gün kırk gece düğün yapmak	-	-	1	-	1
Onlar ermiş muradına...	-	-	1	-	1
Allah müstahakını versin	-	-	2	-	2

Allah Allah	-	-	2	-	2
Gözüm görmesin seni	-	-	1	-	1
Yarın boş musun?	-	-	1	-	1
Canın sağolsun	-	-	1	-	1
Free takılmak	-	-	1	-	1
Sakın kaçırmayın	-	-	1	-	1
Neler var neler	-	-	1	-	1
Bay bay	-	-	1	-	1
Özür dilerim	-	-	-	1	1
Aman aman	-	-	-	1	1
Tanrı dert verip derman aratmasın	-	-	-	1	1
Dikkat	-	-	-	1	1
Ah keşke öyle olmasa	-	-	-	1	1
Aman tanrım	-	-	-	1	1
Hoş bulduk	-	-	-	1	1
Size ihtiyacım var	-	-	-	1	1
Aman şaşırmayın	-	-	-	1	1
Hoşça kal	-	-	-	2	2
Biraz otur, dinlen	-	-	-	1	1
Nasıl yani?	-	-	-	1	1
Görüşürüz	-	-	-	1	1
Şuna bak	-	-	-	1	1
Sizlerle tanıştığımı çok sevindim	-	-	-	1	1
Önemi yok	-	-	-	1	1
Bizce bir sakıncası yok	-	-	-	1	1

Türkçe ders kitaplarında en fazla tekrar edilen kalıp sözler; efendim (18), teşekkür ederim (11), ne yazık ki (9), lütfen (7), aman (7), hoş geldiniz (5), iyi akşamlar (5) kalıp sözleridir. Tüm ders kitaplarında kullanılan kalıp sözler ise teşekkür ederim ve ne yazık ki olmuştur.

4.2.3. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Kalıp Sözlerin Tasnifi Nasıl Yapılabilir?

Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki kalıp sözler tasnif edilmeden önce daha önceki araştırmalarda yapılan tasnifler incelenmiş ve daha sonra bu araştırmalar Türkçe ders kitaplarındaki kalıp sözler sınıflandırılmıştır. Daha önceki araştırmalarda yapılan sınıflandırma çalışmaları kuramsal çerçevede anlatılmıştır.

Araştırmada tespit edilen kalıp sözler işlev, bağlam, anlam kriterleri dikkate alınarak bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Kalıp sözler hayır dua, beddua ve toplumsal-kültürel ilişkilerde kullanılan kalıp sözler olarak üç ana başlık olarak ele alınmıştır. Toplumsal-kültürel ilişkilerde kullanılan kalıp sözler kendi içinde on yedi başlık altında ayrılmıştır. Bunlar: Selamlaşma bildirenler kalıp sözler, karşılama kalıp sözleri, hatır sorma kalıp sözleri, vedalaşma (uğurlama) kalıp sözleri, yüceltme bildirenler kalıp sözleri, teşekkür etme kalıp sözleri, söz verme kalıp sözleri, duygusal tepki bildiren kalıp sözler, dini inanç bildiren kalıp sözler, bir isteği kabul veya reddetme bildirenler kalıp sözler, uyarma, eleştirme veya tehdit etme bildiren kalıp sözler, tebrik etme kalıp sözleri, özür dileme kalıp sözleri, bir istek bildiren kalıp sözler, soru cevap isteyen kalıp sözler, genel bir davranış veya düşünce bildiren kalıp sözler, diğer toplumsal ilişkilerde kullanılanlar kalıp sözler.

1-Hayır Dualar

Allah seni başımızdan eksik etmesin, Yapan eller sağ olsun, Yaşa, Bereketli olsun, Tekrarını görmek nasip olsun, Tanrı dert verip derman aratmasın, Allah etmesin, Su gibi değerli ol evladım Allah yazdıysa bozsun, Yazgısı güzel olsun, Uzun ömürler dilemek, Güldükçe yanağından güller açılsın, Yürüdükçe bastığın topraklara bereket saçılınsın!, Canın sağolsun, Maazallah, Sizlere ömür,

2-Beddualar

Hay körolmayasica, Allah müstahakını versin.

3-Toplumsal-Kültürel İlişkileri Yansıtan Kalıp sözler

Toplumsal kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler kendi içerisinde 17 kategoriye ayrılmıştır.

1-Selamlaşma bildirenler Kalıp Sözleri

İyi akşamlar, Merhaba, Günaydın, Selam, İyi günler.

2-Karşılama Kalıp Sözleri

Hoş geldiniz, Hoş bulduk.

3-Hatır Sorma Kalıp Sözleri

Nasılsın?, Çoluk çocuk iyi mi?

4-Vedalaşma (Uğurlama) Kalıp Sözleri

Uğurlar ola, Herkese selam ve sevgilerimi ilet, Görüşmek dileğiyle, Hoşça kal, Görüşürüz, Gözlerinden Öpüyorum, Bay bay. Güle güle git.

5- Yüceltme Bildirenler Kalıp Sözleri

Sen olmasaydın, Efendim, Rica ederim, Sizlerle tanıştığımıza çok sevindim, Senin her halin başka güzel, Hay size kurban olayım, Varlığımızı sana borçluyuz, Lafı sözü yerinde.

6-Teşekkür etme Kalıp Sözleri

Teşekkür etmek, Sağ olun.

7-Söz Verme Kalıp Sözleri

And içmek, Söz vermek, Vallahi, Yemin etmek.

8-Duygusal Tepki Bildiren Kalıp Sözler

Vay canına, Hoppala, Eyvah, Ah yavrum, Vah vah, Aaa, nasıl şey öyle, Aman Allah!, Aman Tanrım, Ah keşke öyle olmasa, Aman aman, Vay halinize, Allah Allah!, Aman şaşırmayın, Ne yazık ki, Anam ağlıyor, İmdat, Aman.

9-Dini İnanç Bildiren Kalıp Sözler

Evelallah, Tanrıya Şükretmek, Tanrı'nın gücü ve inayeti ile, Maşallah, İlahi Adalet, Çok şükür, Allahın bahşettiği, Yalnızlık Allaha mahsustur, Rahmet, Rahmetli.

10-Bir İsteği Kabul veya Reddetme Bildirenler Kalıp Sözler

Maalesef, Hay hay, Neden olmasın, Bizce bir sakıncası yok, Eksik olsun.

11- Uyarma, Eleştirme veya Tehdit Etme Bildiren Kalıp Sözler

Saçmalıyordun, Bunu bilirsiniz, Senden böyle bir davranış beklemiyordum, Ayıp oluyor kardeşim, Sana ne?, Dikkat, Dalga mı geçiyorsunuz?, Kendimize gelelim, Gözüm görmesin seni, Savulun, Aşk olsun, Görürsünüz siz, Benden uzak dursun, Şuna bak.

12-Tebrik Etme Kalıp Sözleri

Aferin, Kutlarım, Bravo.

13- Özür Dileme Kalıp Sözleri

Pardon, Özür dilerim.

14-Bir İstek Bildiren Kalıp Sözleri

Bir dakika, Arkadaşlar bir dakika beni dinleyin, Söyle Bakalım, Buraya gel ve bu beyle tanış, Sakın kımıldamayın, Senden son bir şey daha yapmanı istiyorum, Biraz otur, dinlen, Size ihtiyacım var, Lütfen, Sözden öze gelelim.

15- Soru Cevap İsteyen Kalıp Sözleri

Büyünce ne olacaksın?, Söyle bakalım?, Okul nasıl?, Yaramazlık yok değil mi?, Ne dersiniz?, Nasıl yani?, Yarın boş musun?, Daha iyisiniz değil mi?, Nasıl olur?, Ne çıkar?

16-Genel Bir Davranış veya Düşünce Bildiren Kalıp Sözler

Parayı veren düdüğü çalar!, Bu dünyada kimsenin kimseye ihtiyacı yoktur, Yediği önünde yemediği ardında, Ekmek elden su gölden, Ya tutarsa, Su hayattır, Konuya bir de başka bir perspektiften bakalım.

17-Diğer Toplumsal İlişkilerde Kullanılanlar Kalıp Sözler

Şahane, Boş ver, Buyurun, Rastgele, Ne mutlu, Yani, Demek ki, Yahu, Ağzımızın tadı bozulmasın, Bütün ömrünü okuma yazma ile geçirmiş, Unutulmaz şair, ölümsüz bir şiir, hayata veda etmek, Göz nuru, Yaşam savaşı vermek, Ne olursa olsun, Barış ve huzur içinde yaşamak, Ne yaparsa yapsın, Neler çektim bilemezsiniz, Yerden göğe kadar haklı, Tarihe geçti Bu gidişe dur demek, Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya, Vatan borcu, Hadi bakalım göreyim sizi, İstenmeyen adam ilan etmek Sana öyle geliyor, Büyümüş de küçülmüş, Çok para, Ne kadar şanslısın!, Bana ne?, Ulusal bir kahraman, Dünyaya gelmek, İyiyim, Sakın kaçırmayın, Neler var neler, Önemi yok, Gel zaman git zaman, Dile benden ne dilersem, Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, Kırk gün kır gece düğün yapmak, Onlar ermiş muradına.

4.3.4. Ortaokul Türkçe Öğrenci Çalışma Kitaplarında Kalıp Sözlerin Öğretilmesine Yönelik Etkinlikler Nelerdir?

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımların hayata geçirilmesi ve hedeflenen bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkların kazandırılması için çeşitli etkinlik örneklerine yer verilmiştir. Bu etkinlikler birer öneri niteliğindedir ve birden çok beceriye yönelik olabilir. Öğretmen, bu etkinlikleri olduğu gibi veya çeşitli değişiklikler yaparak uygulayabilir, aynı zamanda bir ders saatinde birden fazla etkinliğe yer verilebilir.

Programdaki etkinlikler, öğrenci merkezli ve öğrenme sürecinde öğrencinin etkin bir rol üstlenmesini sağlayacak şekilde hazırlanmıştır. Öğrencilerin birbirleriyle ve öğretmenleriyle sürekli iletişim içinde olmaları ve etkinliklerin her aşamasında katılımcı olarak yer almaları programın uygulanması açısından önemlidir. Yapılan etkinliğin veya benzerinin öğrenciler tarafından planlanıp uygulanması gerekmektedir.

5. sınıf Türkçe öğrenci çalışma kitabında yapılan incelemede kalıp sözlerle ilgili herhangi bir etkinlik görülmemiştir.

6. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabında kalıp sözler ilgili iki tane etkinlik vardır. Bu kalıp söz etkinliklerinden ilk kalıp söz etkinliğinde selamlaşma, vedalaşma, karşılama ve hayır dua kalıplarından örnekler verilmiş ve öğrencilerden karşılıklarına bunların hangi durumlarda kullanacaklarını yazmaları istenmiştir.

7.
ETKİNLİK

Aşağıdaki sözlerin hangi durumlarda kullanıldığını karşılıklarına yazınız.

Merhaba	:	
İyi günler	:	
İyi akşamlar	:	
Geçmiş olsun	:	
Hoşgeldiniz	:	
Hoşça kal	:	

8. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabında bir tane kalıp sözlerle ilgili etkinlik vardır. Bu kalıp söz etkinliğinde bazı durumlar verip o durumlarda söylenebilecek kalıplaşmış ifadeleri yazmaları istenmiştir. Tarlada çalışan birine, hasta olan bir kişiye, yeni bebeği olan bir arkadaşınıza, akrabası ölen birine, yeni evlenen çift ve ailesinden ayrılan bir arkadaşınıza gibi sosyal hayatta karşılaşılabilecek durumlarda nelerin söylenebileceği öğretilmeye çalışılmıştır.

7. Etkinlik: Aşağıdaki durumlarda söylenen kalıplaşmış ifadelere örnekler veriniz.

Tarlada çalışan bir arkadaşınıza	Hasta olan bir kişiye
Yeni bebeği olan bir arkadaşınıza	Akrabası ölen birisine
Yeni evlenen bir çift	Ailesinden ayrılan bir arkadaşınıza

4.2. Araştırmanın İkinci Sorusuna Yönelik Olarak Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan öğrencilerin söylem tamamlama testine vermiş oldukları cevapların sıklıkları tablolarla gösterilmiş ve kalıp sözlerin kullanım yüzdeleri sunulmuştur.

Tablo 2." Yolda bir arkadaşınızla karşılaşıyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Merhaba	50	41
Nasılsın	40	33
Nasılsın iyi misin	34	28
Selamünaleyküm	20	16
Selam	15	12
Ne yapıyorsun	11	9
Nerelerdesin	10	8
Ne zamandır buluşamıyoruz	6	5
Sağlığınız yerinde mi?	5	4
Seni gördüğüme çok sevindim	3	2
Nereden çıktın	2	1
Ne işin var buralarda	2	1
Seninle karşılaşmak ne güzel	2	1

Tablo 2’de öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Merhaba (50), Nasılsın (40), Nasılsın iyi misin (34), Selamünaleyküm (20), Selam (15), Ne yapıyorsun (11), Nerelerdesin (10), Ne zamandır buluşamıyoruz (6), Sağlığınız yerinde mi? (5), Seni gördüğüme çok sevindim (3), Nereden çıktın (2), Ne işin var buralarda (2), Seninle karşılaşmak ne güzel (2) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 3’ü (merhaba, selam, nasılsın) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %41 merhaba, %33 nasılsın, %28 nasılsın, iyi misin kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 3. "Otobüs terminalinde arkadaşınızı uğurluyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Hoşça kal	33	27
Uğurlar ola	24	20
Yolun açık olsun	21	17
Güle güle	20	16
Güle güle git güle güle gel	15	12
Allah'a emanet ol	12	10
Görüşürüz	10	8
Allaha ısmarladık	10	8
İyi yolculuklar	9	7
Kendine iyi bak	7	5
Tekrar görüşmek üzere	6	5
Selametle git	5	4
Allah yolunu açık etsin	5	4
Hayırlı yolculuklar	4	3
Su gibi git sel gibi gel	4	3
Güle güle git	3	2
Haberleşiriz	3	2
Sağlıcakla	2	1
Dikkatli ol	2	1
Nasipse tekrar görüşürüz	2	1
Allah seninle beraber olsun	1	0.8
Kazasız belasız gidesin	1	0.8
Herkese selamlarımı söyle	1	0.8
Yine bekleriz	1	0.8

Tablo 3'te öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Hoşça kal (33), Uğurlar ola (24), Yolun açık olsun (21), Güle güle (20), Güle güle git güle güle gel (15), Allah'a emanet ol

(12), Görüşürüz (10), Allaha ısmarladık (10), İyi yolculuklar (9), Kendine iyi bak (7), Tekrar görüşmek üzere (6), Selametle git (5), Allah yolunu açık etsin (5), Hayırlı yolculuklar (4), Su gibi git sel gibi gel (4), Güle güle git (3), Haberleşiriz (3), Sağlıcakla (2), Dikkatli ol (2), Nasipse tekrar görüşürüz (2), Allah seninle beraber olsun (1), Kazasız belasız gidesin (1), Herkese selamlarımı söyle (1), Yine bekleriz (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 4'ü (uğurlar ola, hoşça kal, görüşürüz, güle güle git) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine Öğrencilerin verdiği cevaplara göre %27 hoşça kal, %20 uğurlar ola, %17 yolun açık olsun kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 4." Hasta olan bir arkadaşınızın ziyaret ediyordunuz. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Geçmiş olsun	60	50
Allah şifa versin	20	16
Allah acil şifa versin	20	16
İnşallah iyileşirsin	19	15
Umarım iyileşirsin	17	14
Allah yardımcın olsun	15	12
İnşallah en yakın zamanda ayağa kalkarsın	11	9
Allah seni muhafaza etsin	4	3
En kısa zamanda iyileşirsin inşallah	4	3
Allah sıhhat versin	3	2
Sağlık olsun	2	1

Tablo 4'te öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Geçmiş olsun (60), Allah şifa versin (20), Allah acil şifa versin (20), İnşallah iyileşirsin (19), Umarım iyileşirsin (17), Allah yardımcın olsun (15), İnşallah en yakın zamanda ayağa kalkarsın (11), Allah seni muhafaza etsin (4), En kısa zamanda iyileşirsin inşallah (4), Allah sıhhat versin (3), Sağlık olsun (2) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden hiçbiri kullanılmamıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %50 geçmiş olsun, %16 Allah şifa versin, %16 Allah acil şifa versin kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 5." Arkadaşınız bir yarışmada başarılı oluyor. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Tebrik ederim	45	37
Tebrikler	40	33
Başarılarının devamını dilerim	36	30
Aferin	25	20
Seninle gurur duyuyorum	10	8
Başarılar	9	7
Senin adına çok sevindim	8	6
Helal olsun sana	7	5
Kutlarım seni	5	4
Bravo	5	4
Hayatında mutluluklar dilerim	3	2
Müthiştin	3	2
Allah yolunu açık etsin	3	2
Hayatta başarılı olman dileğiyle	3	2
Süpersin	2	1
İnşallah her yarışmayı kazanırsın	2	1
Ne mutlu sana	1	0.8

Tablo 5'te öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Tebrik ederim (45), Tebrikler (40), Başarılarının devamını dilerim (36), Aferin (25), Seninle gurur duyuyorum (10), Başarılar (9), Senin adına çok sevindim (8), Helal olsun sana (7), Kutlarım seni (5), Bravo (5), Hayatında mutluluklar dilerim (3), Müthiştin (3), Allah yolunu açık etsin (3), Hayatta başarılı olman dileğiyle (3), Süpersin (2), İnşallah her yarışmayı kazanırsın (2), Ne mutlu sana (1) şeklinde oluşmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 3'ü (aferin, kutlarım, bravo) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %37 tebrik ederim, %33 tebrikler, %30 başarılarının devamını dilerim kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 6." Hızla sınıfa koşarken köşede duran arkadaşınıza çarpıyorsunuz ve onu yere düşürüyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Özür dilerim	82	68
Affedersin	27	22
Pardon	27	22
Bilmeyerek oldu	20	16
Kusura bakma	15	12
İstemeyerek oldu	13	10
Üzgünüm	10	8
Sana kötülük yapmak istememiştin	7	5
Dikkatli ol	4	3

Tablo 6'da öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Özür dilerim (82), Affedersin (27), Pardon (27), Bilmeyerek oldu (20), Kusura bakma (15), İstemeyerek oldu (13), Üzgünüm (10), Sana kötülük yapmak istememiştin (7), Dikkatli ol (4) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 2'si (Pardon, Özür dilerim) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %68 özür dilerim, %22 affedersin, %22 pardon kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 7." Arkadaşınız hafta sonu pikniğe gitmeyi teklif ediyor. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Teşekkür ederim	40	33
Çok iyi fikir	22	18
Teklifin için teşekkürler	14	11
Yaşasın	10	8
Çok teşekkürler ama...	8	6
Başka sefere inşallah	6	5
Sağ ol	5	4
Teklif için sağ ol	3	2
Çok iyi olur	2	1
Seve seve gelirim	2	1
Sorduğun kabahat tabi ki gelirim	1	0.8
Piknikte görüşürüz	1	0.8
Harika	1	0.8
Sağ ol ama işim var	1	0.8

Tablo 7’de öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Teşekkür ederim (40), Çok iyi fikir (22), Teklifin için teşekkürler (14), Yaşasın (10) Çok teşekkürler ama... (8), Başka sefere inşallah (6), Sağ ol (5), Teklif için sağ ol (3), Çok iyi olur (2), Seve seve gelirim (2), Sorduğun kabahat tabi ki gelirim (1), Piknikte görüşürüz (1), Harika (1), Sağ ol ama işim var (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 2’si (teşekkür ederim, sağ ol) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %33 teşekkür ederim, %18 çok iyi fikir, %11 teklifin için teşekkürler kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 8." Kapınızın zili çalıyor ve siz kapıyı açıyorsunuz. Kapıda arkadaşınızın sizi ziyarete gelmiş olduğunu görüyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Hoş geldin	72	60
Buyurun, içeri geçin	26	21
Buyurun	12	10
Hoş, geldin, sefalar getirdin	9	7
Merhaba	8	6
İçeri gir	8	6
Safa getirdin	4	3
İçeri gir, lütfen	4	3
Ne iyi ettin de geldin	4	3
Nasılsın, iyi misin	4	3
Başım gözüm üstüne	2	1
Hangi rüzgar seni buraya attı	2	1
Gel otur, dışarıda bekleme	1	0.8
İçeriye gir kapıda kaldın	1	0.8

Tablo 8’de öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Hoş geldin (72), Buyurun, içeri geçin (26), Buyurun (12), İçeri gir (8), Merhaba (8), Hoş geldin, Sefalar getirdin (9), Ne iyi ettin de geldin (4), Nasılsın, iyi misin (4), Safa getirdin (4), İçeri gir, lütfen (4), Başım gözüm üstüne (2), Hangi rüzgar seni buraya attı (2), Gel otur, dışarıda bekleme (1), İçeriye gir kapıda kaldın (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 3’ü (hoş geldin, buyurun, merhaba) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %60 hoş geldin, %21 buyurun, içeri girin, %10 buyurun kalıp sözlerini yazarak bu sözler en çok kullanılan kalıp sözler olmuştur.

Tablo 9." Bir arkadaşınızın akrabası ölmüştür. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Allah rahmet eylesin	60	50
Başınız sağ olsun	52	43
Toprağı bol olsun	33	27
Mekanı cennet olsun	31	25
Geçmiş olsun	29	24
Nur içinde yatsın	13	10
Yeri cennet olsun	9	7
Ölenle ölünmez	5	4
Allah hiçbir kulunu yalnız bırakmasın	3	2
Acın büyük anlıyorum	3	2
Çok iyi adamdı rahmetli	2	1
Kader bir gün hepimiz öleceğiz	2	1
İnşallah huzur içinde yatar	2	1
Allah yardımcınız olsun	2	1
Elbet herkes ölecek	1	0.8
Zaman her şeyin ilacı	1	0.8
Allah yerini cennet etsin	1	0.8

Tablo 9’da öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Allah rahmet eylesin (60), Başınız sağ olsun (52), Toprağı bol olsun (33), Mekanı cennet olsun (31), Geçmiş olsun (29), Nur içinde yatsın (13), Yeri cennet olsun (9), Ölenle ölünmez (5), Allah hiçbir kulunu yalnız bırakmasın (3), Acın büyük anlıyorum (3), Çok iyi adamdı rahmetli (2), Kader bir gün hepimiz öleceğiz (2), İnşallah huzur içinde yatar (2), Allah yardımcınız olsun (2), Elbet herkes ölecek (1), Zaman her şeyin ilacı (1), Allah yerini cennet etsin (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 1’i (rahmetli) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %50 Allah rahmet eylesin, %43 başınız sağ olsun, %27 toprağı bol olsun kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 10." Bir arkadaşınız söyledikleriyle sizi sinirlendiriyor. Bu durumda neler söylersiniz? sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Senin ne dediğini kulakların duyuyor mu?	15	12
Yeter artık	12	10
Konuşmana dikkat et	10	8
Sana ne	7	5
Git başımdan	7	5
Aşk olsun	7	5
Ne söylediğinin farkında mısın?	6	5
Rica ederim bir daha bunu söyleme	5	4
Sus konuşma artık	4	3
Salak mısın?	4	3
Benimle bir daha bu şekilde konuşma	3	2
Bir daha öyle konuşma	1	0.8
Defol	1	0.8
Elimden bir kaza çıkabilir	1	0.8
Bu cümleyi kullanma lütfen	1	0.8
Kapa çeneni	1	0.8
Lütfen bunları söyleme	1	0.8
Beni sinir etme	1	0.8
Lafına dikkat et	1	0.8
Kendinde misin?	1	0.8
Ben senin gibilerle muhatap olmam	1	0.8

Tablo 10'da öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Senin ne dediğini kulakların duyuyor mu? (15), Yeter artık (12), Konuşmana dikkat et (10), Sana ne (7), Git başımdan (7), Aşk olsun (7), Ne söylediğinin farkında mısın (6), Rica ederim bir daha bunu söyleme (5), Sus konuşma artık (4), Salak mısın (4), Benimle bir daha bu şekilde konuşma (3), Bir daha öyle konuşma (1), Defol (1), Elimden bir kaza çıkabilir (1), Bu cümleyi kullanma lütfen (1), Kapa çeneni (1), Lütfen bunları söyleme (1), Beni sinir etme (1), Lafına dikkat et (1), Kendinde misin? (1), Ben senin gibilerle muhatap olmam (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 4'ü (lütfen, sana ne, rica ederim, aşk olsun) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %12 senin ne dediğini kulakların duyuyor mu?, %10 yeter artık, %8 konuşmana dikkat et kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 11." Arkadaşınız nehrin kenarında balık yakalamaya çalışıyor. Bu durumda neler söylersiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Kolay gelsin	42	35
Rast gele	30	25
Allah kolaylık versin	15	12
Allah bereket versin	10	2
Şansın yaver gitsin	5	4
Bol bereketli olsun	5	4
Nasıl gidiyor	4	3
İnşallah çok yakalarsın	3	2
Rast gide	3	2
Bereket versin	3	2
Şansın açık olsun	3	2
Şansın bol olsun	2	1
Allah sabır versin	1	0.8

Tablo 11'de öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Kolay gelsin (42), Rast gele (30), Allah kolaylık versin (15), Allah bereket versin (10), Şansın yaver gitsin (5), Bol

bereketli olsun (5), Nasıl gidiyor (4), İnşallah çok yakalarsın (3), Rast gide (3), Bereket versin (3), Şansın açık olsun (3), Şansın bol olsun (2), Allah sabır versin (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 1'i (rastgele) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %35 kolay gelsin, %25 rast gele, %12 Allah kolaylık versin kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 12." Ansızın bir patlama sesi duyuyorsunuz. Bu durumda nasıl bir tepki verirsiniz?" sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Hayrola İnşallah	10	8
Neler oluyor	10	8
Aman Allah'ım	8	6
Bu da neydi	3	2
Allah belanı vermesin	3	2
Aman tanrım	3	2
Bu ses ne	1	0.8
Allah'ım sen bizi koru	1	0.8
Allah bunu yapanların belasını versin	1	0.8
Allah sizi ıslah etsin	1	0.8
İNşallah bir şey olmamıştır	1	0.8
Dünya alem deliye hasret biz akıllıya	1	0.8
İmdat	1	0.8
Panik yok	1	0.8

Tablo 12'de öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Hayrola İnşallah (10), Neler oluyor (10), Aman Allah'ım (8), Bu da neydi (3), Allah belanı vermesin (3), Aman tanrım (3), Bu ses ne (1), Allah'ım sen bizi koru (1), Allah bunu yapanların belasını versin (1), Allah sizi

ıslah etsin (1), İnşallah bir şey olmamıştır (1), Dünya alem deliye hasret biz akıllıya (1), İmdat (1), Panik yok (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 2'si (Aman Allah, Aman tanrım) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine Öğrencilerin verdiği cevaplara göre %8 hayrola İnşallah, %8 neler oluyor, %6' aman Allah'ım kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 13. “Arkadaşınız size bir hediye veriyor. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Teşekkür ederim	62	51
Sağ ol	55	45
Hiç gerek yoktu	40	33
Ne gerek vardı	31	25
Allah senden razı olsun	11	9
Niye zahmet ettin	10	8
Hiç zahmet etmeseydin	9	7
Çok sevindim	7	5
Çok incedin	7	5
Çok nazıksın	5	4
Niye zahmet ettin	1	0.8
Düşünmen yeter	1	0.8
Senin gelmen yeterli	1	0.8
Hediye verenlerin bol olsun	1	0.8
Allah işlerini düzeltsin	1	0.8
Beni çok mutlu ettin	1	0.8
Mersi	1	0.8
Canımsın ya	1	0.8

Tablo 13'te öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Teşekkür ederim (62), Sağ ol (55), Hiç gerek yoktu (40), Ne gerek vardı (31), Allah senden razı olsun (11), Niye zahmet ettin (10), Hiç zahmet etmeseydin (9), Çok sevindim (7), Çok incedin (7), Çok nazıksın (5), Niye zahmet ettin (1), Düşünmen yeter (1), Senin gelmen yeterli (1), Hediye verenlerin bol olsun (1), Allah işlerini düzeltsin (1), Beni çok mutlu ettin (1), Mersi (1), Canımsın ya (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 2'si (teşekkür ederim, sağ ol) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %51 teşekkür ederim, %45 sağ ol, %33 hiç gerek yoktu kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 14. “Kantinde oturan arkadaşlarınızı görüyorsunuz. Onların yanına gidiyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Ne yapıyorsun	27	22
Merhaba	24	20
Nasılsınız	12	10
Nasılsınız, iyi misiniz	9	7
Ne haber	7	5
Selam	6	5
Günaydın	6	5
Ne kaynatıyorsunuz	6	5
Ne var ne yok	3	2
Afiyet olsun	2	1
Nasıl gidiyor kızlar	2	1
Dersler nasıl	2	1
Bensiz eğlence olur mu?	1	0.8
Nasıl gidiyor	1	0.8
Ne haber gençlik	1	0.8

Tablo 14'te öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Ne yapıyorsun (27), Merhaba (24), Nasılsınız (12), Nasılsınız, iyi misiniz (9), Ne haber (7), Selam (6), Günaydın (6), Ne kaynatıyorsunuz (6), Ne var ne yok (3), Bensiz eğlence olur mu (1), Nasıl gidiyor kızlar (2), Dersler nasıl (2), Afiyet olsun (2), Nasıl gidiyor (1), Ne haber gençlik (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 3'ü (selam, günaydın, nasılsınız, iyi misiniz?) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %22 ne yapıyorsun, %20 merhaba, %10 nasılsınız kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 15. “Şaşırtıcı bir durumla karşı karşıyasınız. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
İnanmıyorum	20	16
Aman Allah'ım	16	13
Gördüklerime inanamıyorum	10	8
Bu bir rüya olmalı	5	4
Ne oluyor	3	2
Şaka mı yapıyorsun	2	1
Vay canına	1	0.8
Vay be	1	0.8
Eyvah	1	0.8
Allah sana akıl fikir versin	1	0.8
Aman tanrım	1	0.8
Bu da neydi	1	0.8
Harika	1	0.8

Tablo 15'te öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; İnanmıyorum (20), Aman Allah'ım (16), Gördüklerime inanamıyorum (10), Ne oluyor (3), Bu bir rüya olmalı (5), Şaka mı yapıyorsun (2), Vay canına (1), Vay be (1), Eyvah (1), Allah sana akıl fikir versin (1), Aman tanrım (1), Bu da neydi (1), Harika (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 4'ü (aman Allah'ım, aman tanrım, vay canına, eyvah) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %16 inanmıyorum, %13 aman Allah'ım, %8 gördüklerime inanamıyorum kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 16. “Söylediklerinize inanmayan bir arkadaşınızı inandırmak istiyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Yemin ederim	74	61
Vallahi	20	16
İnanmıyorsan gel arkadaşımı çağırayım	10	8
Bana inan, lütfen	8	6
İster inan ister inanma	5	4
Sana yalan borcum mu var	5	4
Allah sana akıl fikir versin	2	1

Tablo 16’da öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Yemin ederim (74), Vallahi (20), İnanmıyorsan gel arkadaşımı çağırayım (10), Bana inan, lütfen (8), İster inan ister inanma (5), Sana yalan borcum mu var (5), Allah sana akıl fikir versin (2) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 3’ü (vallahi, yemin ederim) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %61 yemin ederim, %16 vallahi, %8 inanmıyorsan gel arkadaşımı çağırayım kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 17. “Yaptığınız iyilikler için arkadaşınız size teşekkür eder. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Bir şey değil	33	27
Kim olsa aynı şeyi yapardı	18	15
Önemli değil	18	15
Rica ederim	15	12
İnsanlık görevi	9	7
Lafı bile olmaz	6	5
Ayıp ediyorsun	5	4
Estağfurullah	3	2
Arkadaşlar bugün içindir	2	1
Arkadaş dediğin her zaman yanında olmalı	1	0.8
Ben sadece görevimi yaptım	1	0.8
Vazifemiz	1	0.8
Ne demek	1	0.8
Lafı mı olur	1	0.8
Dostlar kötü günler için vardır	1	0.8

Tablo 17’de öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Bir şey değil (33), Kim olsa aynı şeyi yapardı (18), Önemli değil (18), Rica ederim (15), İnsanlık görevi (9), Lafı bile olmaz (6), Ayıp ediyorsun (5), Estağfurullah (3), Arkadaşlar bugün içindir (2), Arkadaş dediğin her zaman yanında olmalı (1), Ben sadece görevimi yaptım (1), Vazifemiz (1), Ne demek (1), Lafı mı olur (1), Dostlar kötü günler için vardır (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 1’i (rica ederim) kullanılmıştır

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %27 bir şey değil, %15 kim olsa aynı şeyi yapardı, %15 önemli değil kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 18. “Tarlada bir arkadaşınız çalışmaktadır. Bu durumda neler söylersiniz? sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Kolay gelsin	60	50
Allah kolaylık versin	20	16
Allah kuvvet versin	12	10
İşin rast gitsin	7	5
İyi çalışmalar	4	3
Çalış çalış baban gibi, eşek olma	1	0.8

Tablo 18’de öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Kolay gelsin (60), Allah kolaylık versin (20), Allah kuvvet versin (12), İşin rast gitsin (7), İyi çalışmalar (4), Çalış çalış baban gibi, eşek olma (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden herhangi biri kullanılmamıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %50 kolay gelsin, %16 Allah kolaylık versin, %10 Allah kuvvet versin kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 19. “Arkadaşınız hastalanmıştır ve size hiç iyileşemeyeceğini söylemektedir. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Allahtan umut kesilmez	30	25
Kendini harap etme	10	8
Bir çaresi bulunur elbet	10	8
Gün doğmadan neler doğar	9	7
Umudunu kaybetme	8	6
Saçmalama	2	1
Tıpta çare tükenmez	2	1
Allah korusun	2	1

Her derdin bir dermanı vardır	2	1
Allah şifa versin	1	0.8
Allah sağlık versin	1	0.8
Sensiz yaşayamam	1	0.8
Allah bilir	1	0.8
Allah kimseyi senin durumuna düşürmesin	1	0.8
Sonuna kadar arkandayız	1	0.8
Geçmiş olsun	1	0.8

Tablo 19’da öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Allahtan umut kesilmez (30), Kendini harap etme (10), Bir çaresi bulunur elbet (10), Gün doğmadan neler doğar (9), Umudunu kaybetme (8), Saçmalama (2), Tıpta çare tükenmez (2), Allah korusun (2), Her derdin bir dermanı vardır (2), Allah şifa versin (1), Allah sağlık versin (1) Sensiz yaşayamam (1), Allah bilir (1), Allah kimseyi senin durumuna düşürmesin (1), Sonuna kadar arkandayız (1), Geçmiş olsun (1) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden sadece 1’i (saçmalama) kullanılmıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %25 Allah’tan umut kesilmez, %8 kendini harap etme, %8 bir çaresi bulunur elbet kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Tablo 20. “Arkadaşınız ders notlarınızı sizden istemektedir. Bu durumda neler söylersiniz?” sorusuna ilişkin betimsel istatistikler

Kalıp Sözler	Frekans (f)	%
Elbette	15	12
Git başka kapıya	12	10
Memnuniyetle	12	10
Buyur	11	9
Kusura bakma	10	7

Tablo 20’de öğrencilerin kalıp sözleri kullanım sıklığı; Elbette (15), Git başka kapıya (12), Memnuniyetle (12), Buyur (11), Kusura bakma (10) şeklinde olmuştur.

Bu verdikleri cevaplar arasında Türkçe ders kitaplarında tespit edilen kalıp sözlerden hiçbirisi kullanılmamıştır.

Söylem tamamlama testine öğrencilerin verdiği cevaplara göre %12 elbette, %10 git başka kapıya, %10 memnuniyetle kullanım yüzdesi en yüksek kalıp sözler olmuştur.

Araştırmanın bulgularına genel olarak bakıldığında aşağıdaki yorumlar yapılabilir:

Dil, onu konuşan ulusun yaşayış biçiminin, en geniş anlamda kültürünün, dünya görüşünün, tarih boyunca geçirdiği çeşitli evrelerin ve başka toplumlarla kurduğu ilişkilerin yansıtıcısıdır (Ünal, 2004: 4). Her ulus kendi dilini ve kendi kültür birikimini gelecek kuşaklara aktarmak ister. Bu çaba hiç kuşkusuz dilin temel iletişim aracı olmasından kaynaklanır. Ancak dil ile oluşan kültür değerleri, bugünün kuşakları ile geçmiş arasında bir köprü olduğu gibi, onların geleceğe de uzanmalarını sağlayan oluşumlardır (Dilidüzgün, 2003: 16).

Toplumsal kültür aktarımının en önemli aracı olan dil öğretiminde sözvarlığı öğretiminin önemi açıktır. Özellikle bir toplumun duyuş ve düşünüş özelliklerini yansıtan deyim, atasözü ve kalıp sözler kültür aktarımında önemli bir görev üstlenmektedir. Bu öğretimin en önemli araçlarından biri de kuşkusuz Türkçe ders kitaplarında kullanılan metinlerdir. Bununla beraber ders kitapları ait oldukları alanın öğretim programları doğrultusunda hazırlanırlar. Ders kitapları ancak öğretim programındaki kazanımlara yönelik hazırlanırsa amacına hizmet edebilir.(Yazıcı Okuyan, 2012: 41)

1-5. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (2009) ve (6-7-8)Türkçe Dersi Öğretim Programı (2005)’nda kalıp sözlerin öğretimi ile ilgili dolaylı olarak kazanımlar vardır fakat direkt olarak bir kazanım yoktur. Sözvarlığının zenginleştirilmesi ilgili birçok kazanım bulunmaktadır. Kalıp sözler de sözvarlığının içinde yer aldığına göre bu sözlerinde öğrencilere öğretilmesi programın hedefleri arasındadır.

Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitimi Programı Genel Amaçları, 5. maddede; *Türlü etkinliklerle öğrencilerin kelime dağarcığını zenginleştirmek*, ibaresine yer verilmiştir. Programda yer alan ve yukarıda adı geçen amaca karşılık yalnızca 6. sınıf çalışma kitabında

bu sözlerin doğrudan öğretimine yönelik 2 etkinlik ve 8.sınıf çalışma kitabında 1 etkinlik bulunmaktadır. Bu etkinlikler günlük yaşamda selamlaşmalarda, tanışmalarda, teşekkürlerde, ve vedalaşmalarda sıklıkla kullandığımız kalıp birimleri öğretmek amacıyla oluşturulmuştur. 5. sınıf ve 7. sınıf öğrenci çalışma kitabında kalıp sözlerin öğretimine yönelik hiçbir etkinliğe rastlanmamıştır.

5., 6., 7., 8. sınıflar Türkçe ders kitaplarında 171 kalıp söz kullanılmıştır. Bunların 153'ü toplumsal-kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözlerdir. Bu durum kalıp sözlerin toplumsal yaşamımızda ne denli önemli olduğunu ve onları ne kadar sık kullandığımızı yansıtmaları açısından önemlidir. Bu sözler bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması adet olan sözlerdir ve hazır birim olarak kullanıldıklarından günlük yaşamdaki iletişimi düzenlemekte ve kolaylaştırmaktadırlar (Gökdayı, 2008: 89-110) .

Dil, içinde doğduğu toplumun kültür beşiğinde sallanarak gelişir ve toplumun bütün özelliklerini, toplumdaki bütün değişiklikleri bünyesinde barındırır. Bir toplumun kültüründe, dinî anlayışında, yaşadığı coğrafyadaki tüm değişiklikleri; toplumdaki bütün anlayışların izini dilin bünyesinde görmek mümkündür. Dilin içerisinde barındırdığı bütün izleri ve değişiklikleri en iyi yansıttığı bölümlerinden biri ise kalıp sözlerdir (Cihangir, 2010: 106).

Kalıp sözlerin Türkçe ders kitaplarında kullanım oranına bakıldığında hayır duaları ikinci sıradadır. Dualar iyi dilekleri içeren kalıplaşmış sözlerdir. Teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi içermeleri en önemli özellikleridir. 16 tane kalıp söz ifadesi tespit edilmiştir. Kalıp sözlerde dini yaşamın ve inançların etkisi çok etkilidir. Bunun dışında topluma has bazı kültür öğelerine de rastlanmaktadır. Doğum, ölüm, hastalık gibi durumlarla ilgili inanç ve uygulamalardan da söz edilmektedir.

Beddualar (kargışlar), incelenen kitaplarda en az yer alan kalıp söz birimleridir. Kaya (1997: 111) bedduaları, 'çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak amacıyla söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, anlatımı güçlendiren kalıplaşmış sözler' olarak tanımlamaktadır. Kullanımı toplumca tasvip edilmediğinden ders kitaplarında da sadece 2 tane kullanılmıştır. Hay körölmeyasica beddua örneğinde olduğu gibi maksat karşıdakinin zor duruma düşmesini arzu eden bir durum değil sadece kızgınlık ifadesi olarak kullanıldığı da görülmüştür.

İncelenen kitaplarda geçen kalıp sözlerin kullanıldıkları bağlama uygun örnekler oluşturduğu görülmüştür. Böylelikle öğrencilerin günlük yaşamda sıklıkla karşılaştığı söz kalıpları metin aracılığıyla yansıtılmıştır. Kalıp sözlerin bu kadar yaygın kullanılmasının nedeni atasözleri ve deyimlerde olduğu gibi iletişim durumu ve bağlamdan hareketle, dili kullanan kişilere hazır birimler sunularak dilsel üretim ve anlamlandırma süreçlerinin kolaylaştırılması ve hızlandırılmasıdır Özellikle konuşma eylemi yapılırken, daha önceden bir bütün haline getirilip hafızada öylece saklanan kalıplaşmış birimler, konuşanlarca kolaylıkla hatırlanıp hemen kullanılabildiği gibi, dinleyici(ler) tarafından da çabucak algılanabilmektedir (Gökdayı, 2008: 89-110).

Öğrencilerin söylem tamamlama testi sonuçlarına göre 248 tane kalıp söz kullandıkları görülmüştür. Bu kalıp sözlerden sadece 30'u Türkçe ders kitaplarında yer almıştır. Öğrencilerin kalıp söz hazneleri ders kitaplarındakinden çok daha fazla olduğu söylenebilir.

BÖLÜM V

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın sorularına yönelik sonuçlara ve araştırmalara ilişkin önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuçlar

1. 1-5. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (2009) ve (6-7-8)Türkçe Dersi Öğretim Programı (2005) bir bütün olarak bakıldığında direkt olarak kalıp sözlerin öğretimi ile ilgili bir kazanım yoktur; fakat sözvarlığının zenginleştirilmesi ilgili birçok kazanım bulunmaktadır. Kalıp sözler de sözvarlığının içinde yer aldığına göre bu sözlerinde öğrencilere öğretilmesi programın hedefleri arasındadır. Ayrıca kalıp sözler içinde tanımlayabileceğimiz teşekkür ederim, merhaba, günaydın, affedersiniz, hoş geldiniz gibi sözlerin öğretilmesi açıklamalar kısmında vurgulanmıştır.

2. 5. sınıf Türkçe ders kitabında 34; 6. sınıf Türkçe ders kitabında 69; 7. sınıf Türkçe ders kitabında 57; 8. sınıf Türkçe ders kitabında 58 kalıp söz vardır. 5., 6., 7., 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında toplamda birbirinden farklı olarak 171 tane kalıp söz tespit edilmiştir.

3. Türkçe ders kitaplarında en fazla tekrar edilen kalıp sözler; efendim (18), teşekkür ederim (69), ne yazık ki (9), lütfen (7), aman (7) kalıp sözleridir. Tüm ders kitaplarında kullanılan kalıp sözler ise teşekkür ederim ve ne yazık ki olmuştur.

4. Araştırma sonuçlarının da yansıttığı gibi incelenen kitaplarda en çok toplumsal - kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözler (153) kullanılmıştır. Ders kitaplarında kullanılan toplumsal - kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözleri kullanım yerlerine göre alt gruplara ayırdığımızda bu sözlerin günlük yaşamımızdaki önemini daha açık görebiliriz: Selamlaşma (günaydın, iyi akşamlar, iyi günler, iyi geceler, merhaba, selam); Karşılama (hoş geldiniz - hoş bulduk), Vedalaşma (hoşça kal, güle güle git, uğurlar olsun, bay bay); İstek (lütfen, bir dakika); teşekkür (teşekkür ederim, sağ olun); Özür dileme bildirenler (pardon, özür dilerim); Yüceltme (Efendim, rica ederim, sizlerle tanıştığıma çok sevindim, hay size kurban olayım);

Soru Cevap İsteyen Kalıp Sözler (büyünce ne olacaksın?, okul nasıl?, yaramazlık yok değil mi?, ne dersiniz?, nasıl yani?, yarın boş musun?); Tebrik Etme (aferin, kutlarım, bravo); Bir İsteği Kabul veya Reddetme Bildirenler Kalıp Sözler (maalesef, hay hay); Uyarma, Eleştirme veya Tehdit Etme Bildiren Kalıp Sözler (ayıp oluyor kardeşim, sana ne?, dikkat, aşk olsun, görürsünüz siz) Duygusal Tepki Bildiren (vay canına, eyvah, vah vah, aaa, nasıl şey öyle, aman Allah!, aman Tanrım, vay halinize, Allah Allah!); Dini İnanç Bildirenler (evelallah, Tanrı'nın gücü ve inayeti ile, maşallah, ilahi adalet); Hatır Sorma (nasılsın?, çoluk çocuk iyi mi?) Söz Verme (and içmek, vallahi, yemin ederim). Görüldüğü gibi kalıp sözler neredeyse bir toplumun tüm toplumsal ilişkilerine ve kültürüne ışık tutacak biçimdedir. Diğer yandan bu sözcüklerin öğretimi kullanıcılara hazır birimler sunarak toplumsal iletişimi kolaylaştırmalarına olanak tanır.

5. Kalıp sözlerin Türkçe ders kitaplarında kullanım oranına bakıldığında hayır dualar ikinci sıradadır. Dualar iyi dilekleri içeren kalıplaşmış sözlerdir. Teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi içermeleri en önemli özellikleridir İncelenen ders kitaplarında toplam 16 kalıp söz birimi hayır dua olarak belirlenmiştir.

6. Beddualar (kargışlar), incelenen kitaplarda en az yer alan kalıp söz birimleridir. Sadece 2 tane tespit edilmiş bu birimler günlük iletişim dilinde çok fazla kullanılmamaktadır. Bu nedenle ders kitaplarında da az olarak yer almışlardır.

7. Öğrenci çalışma kitapları incelendiğinde 5 ve 7. sınıf öğrenci çalışma kitaplarında kalıp sözlerin öğretilmesine yönelik herhangi bir kazanım yoktur. 6. sınıf öğrenci çalışma kitabında kalıp sözlerle ilgili 2 etkinlik, 8. sınıf öğrenci çalışma kitabında 1 tane etkinlik vardır. Bu etkinliklerle kalıp sözlerin hangi bağlamda kullanıldığı öğretilmek amaçlanmıştır.

8. Söylem tamamlama testine bakıldığında öğrencilerin %68 özür dilerim, %61 yemin ederim, %60 hoş geldin, %51 teşekkür ederim, %50 kolay gelsin, %50 Allah rahmet eylesin, %50 geçmiş olsun ve %41 merhaba kalıp sözlerini kullandıkları görülmüştür.

9. Öğrencilerin söylem tamamlama testi sonuçlarına göre 248 tane kalıp söz kullandıkları görülmüştür. Bu kalıp sözlerden sadece 30'u Türkçe ders kitaplarında yer almıştır. Öğrencilerin Türkçe ders kitabındaki kalıp sözlerden farklı olarak birçok kalıp söz bildikleri saptanmıştır.

5.2 .Öneriler

1. Kültürün dile yansıyan öğelerinden olan kalıp sözler, dil  ğretiminde önemli bir işleve sahiptir. Bir olay veya durum karşısında kültür aktarımı aracı olarak kullanılan kalıp sözler; dili öğrenenler tarafından karşılaşılan yeni durumlar ya da olaylar için de kullanılabilir. Böylelikle bireyin anlama ve anlatma becerisi geliştirilebilir. Buna karşın, 1-5 sınıflar ve 6-7-8. sınıflar Türkçe dersi  ğretim programlarında direkt olarak kalıp sözlere yönelik kazanımların bulunmaması bir eksikliktir. Tıpkı atasözü ve deyimlerin  ğretiminde olduğu gibi kalıp sözlerin, özellikle toplumsal-kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözlerin, öğretimine yönelik kazanımlar da programda yer almalıdır. Dilin i leyi inde önemli bir rol oynayan bu sözlerin metin bağlamı içinde daha sık kullanılması ve bu yolla öğrencilere kazandırılmaya çalışılması, öğrencilerin dillerini kullanma becerilerini geliştirmelerini sağlayacağı gibi onların toplumsallaşma sürecine de katkı sağlayacaktır.
2. Türkçe öğretimini tümleyen bir süreç olarak  ğrenci çalışma kitaplarına, sözcük dağarcığını geliştirmeye yönelik katkı sağlamayı amaçlayan etkinlik ve alıştırma örneklerine yeni öneri örnekleri kazandırılmalıdır.
3. Türkiye’de  ocuk kitaplarının sözvarlığını belirlemeye yönelik çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu nedenle her türde ve ya  düzeyinde yazılan  ocuk kitaplarının sözvarlığını belirlemeye yönelik araştırmaların sayıları arttırılmalıdır. Bu yolla  ocuk kitaplarında kullanılan sözvarlığı öğeleri belirlenecek ve bu öğelerin ya  düzeylerine uygunlukları tartı ılabilecektir. Kullanılan dilin istendik düzeyde olup olmadığı, sözcük seçimlerinin ve kullanımlarının doğru olup olmadıkları, sözvarlığı belirleme çalışmalarından yola çıkılarak saptanabilir.
4. Kalıp sözlerin sıklıkla geçtiği konuşma metinleri Türkçe  ğretiminin birer aracı olarak Türkçe ders kitaplarında yer almalıdır.
5. Türkçenin s zvarlığındaki kalıp söz öğelerinin saptanması; anlambilimsel, biçimbilimsel olarak değerlendirilmesi önemli bir dilbilimsel katkı olabilir.

KAYNAKÇA

- Akalın, S. (1990). *Türk dilek sözlerinden alkışlar ve kargışlar*. Ankara: KTB Yayınları.
- Akar, Y. (1994). *Deyimlerde güçlü ve etkin anlatım*. Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi. 18, 32- 36.
- Aksan, D.(1996). *Türkçenin sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (1997). *Türkçenin gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2002). *Anadilimizin söz denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2005). *Türkçenin zenginlikleri incelikleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2005). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1-2*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Altenberg, B. (1998). On the phraseology of spoken English: The evidence of recurrent word-combinations. Antony P. Cowie (ed.), *Phraseology Theory Analysis and Applications*. Oxford University Press, 101-102.
- Altınörs, A. (2003). *Dil felsefesine giriş*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Balcı, A. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Baş, B. (2006). *1985-2005 yılları arasında çocuk edebiyatı sahasında yazılmış tahkiyeli metinlerin söz varlığı üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Briggs, C. L. (1994). *Learning how to ask: A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research*, New York: Cambridge University Press

Büyüköztürk, S. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Cihangir, H. (2010). *Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Mustafa Kutlu'nun eserlerinde ilişki sözleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Coulmas, F. (1994). Fourmalaic language. Encyclopedia of language & linguistics. R. E. Asher (ed.). Pergamon: Oxford, 1292-1293.

Çotuksöken, Y. (1994). *Deyimlerimiz*. İstanbul: Özgül Yayınları.

Dilidüzgün, S. (2003). *İletişim odaklı Türkçe derslerinde çocuk kitapları*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

Erol, Ç. (2007). *Türkiye Türkçesinde kalıp sözler üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Glasser, Rosemarie (1998) The stylistic potential of phraseological units in the light of genre analysis. A. P. Cowie (ed.), *Phraseology Theory Analysis and Application*. Oxford: Oxford University Press, 125-143.

Gökçora, D. (1998). *Türkçe, Özbekçe ve İngilizce Dillerinde Özür Dileme ve Teşekkürlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi*. XII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri, Mersin.

Gökdayı, H. (2008). “*Türkçede Kalıp Sözler*”, bilig, Kış / 2008, 44, 89-110.

Gökdayı, H. (2011). “*Türkçede Kalıp Sözler*”, Ankara: Engin Yayınevi.

Hasırcı, S. (2008). *Türkçenin sözvarlığı açısından gazetelerin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hatiboğlu, V. (1981). *Türk dilinde ikileme*. Ankara: TDK.

Hengirmen, M. (2007b). *Deyimler sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.

Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Kaya, D. (1997). “Dualar ve Beddualar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, IV, 99-121.

Kaya, E. (2008). *İlköğretim 2. kademe Türkçe ders kitaplarında sözvarlığı incelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılıç, V. (2002). *Dilin işlevleri ve iletişim*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Kolaç, E. (2009). “Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi”, *Millî Folklor Dergisi (International and Quarterly Journal of Cultural Studies)*, 11 (82), 19-31.

Kula, O. B. (1996). “Dilin Kültürelliği ya da Kültürün Dilselliği,” *Bilim ve Ütopya*, 23: 46-47.

Lyons, J. (2002). *Language and Linguistics*. Cambridge University Press. http://www.amazon.com/Language-Linguistics-Introduction-John-Lyons/dp/0521297753#_ (Erişim: 20 Şubat 2012).

Mert, E. (2009). *Türkçenin sözvarlığı açısından Eflatun Cem Güney’in derleyip yazdığı masallar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özbay, M. (2002). “Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretimi”, *Türk Dili*, 602, 112-120.

Özbay, M. (2006). *Türkçe özel öğretim yöntemleri II*, Ankara: Öncü Kitap.

Özbay, M. ve Karakuş Tayşi, E. (2011). “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi”, Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 1 (1), 21-31.

Özdemir, E. (2000). *Erdemin başı dil*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Palmer, F. R. (2001). Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi, çev. Ramazan Ertürk, Ankara.

Sağlam, M. Y. (2004). *Atasözleri - kaybolan kültür mirasımız*. Ankara: Ürün Yayınları.

Sapir, E. (1985). Selected Writings in Language, Culture, and Personality. University of California Press, (Erişim: 20 Şubat 2012) <http://books.google.com.tr/books>.

Searle, J. (1969). Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language.

Sever, S. (2004). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Sever, S. (2000). I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu: 20–21 Ocak 2000. (244–252). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sever, S. (2003). *Çocuk ve edebiyat*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Tannen, D. ve Öztek, P. C. (1981). “Formulaic Expressions in Turkish and Greek,” *Conversational Routine*, Florian Coulmas (der.) içinde, The Hague: Mouton, 37-54.

Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Toklu, M. O. (1995). Türkçe ve Almancada kalıp sözler. DTFC Batı Dilleri ve Edebiyatları Araştırma Enstitüsü Dergisi, 3: 113-140.

Turgut, A. (2011). *Türk halk anlatılarında kalıplaşmış sözler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Van Dijk, T. (1985). "Semantic Discourse Analysis," *Handbook of Discourse Analysis*, 2: 103-136.

Vardar, B. (1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC

Varlık 1989.

Wray, A. (2001). *Formulaic Language and the Lexicon*, Cambridge: Cambridge University Pres.

Ünalan, Ş. (2004). *Dil ve kültür*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Yazıcı Okuyan, H. (2006). *Türkçenin sözvarlığı açısından Fakir Baykurt'un romanları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yazıcı Okuyan, H. (2012). *İlköğretim Türkçe ders kitaplarında bir kültür aktarımı aracı olarak kalıp sözlerin kullanımı üzerine bir inceleme*. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, TSA/YIL 16 S:2 Ağustos 2012,

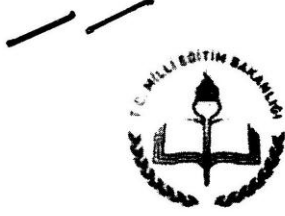
Yeşil, H. (2000). *Çocuk kitaplarındaki atasözü ve deyimlerin önemi*.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, (Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yüceol Özezen, M. (2001). "Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz," *Türk Dili*, 600: 869-879.

Zülfikar, H. (2007). *Dünden Bugüne Türkçe*, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 668:344-350.

Ek: 1. Araştırma İzin Belgeleri

**T.C.
BATMAN VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü**

Sayı : 12484386/100/342124
Konu: Anket Çalışması.

27/03/2013

Sn: Atilla DİLEKÇİ
(Hasankeyf Saklı Ortaokulu Öğretmeni)
BATMAN

İlgi : 14/03/2013 tarihli dilekçeniz.

İlgi dilekçenize istinaden, Türk Ders Kitaplarındaki kalıp sözler ve öğrencilerin kalıp sözleri kullanma düzeyleri ile ilgili valilik onayı ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

Gönül FIRAT
Müdür a.
Millî Eğitim Şube Müdürü

Eki : 1- Adet Valilik Onayı

Güvenli Elektronik İmza

Ash ile Ayrılır
27/03/2013

Güvenli Elektronik İmza

Ash ile Ayrılır
27/03/2013

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5 inci maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. Evrak teyidi <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 3bdd-dc60-3fa4-bf86-bdc8 kodu ile yapılabilir.

Atatürk Blv. 06648 Kızılay/ANKARA
Elektronik Ağ: www.meb.gov.tr
e-posta: adsovad@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Ad SOYAD Ünvan
Tel: (0 312) XXX XX XX
Faks: (0 312) XXX XX XX

T.C.
BATMAN VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 12484386/100/290333
Konu: Anket. Çalışması.

22/03/2013

VALİLİK MAKAMINA
BATMAN

İlimiz Hasankeyf ilçesi Saklı Ortaokulu öğretmeni Atilla DİLEKÇİ'nin Türk Ders Kitaplarındaki kalıp sözler ve öğrencilerin kalıp sözleri kullanma düzeyleri ile ilgili Hasankeyf ilçesi 60. Yıl Ortaokulu, Saklı Ortaokulu ve Karaköy Ortaokulunda anket çalışması yapmak istemektedir.

Yazımız ekindeki anket çalışması komisyonumuzca incelenmiş olup, Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Şerif AKBOĞA
Milli Eğitim Müdürü

OLUR
22/03/2013

Şener ÇAĞLAR
.Vali a.
Vali Yardımcısı

Güvenli Elektronik İmza
Aslı ile Aynıdır.

25.03.2013

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5 inci maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır

Ziya Gökalp Mah. Merkez/ BATMAN
Elektronik Ağ: www.meb.gov.tr
e-posta: oy-sal@hotmail.com

Ayrıntılı bilgi için: Atilla SOYSAL V.H.K.İ
Tel: (0 488) 2132720
Faks: (0 488) 2133048

Ek 2: Söylem Tamamlama Testi

Söylem Tamamlama Testi

YÖNERGE: Kendinizi aşağıdaki durumlarda varsayarak, bu durumlarda söylenecek kalıplaşmış ifadeleri boş bırakılan kısımlara yazınız.

ÖRNEKTİR: Arkadaşınızın doğum günüdür. Bu durumda neler söylersiniz?

1. Doğum günün kutlu olsun
2. Nice yıllara
3. İyi ki doğdun
4. Allah uzun ömürler versin
5. Yeni yaşın sağlık ve mutluluk getirsin

1. Yolda bir arkadaşınızla karşılaşıyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

2. Otobüs terminalinde arkadaşınızı uğurluyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

3. Hasta olan bir arkadaşınızın ziyaret ediyordunuz. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

4. Arkadaşınız bir yarışmada başarılı oluyor. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

5. Hızla sınıfa koşarken köşede duran arkadaşınıza çarpıyorsunuz ve onu yere düşürüyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

6. Arkadaşınız hafta sonu pikniğe gitmeyi teklif ediyor. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

7. Kapınızın zili çalıyor ve siz kapıyı açıyorsunuz. Kapıda arkadaşınızın sizi ziyarete gelmiş olduğunu görüyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

8. Bir arkadaşınızın akrabası ölmüştür. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

9. Bir arkadaşınız söyledikleriyle sizi sinirlendiriyor. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

10. Arkadaşınız nehrin kenarında balık yakalamaya çalışıyor. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

11. Ansızın bir patlama sesi duyuyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

12. Arkadaşınız size bir hediye veriyor. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

13. Kantinde oturan arkadaşlarınızı görüyorsunuz. Onların yanına gidiyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

14. Şaşırtıcı bir durumla karşı karşıyasınız. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

15. Söylediklerinize inanmayan bir arkadaşınızı inandırmak istiyorsunuz. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

16. Yaptığımız iyilikler için arkadaşınız size teşekkür eder. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

17.Tarlada bir arkadaşınız çalışmaktadır. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

18.Arkadaşınız hastalanmıştır ve size hiç iyileşemeyeceğini söylemektedir. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

19. Arkadaşınız ders notlarınızı sizden istemektedir. Bu durumda neler söylersiniz?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....